

Alexander HALVONÍK

Pätnásttisíc strán o pechoreni, sexe a mafiách

(Pohľad na prozaickú tvorbu za rok 2004)

Alexander Halvoník

Narodil sa 22. marca 1945 v Novej Bystrici. Venuje sa literárnej kritike a publicistike, prekladá z francúzštiny. V súčasnosti je riaditeľom Literárneho informačného centra. Prerazprával a vydal *Rozprávky z Tisíc a jednej noci* (1993), je autorom prózy *Svrbenie krvi* (1996).

Rok 2004 v slovenskej próze pri-niesol ďalšie preskupovanie autor-ského potenciálu smerom k mlad-ším ročníkom prozaikov: autori na-rodení po roku 1970 už predstavujú zhruba polovicu prozaickej produk-cie roka. Evidentne to nebola pro-dukcia chudobná na kvantitu. Na-opak, ak zoberieme do úvahy fakt, že v roku 2004 vyšlo o desať reedí-cíí menej ako roku 2003, ale celko-vý počet vydaných titulov za rok 2004 sa napriek tomu zvýšil v po-rovnaní s rokom 2003 o 13, tak táto matematika jednoducho nepuští: próze holdujúci Slováci vydali v ro-ku 2004 o 23 kníh viac ako v pred-chádzajúcom roku. Opäť sa tu ná-stojčivo vynára otázka, pre koho pí-šu slovenskí prozaici, keď čitateľ-ské prieskumy tvrdia, že zo sloven-skej literatúry sa číta najmä klasika, keď sporadicky uverejňované reb-ričky najčítanejších slovenských diel nasvedčujú, že ľudia čítajú cel-kom iné žánre než slovenskú pró-zu, a keď cez elektronické médiá, ktoré sú dnes už celkom jedno-značne monopolným výrobcom každej masovej popularity, prejde iba niekoľko prozaických titulov, ak vôbec prejde. Tento stav môže u duší citlivejšie vnímajúcich aktuál-ny status literatúry oprávnene vzbudíť pocity hlbokkej depresie. No doš-tatistikujme sa, lebo, ako azda uvi-díme z ďalšieho, slovenská próza je podľa intenzity depresie, napriek všetkému predsa len najcitlivejším elementom našej prítomnosti. Takže slovenskí vydavatelia vydali v roku 2004 celkom 79 prozaických titu-lov (tento počet si zo známych dô-vodov nenárokuje na úplnosť a ko-

nečnosť). Románový charakter má 24 titulov, takmer taký istý počet (23) dosiahli zbierky poviedok, no-vela je napodiv zastúpená iba 6 ti-tulmi, 8 titulov predstavujú rozlič-né texty prozaického charakteru s nevyhranenu žánrovou štruktú-rou, 2 tituly obsahujú texty zborní-kového typu, 3 tituly povestí a 11 ti-tulov sú reedície (klasika 4, žijúci klasici 6, mladší autori 1). Jeden ro-mánový titul vyšiel dokonca rovno v angličtine. Na slovenskú literárnu scénu prišlo 14 prozaických debu-tantov (niektorí z nich majú za se-bou debuty v poézii, literatúre faktu alebo tvorbe pre deti a mládež), z ktorých traja siahli hneď po ro-máne. Odhadom sa dostávame ku konštatovaniu, že produkcia sloven-ských prozaikov za rok 2004 sa vy-šplhala na úroveň približne 15 tisíc strán, čo pre čitateľa s ambíciou pre-čítať ju celú znamená prečítať každý deň v roku asi 42 strán, na čo by po-treboval približne dve hodiny denne.

Isteže, dnes keď masové médiá a nemenej masové bulvárne maga-zíny ohurujú potenciálneho čitateľa novými a čoraz sofistikovanejšie vyklonovanými ponukami hybridov vyžadujúcich čoraz masovejšieho konzumenta, bolo by bláznovstvo chcieť dokonca i od profesionála, aby každý deň prečítal štyridsať strán textu, o akom sa už nesluší hovoriť ani v krčme, nieto v trendo-vej spoločnosti. Ale veď to ani nikto nežiada! Dokonca i literáti, ktorí sa písaním živia, sa zo svojho písania vysmieľajú a posielajú literatúru do starého železa: ich diela akoby ani nepoznali ušľachtilejšie posolstvo ako posolstvo o smrti literatúry za-obalené do všakových exkrem-entov, nevábnych výlučkov a pa-vučín. Isteže, možno to robia len preto, že je taká doba, ale aj tak je nevidanou absurditou, že práve v takej dobe sa literatúra množí ako chren v záhrade po nebožtíkovi, ktorého dedičia majú z toho taký náramný plezír, že sami neodolajú nutkaniu rozmnožovať ho. Do lite-ratúry si s rovnakou chuťou kopne nielen Kolenič, ktorý vie, o čo ide, ale aj hocijaký navoňaný boss, kto-rý tiež vie, o čo ide, ale len vtedy, keď v dyme spálenísk zaňuchá vášny pach peňazí. Nevidanejšou absur-ditou je už len bulvár v spojení s do-stihmi reklamných agentúr, médií a šoubiznisu, ktorých píplmetre me-rajú ľudí na metre. Asi preto po nej so závisťou poškuľuje každý ambi-cióznejší spisovateľ a asi preto sa jednou z najvýraznejších črt proza-ického zápasu uplynulého roka stal fah na túto bránku. Talentovanejší pritom robia piruety, netaľentovaní

sa, akože ináč, bezostyšne hrnú k cieľu a pália z každej pozície pria-mo na delohu. Pravdepodobne preto na každej z tých pätnástich tisíc strán drieme zakomplexovaný pimprlík snívajúci o príležitosti na-rásť do veľkosti, keď nebude mu-sieť brať na nikoho ohľady, keď svet bude celý rozvzdychaný a keď sa všetky slobody prekrvia na rovnakú farbu, aby náhodou nebolo treba zvažovať, voliť alebo nebudaj ešte aj dačo zdôvodňovať a vysvetľovať. A približne na sedemtisíc pästo-stranách sa tento akt, neverili by ste, zavŕši veľkolepým ohňostrojom štiav a blýskaním blizien, prosto, ví-ťazstvom subkultúry nad človekom a jeho pletkárskymi poetikami. Tak-že víťazstvo, prelomené tabu, zbo-rené mýty. Koniec ilúzií, krach ta-jomstiev, debakel metafyziky. Prag-ma bytia, realita ničoty na pestrej palette komerčnosti. Zábavné, však-že? Tak prečo, dofrasa, slovenskú prózu nečítajú aspoň tí zakuklení rodoví nepriatelia, ktorí by z nej mohli na svoj osov vyčítať kadečo o utajovaných traumách rodičov, incestoch otcov a matérí, očistných túžbach nafetovaných synov a dcér? Prečo však nikoho nešokuje ani ten posledný výkrik semena padajúce-ho do nablýskanej tmy? Prečo ka-ždý chce byť spisovateľom, keď po-dľa seba vie, že čítať je to isté, ako strácať fazónu, topiť sa v lyžičke vody alebo prosto beznádejne starnúť?

A viete, prečo je to tak? Nevie... Napriek tomu mám radosť, že je toľko titulov, toľko strán a že na ich prečítanie treba toľko hodín. Je to dozaista drina bez bonusu útechy, ale čo už môže byť lepšie, ako tešiť sa z toho, že niekto vie aj v tomto plazivom, naondulovanom, pleges-tikulovanom a prekričanom medzi-čase krásne narábať so slovom, dokonale štylizovať a umne kom-ponovať, i keď azda pozabudol, že slovom sa odjakživa i zabíjalo, trá-vilo, hýbalo masami a hranicami riš, ale približne rovnako často aj hladkalo, premýšľalo a modlilo. Napokon, nie všetko sa nečíta. Je tu Keleová-Vasilková, sú tu Matkin, Doktorov, Filan. Je to zlatá hviezda na čele tejto absurdity alebo najpri-rodzenejšia prirodzenosť? To je otázka! Ak by mala zostať v plat-nosti druhá časť tejto dilemy, mohlo by to znamenať, že svet a život a spoločnosť a jednotlivci sú niečo úplne iné, ako sme si mysleli dote-raz. Ak však platí to prvé, potom je najvyšší čas prestať skúmať zača-rované kruhy a hľadať inde a lep-šie.

Dobrou správou pre literatúru bol každý z doterajších siedmich zbor-

níkov víťazných poviedok zo súťaže *Poviedka*. Výber ôsmeho ročníka súťaže pod názvom *Poviedka 2004* (Koloman Kertész Bagala, L. C. A. Publisher Group, ďalej len L. C. A.) prináša 9 poviedok autorov zo 723 súťažných prác (z víťazov chýba Agda Bavi Pain), z ktorých štyria majú za sebou prinajmenšom de-buty, dvaja prekročili päťdesiatku. Vráťane **Ballovej** štandardne seba-trýznivej „rodinnej“ poviedky s ero-tickým podložíom a presahom do politiky akoby sa všetky čísla zbor-níka zhodli na potrebe rehabilitácie príbehu. Autorskí rozprávači (**Lu-bomír Foltán, Tibor Havlík, Karol D. Horváth, J. S. Jankin, Jaro-slav Klus, Ivana Lacková, Barba-ra Pribylincová**) ho rozprávajú takmer tradične, bez vybočení z re-alistickej vecnosti, s dedinskou dô-slednosťou, s väčšou či menšou dávkou humoru. Magickým smero-vaním sa vyznačuje iba poviedka **Petra Krištúfka** *Embryo*. Zo zbor-níka však sotva možno vyčítať nejaké nové trendy alebo nebudaj pre-vratnejšie koncepty písania prózy.

Druhá zborníková kniha s náz-vom *Sex po slovensky* a podtitu-lom – *Dvojvohľadávková poviedková antológia o sexe* (Ikar), ktorej ini-ciátorom, zostavovateľom i jedným z autorov je **Dušan Taragel**, očivid-ne chcela byť bombou, literárnou i spoločenskou. Stala sa ňou do iste-j miery iba v tom druhom pláne. Akoby naschvál, vzápätí po nej vy-šlo v tomto roku toľko eroticky resp. sexuálne nadupaných kníh, akoby za prezidenta nezvolili Gašparovi-ča, ale samého Erota, a štátnou doktrínou sa stala bezuzdná sa-mopaš, ktorú si môžu prečítať aj slušníaci, ak, pravda, majú slovník škaredých slov (mimochodom, ne-má slovenská literatúra problémy s čítaním preto, že neexistuje po-riadny slovník slovenských vulga-rizmov, ktorý bude treba rozhodne vydať?). Kniha sa dobre predávala, ale čo si z nej vyčítali čitateľa, o tom sa hovorilo už menej. Z lite-rárneho hľadiska časť z devätnás-tich autorov potvrdila svoje spiso-vateľské kvality, druhá časť ukáza-la, že je schopná na štandardnej úrovni napísať čokoľvek, tretia časť jednoducho zhorela. Mimochodom, skúška sexom dopadla približne rovnako aj pri ostatných knižkách. Takže základné poučenie: ak chceš byť naďalej zaujímavý, nepíš, čo ti kážu písať, ale radšej predstieraj, že tie najobvyčajnejšie veci sú pod tvoju úroveň – staré panny ťa ne-prestanú obdivovať a mladé si aj tak spravia po svojom. No vážne: najlepšimi číslami zborníka sú po-

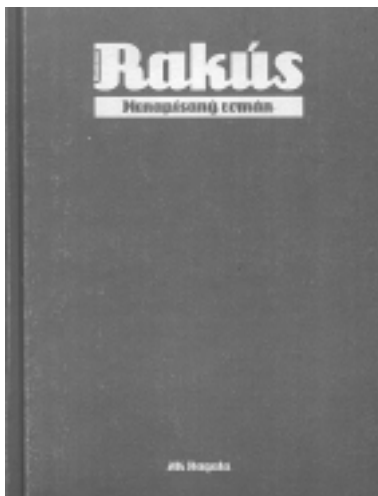
viedky **Igora Otčenáša** a **Petra Pišťanka**. Prvý (poviedka *Toto leto nebude ako každé leto*) dodal vzne-šenosť vážnym veciam tým, že ich zironizoval. Druhý (*Neva*) zironizo-val vznešené veci tým, že ich na-stolil príliš vážne. Pritom v oboch prípadoch ide o kvalitnú iróniu, kto-rá vie ohmatať pevné tvary i ladné krivky oveľa majstrovskjšie ako všetky údy mesiášsky sa tváriacich antihrdinov urputne presvedčajú-cich svojho čitateľa, že pred sexom i po ňom bolo a ostane iba zatme-nie slnka. Darmo, sex v umení nie je hodinou fyziológie, ale náročným duchovným cvičením, trpkou-sladkou rozkošou, ako napokon všetko, čo v živote stojí za niečo, hoci v tomto prípade hovoríme o literatú-re, nie o živote. Isteže, zborník má i poviedky, ktoré sex bezprostredne spájajú s politikou (**Peter Šulej**), ktoré rozťahane psychologizujú (**Lu-cia Piussi**), z ktorých smelšie či nesmelšie, ale s rovnakým čarom nechceného vytrčajú rožky feminis-tické idey (**Vanda Feriancová, De-nisa Fulmeková, Zuzana Gindl-Ta-tárová, Jana Juráňová**). Hlbokomy-seľných kreatívnych pánov (**Vlado Balla, Peter Krištúfek, Marek Va-das – Eman Erdélyi, Pavol Weiss, Rado Olos, Peter Macsovsky**) i polemicky nabrúsené dámy však ďaleko predčí ohnivá **Uršula Ko-valyk** (*Šmíračka*) alebo insitná **Da-na Zavadová** (*Sme len my a naše pohľavia*), ktoré očividne väčšmi milujú autentickou poznačenú skú-senosť ako tézy a objednané témy.

Ako všetko aj odpoveď na opäť aktualizované volanie po románe je ambivalentná. Dvadsaťštyri poku-sov o román skôr dokazuje, že v súčasnej poznávacej a bytostnej situácii človeka nie je možný. Na jednej strane máme vrcholne pocti-vú skúšku tohto žánru z pera naslo-vovzatého literárnovedného odbor-níka a nespochybniteľne talentova-ného prozaika **Stanislava Rakú-sa**, na druhej strane fresku epizujú-ceho historika **Andreja Štiavnice-kého**. Prvý sa už po druhý raz po-tránil s románovou generačnou au-tovíziou, a v oboch prípadoch do-spel k tvaru, ktorý držia pokope cel-kom iné než románové princípy. Druhému sú románové princípy vzdialené približne tak ako románový talent, a preto jeho románové rozhodnutie spočíva najmä na ukla-daní beletrizovaných historických segmentov na mýtické telo úbohej grófký Bátoričky. Románom v pra-vom zmysle nie je ani tematizovaný ženský príbeh **Táne Keleovej-Va-silkovej**, ale ani pikareskná ma-fiánska feéria pseudonymom mas-

**Cena Dominika Tatarku 2004
Cena Asociácie organizácií spisovateľov Slovenska 2004**

**Stanislav Rakús
Nenapísaný román**

„... Prozaik Stanislav Rakús si totiž uvedomuje, že v ironickom svete je vždy disproporcia medzi tým, čo vyberáme a ako to usporadúvame. Princi- piálnym problémom prozaického sveta je zase napätie medzi poznaním a konaním: poznanie blokuje konanie, ktoré ale zase tvorí vo svojej mnohoznačnosti estetické jadro prózy. Stanislav Rakús rieši tento problém tak, že sa vo svojom románe pohybuje medzi mnohoznačnosťou sveta, ktorá bráni poznávacej ideologizácii prózy, a presnosťou výrazu, ktorá zabraňuje prozaickému textu, aby sa nerozplynul na rad jednotlivých fragmentov...

...Román v ironickom zmysle slova nemožno v dnešnom nesúdržnom svete dopísať ani napísať. Stanislav Rakús vidí ako možnosť presnosti opisu mnohoznačnej situácie. Preto je jeho rétorickou figúrou ekfráza, opis a obraz konania a nekonania...

... obnovuje silnú líniu slovenskej prózy dvadsiateho storočia, o ktorej sa ale v posledných desaťročiach zdalo, že nemá pokračovanie.

... rehabilituje svoju prózou povrch. V detailných opisoch zapisuje a zaznamenáva, čo vidno. Nemožnosť napísať román má však najmä vnútorný dôvod. Stanislav Rakús tematizuje slovenské sedemdesiate a osemdesiate roky. Nehľadá v nich stratený čas, lebo vie, že ho v záplave dobovej inferiornosti nájsť nemožno. Jeho príbehy sa končia nedopovedaním, na slepej koľaji, do strateného, neukončeného, lebo sú príbehmi stratených existencií. A vedno s Thomasom Bernhandom by sa dalo povedať, že všetci, čo sme vtedy žili, sme stratené existencie a že stratený čas, čo nám vzali a čo sme sami utratili, nájsť nemožno. Nájsť možno len akési jemne surreálne pábitelské mikrozmká príbehov, a nie náhodou tu Stanislav Rakús odkazuje na Hrabala.

Rakús hľadá niečo iné: strateného autora, ktorý sa zatiaľ skrýva za viacerými menami, tvármi a identitami...

**Literárny vedec a predseda poroty
Ceny Dominika Tatarku
Peter Zajac v SME 26. 2. 2005**

Cena Klubu nezávislých spisovateľov za rok 2004

Prémia Literárneho fondu za pôvodnú tvorbu za rok 2004

Jozef Puškáš

Freud v Tatrách

Keby som chcel byť patetický, poviem: tešme sa, že Asociácia spisova-

kovaného doktora Petra Doktorova či melancholická hra o lete, láske a sexe ďalšieho úspešného pseudonyma Maxima E. Matkina. Románový ráz nepadol z neba ani Bohušovi Bodaczovi napriek tomu, že sa, podobne ako Anton Baláž, cez mieru usiloval zatriktívniť prostredie, namiešať chlapácke tajomstvá z osvedčených príchutí slovenského undergroundu a vystaviť na verejný obdiv všakovaké polohy sexu. Teoretické príručky hovoria, že román musí mať dej, rozprávača i postavy a prostredie, v ktorom sa dej, postavy i rozprávač polyfonicky realizujú. Prax slovenského literárneho vývinu však potvrdzuje, že všetky tieto rovnocenné zložky zabezpečujúce románovú pluralitu sú v súčasnom slovenskom románe prinajmenšom potlačené na účet zvýrazňovania subjektivity. Z oprávneného strachu pred ideologizáciou a sociologizáciou si slovenský prozaik dobrovoľne zúžil svoj obzor na to, čo sa dá vidieť cez subjekt: skutočné je len to, čo sa odohráva v subjekte, ostatné je virtualita, navyše sprostredkovaná cez texty, teda cez nedôveryhodnú kultúru. Tu autor realizuje vlastnú slobodu i slobodu rozprávača a postáv. No keďže román je predovšetkým o vzťahoch medzi subjektom a svetom, resp. medzi vyzretými subjektami a skonkrétnym svetom, sloboda ako eminentný predpoklad románového tvarovania stráca zmysel a stáva sa väčšmi beztvorou otvorenosťou než slobodnou vôľou, ktorej rozporuplná sila podmieňuje silu románovej výpovede. Lenže román nemôže existovať bez tvaru. Takisto ako nemôže existovať bez metafyziky. Takže mnohí chytráci apriórne opovrhujúci románom a pritom nevediaci odolať jeho zvodom, si túto dichotómiu románu fungujúcu na princípe hry paradoxov značne zľahčili: príbeh, cestu k existenciálnej zložitosti, nahradili jednosmerkou k posteli, určitosti bytia ohraničili slobodne kopulujúcim subjektom a poznávacou bezradnosťou, a na miesto metafyzického tajomstva dosadili zlopovestnú mafiu, ikonu nepreniknuteľnosti moderného sveta. Je potom prirodzené, že v románových kreáciách chýba racionalitou podložená sloboda na úkor pragmatickej krátkozrakosti a prozaická odvaha sa nezriedka meria vyzývavou hlúposťou otupených hrdinov konajúcich pod taktovkou alibistického rozprávača. Summa summarum: slovenský román potrebuje viac slobody, ktorá by mu však bez kvalitnejšieho poznania bola nanič. Všetky záložné riešenia či absolutizácia niektorých vedú iba k čiastkovým výsledkom alebo rovno k deformáciám.

Nazdávam sa, že práve **Nenapísaný román Stanislava Rakúsa** (L. C. A.) je najpregnantnejším obrazom tohto tvorivého sváru: autor hľadá autora (P. Zajac) strateného na bludných cestách literatúry, ktorá si vytvorila mimikry, lebo si nevedela nájsť miesto v neslobode oberajúcej ho o možnosť činu. Rakúsov rozprávač, bývalý vysokoškolský pedagóg z politických dôvodov za-

strčený do divadelnej dramaturgie, sa dobrovoľne vzdáva kompetencie vyrozprávať o tom románe a deleguje ju na postavu, o ktorej rozpráva, ako píše román, čo sa nedá dokončiť. A tak vzniká akýsi nekonečný príbeh z tisíc a jednej noci, v ktorom rozprávačsky šeherezád Dušan Sakmár rozpráva o tom, ako píše román jeho náhradníci. Na rozdiel od Šeherezády však nikto svoj príbeh nedokončí, lebo keby sa tak nebudaj stalo, potvrdilo by sa, že svet je plný zmyslu a celistvý rovnako ako človek v ňom. Bolo by to neprípustné, pretože práve oná neexistencia bola generálnym motívom na písanie románu. Rakús teda s úradníckou presnosťou pozorného kronikára a vážnosťou kaľkovského komentátora zachytáva situáciu za situáciou, skryte alebo otvorene sa z nej vysmieva, rovnako skryte alebo otvorene sa do nej vcituje a dáva vcitovať sa svojim postavám, aby nakoniec túto mraziacu absurditu ponúkol čitateľovi ako náhradu za generačnú víziu socialistických sedemdesiatych a osemdesiatych rokov minulého storočia. Práve táto celistvá absurdita, neroztrhaná politickými explicitami a nenarušená činmi, ktoré by ju posunuli do pozície nejrozmernej racionality, je hlavným románovým aktérom a jej plazivá hmatateľnosť je výsledkom synergie všetkých románových zložiek: rozprávača, postáv, príbehu i prostredia. Všetky sú nenaplnené, ale ich symetria vysiela zvláštne vlny.

Už názvom **Pomsta** (L. C. A.) negatívne vymedzený hrdina knihy **Pavla Weiss** je tak trocha rodným bratom Rakúsovho Sakmára, preneseným do o desaťpäťnásť rokov mladšieho reálu, čiže do bezprostrednej súčasnosti. Bohom i spoločnosťou zabudnutého knihovníka so spisovateľskými ambíciami („jeho život a bankové konto sa začínajú podobať“) opustí frajerka kvôli bohatému bossovi, čo je preňho výzva k činu – pomste. Trocha netradičné je, že budúci autor sa chce identifikovať s pomstou nie na nevernici, ale na zazobanom úspešnom zbohatlíkovi: po tom, čo si vylepší imidž lukratívnym zamestnaním v reklamnej agentúre, mu odťahuje autá, hackuje účty, a nakoniec mu na ceste do Thajska podsunie drogy. A všetko sa, vrátane možných riešení, zapisuje do románu v románe, nevynímajúc nečakané završenie dvojpríbehu, ktorý však napokon tiež ostane otvorený. Weiss síce svoj zdvojený príbeh udržiava v napätí, ktoré by sa mohlo skončiť úspešnou katarziou, ale z podobných dôvodov ako u Rakúsa sa nijaká katarzia nekoná: nevie sa, čo je dobro a čo zlo, a ideologizovať ani moralizovať sa v románe nepatrí. Takže opäť sa tu konfrontuje realita s virtualitou a nerománová neuzavretosť, ktorej dal autor prednosť pred racionálnou uzavretosťou, je výrazom intelektuálnej skepsy živenej ironickými podtextami. Takže Weiss nevyriešil dilemu, či je lepšie byť zaoberaným zbohatlíkom alebo hladným spisovateľom, iba kultivovane potvrdil, že erotika a mafiánske tajom-

no sa stali neodmysliteľnými zložkami našej prózy, ikonami, ktoré nahrádzajú sociologickú prenikavosť i intuitívnu vzburu proti ubíjajúcejmu existenčnému pocitu.

Rakúsov román so svojou kreatívnou serióznosťou pravdepodobne nemožno porovnať s nijakým minuloročným výkonom intelektuálne orientovaného prozaika. To isté však zrejme platí aj o vášnivom romániku **Ivana Koleniča Daj zbohom básneniu** (Vydavateľstvo Sloart), ktorý je vlastne bytostným básnickým vyjadrením Rakúsovho problému. Kolenič sa už netrápi s hľadaním nenájditeľnej identity: jeho hrdina so smiešnym menom Arthur Nah je priam stelesnením smrti poézie, ktorú iní len nesmelo proklamujú a ktorú svet brutálne uskutočňuje, ba i žije. Pre Koleničovu mŕtvolu kvasiacu všetkými duchovnými šťavami unikajúceho storočia, ktorá sa predsa len kamsi chce schovať, nielenže niet miesta vo vyprázdnenej skutočnosti premenenej na agresívnu, smilniacu a zabíjajúcu fantazmu, ale jej „nežná povinnosť podávať svedectvo o zmiznutom raji básnikov“ je pre jednoznačný svet dôvodom na hrdelné nepriateľstvo. Koleničova expresívna metafora teda rozpráva príbeh plný expresívne vyjadrených paradoxov o zmiznutí akejkoľvek identity (už nie je možná vzbur, a teda ani poézia), ktorý je apokalyptickou víziou dôsledkov tohto deficitu.

S otvorenosťou príbehu a nemožnosťou napísať román kalkuluje viacero autorov, no táto téma často svedčí aj o neschopnosti autorov komplexnejšie sa zmocniť nejakého problému a uprednostňovať radšej ľahšie riešenia než skutočne tvorivý zápas o východiská zo slepých uličiek. To je napríklad prípad románika **Petra Bilého Démon svätosti** (Slovenský spisovateľ), kde sa nečinný kláštorň dezertér s písmačskými ambíciami pokúša svoje vystráajúce libido zdôvodniť priam filozoficky, ale svoje románové poblúznenie uzatvára tým, že „nedokážem písať o tom, čo naozaj žijem“. Nuž, aspoňže takéto priznanie. Zapisovaním do „zošita s modrým obalom“ uľavuje svojmu deficitu identity. Aj manželským životom a neschopnosťou bytostnejšej komunikácie „rozpoltená, rozštvrtaná, rozdrvená na omrvinky“ hrdinka románového debutu **Manželka** (L. C. A.) **Daše Čekovej** reparuje svoju identitu. Svedčí to však rovnako o tom, že naša próza je priveľmi závislá od „metatextov“ a od toho, čo už bolo napísané, a čo sa nedá prekonať len chcením byť spisovateľom. Do tejto línie možno zaradiť aj prozaicky zrealizovaný scenár **Silvestra Lavriky Vila Lola** (L. C. A.), ktorý je tiež „identifikačnou“ retrospektívou jednotvárnosťou deptanej ženy, triezvými výrazovými prostriedkami dokumentujúcou stav po láske, keď namiesto nej nastupuje plazivý strach a svojou deštruktívnosťou zacláňa možnosť vidieť svet a seba nejakým vzrušujúcejším a vrúcnejším spôsobom.

Kým človek neprečíta „mafiánsky román“ **Petra Doktorova English**

is easy, Csaba is dead (Vydavateľstvo Sloart), neuveril by, k akej serióznej dokonalosti vie slovenský prozaik doviest persifláž reality. Ved' určite sa nájdú slabšie natúry, čo sa zamilujú do sympatického rozprávača Eda Štartéra, výkonného člena mafiánskej rodiny, a radi mu odpustia všetky tie potoky krvi, vystrelené mozgy, telá rozpustené v kyseline a oplzlé slová, bez ktorých sa ťažko zaobíť pri výkone mafiánskej misie. Doktorovov sugestívny rozprávač je prinajmenej taký dobrý ako Samko Tále, pozná miery i váhy slova, vie manipulovať s postavami, dokonale sa vyzná v globálnej stratégii i v detailoch a nebojí sa ani sexovať, ani držať jazyk za zubami. Edo je Slováč ako repa, hoci nevie pravopis a do jazyka sa mu pletie všakovaká neslovenská lexika. Pokiaľ ide o bystrosť videnia, Edo naozaj nie je žiadny intelektuál, zato dovidí za každú stenu textov, nech by bola hocaká hrubá. Má však jednu nadnormálnu vlastnosť, ktorú má len málo literárnych hrdinov: svojou existenciou popiera samého seba. Nie je to od neho obeť, ktorou by zaplatil za to, že slovenské pravdy sa doňho usadili ako podkožný tuk, je to iba dôvod položiť po tom všetkom potme-húdsku otázku: „Maj nejm is Petar. Vots jór nejm?“ Mimochodom, tak voľajako sa voľakedy spýtoval aj Čechov, ktorý bol ináč tiež veľmi vtipný a veselý.

Keby román **Nežná volavka** (Slovenský spisovateľ) nenapísal **Anton Baláž**, ale javiskovým pechením poučený doktor, určite by sa v ňom nestretlo toľko voskových figurín ako v múzeu madame Tussaud: mnišky, boháči a zbohatlíci, skrachované talenty, prostitútky, drogoví dileri, grázli všetkých kalibrov. Nežná dedinská novicka („Zachrániť jednu stratenú dušu je viac ako prísť o všetky poklady sveta.“) by medzi touto veľkomestskou zberbou rozhodne neprišla o svoj balík určený na opravu kostola, nafetovaný Spidi by ani nepomyslel na hudbu a súcitná prostitútky by sotva „fajčila niekoľkými pevnými a rýchlymi pohybmi úst“. Prosto, všetko by bolo ináč, ale celkom určite by bolo menej akčnosti a viac oslobodzujúcej srandy.

Ak je román **Bohuša Bodacza Polnočná žena** (Ikar) „magickou metaforou súčasnej slovenskej spoločnosti“, ako sa píše na záložke, tak akiste len preto, že i tie najšľachetnejšie predstavy sa môžu ľahko zmeniť na totálne zhnusenie. To sa prihodilo aj Bodaczovej knihe nesmierne bohatej na deje a citové zlomy, členitej na rozprávačské postupy, úrodnej na postavy zatratencov a navyše koketujúcej s ezoterikou. Príbeh mladej dvojice začínajúcej sa láskou, pokračujúci mnohými súložami a končiaci niekoľkými ohavnými smrťami, zaznamenaný spredu v denníku hrdinky i zozadu vo vyšetrovateľskej retrospektíve, je však predovšetkým názornou ukážkou, čo sa stane, ak sa autor dá uniesť svojimi románovými fantazmami a stratí kontrolu nad kvantitou i kvalitou jednotlivých románov-

vých zložiek. Stane sa románová katastrofa, ktorá napokon nemá nič spoločné s katastrofickým posolstvom, ktoré zrejme mal autor na mysli, keď sa púšťal do písania. Je v nej pozbierané všetko, ale máločo medzi sebou ladí, jednotlivosti sa prekrikujú akoby si silou-mocou chceli vykričať právo na nezriadený život. Tak to však býva aj v bezobsažnom gýči.

Iné kafé je druhý román pseudonyma **Maxima E. Matkina** *Láska je chyba v programe* (Vydavateľstvo Slovart). Usadenosť románového rozprávania v intelektuálnom prostredí zlatej bratislavskej mládeže je predovšetkým zárukou, že bujaré deje krútiace sa okolo lásky, erotiky a sexu budú mať vždy prinajmenšom hodnotu decentného bulváru, čo im, prirodzene, nemôže uškodiť, keď im už zrovna nepridá. Na to, čo Bodacz vykričal príbehom a postavami, stačí Matkinovi jemný náznak, ironický záder, duchaplný bonmot. Svet tu je ďalej nevtieravo rozdelený na mužský a ženský a vzťahy dostredivo rámcuje rodina diferencovaná podľa oveľa jemnejších kritérií. V Matkinovom románovom svete sa nemôže stať nič nepredvídané a nemá doň prístup čokoľvek, čo by organicky nezapadalo do tejto zjednotenej rozporupnosti. Bulvárne smerovanie navyše podporuje aj istá melanchólia neuskutočnených, ale stále prítomných lások, ktorá si pradije svoju slasť nudu. V románe je stále teplo, hoci jeho deje priam kopia vychladnuté lásky. No napriek tomu, že román sa už názvom deklaruje ako román o láske, je rovnocenne aj románom o vzťahoch, a teda aj o spoločnosti s históriou i perspektívou. A v tom je základný rozdiel od ortodoxných skeptikov i gýčiarov. Okrem toho samozrejmom súčasťou jeho obrazotvornej výbavy je irónia, ktorá môže kadejaké príliš vážne smiešnosti obrátiť naruby.

Recenzia knihy **Denisy Fulmekovej** a **Petra Macsovszkého** *Klebetromán* (Kalligram) má kafkovský názov Slobodný opis jedného zápasu (Pavel Malovič) a v titulku článku Zuzany Belkovej sú slová zavtipkovať a poklebetiť. A navyše, obaja autori sa hrdo hlásia k bulváru. Napokon, prečo nie, veď reality šou nerobia prví, a od bulváru sa možno kadečomu priučíť. Okrem toho, že aj bulvár je len človek, je aj zmytologizovanou pravdou tak o jedincovi, ako o spoločnosti. Takže ďalším mýtizovaním či demýtizovaním bulváru možno literatúru tiež priviesť na nové myšlienky. Nie som si istý, či práve toto mali na mysli autori, ale rozhodne mi je proti chuti adjektívum slobodný v názve recenzie. Veď autor musí mať v tele namiesto krvi samé sado, maso a iné príbuzné perverzity, ak sa rozhodne vovecky sprevádzať kolegu literáta či intelektuála po jeho krčmových peripetiách i jeho najintimnejších fantasmách a túto pozorovateľskú polopravdu, hoci aj so zmenenými menami napokon zverejní. Akáže sloboda! Škandál, to áno, ale ako možno dakoho škandalizovať slobodne? „Za každou li-

teratúrou musia byť silné emocionálne impulzy. I keď si nemyslím, že *Klebetromán* je vysoká literatúra, hybridným mechanizmom je určite emocionálna“, tvrdí Macsovszky. Mne tá emocionálna, priznávam sa, akosi unikla, ak za ňu nemám pokladať úšklábok presýteného zlomyselného satyru, ktorý sa na mňa škľabí spoza každého riadka a vôbec na ňom nebadá šantivú bulváru bezstarostnosť. Zato ma dobre napálil. Aj to ešte patrí do literatúry? Je to bulvár pre snobov, mojsejovčina, ale aj tak: načo, preboha, snobi potrebujú bulvár?

A teraz budú nasledovať už len poslušnejšie romány a romáňky.

Téma druhej prozaickej knihy **Bystríka Šikula** *Vôňa santalového dreva* (Vydavateľstvo Matice slovenskej) budú predovšetkým zvedavosť: čo chce nájsť zrelý takmer päťdesiatnik na študentskom internáte? A druhé špecifikum: tradičný jednoaspektový rozprávač splyvajúci s hlavnou postavou. Je to autorovo naschvál namierené proti presile postmodernej inšpirácie v našej próze? Možno by aj bolo, keby bolo dôsledné a zavrášilo sa nejakou mnohoznačnou nezavřenosťou. Jeho hrdina je donjuan z konca sedemdesiatych rokov a ako všetci jeho literárni bratia i on sa bojí pekla. Dievčatá ho však priťahujú oveľa väčšou silou než strach, čo ho od nich odháňa. Úzkostlivo sa pozoruje (takmer ako Rakúsovi vyprázdnení strokotanci) a vyhýba sa pokúšeniam, aby napokon vždy osudovo upadol do nového hriechu: hriech sa stáva jeho údelom. Rozprávač má však v zábere aj spoločenský rozmer: v ňom dominuje režimistický profesor, ktorý do hrdinu zasieva iný druh strachu. Takže strach zvonka sa kompenzuje potrebou lásky, ktorá sa transformuje zas len na strach: začarovaný kruh, z ktorého niet úniku. Škoda, že Šikula túto líniu vyprázdňovania človeka strachom nasledoval s rakúsovskou dôslednosťou a jej románovú integritu narušil nevelmi strategickým rozprávačským hýrením a moralitnými motiváciami. Šikulov erotizmus je však jednoznačne estetický.

Táňa Keleová-Vasilková prišla hneď s dvoma románmi: *Tichá bolesť* a *Cukor a soľ* (Ikar). Autorka by sa zrejme urazila, keby sa o nich hovorilo ako o bulvári. A nemala by sa prečo, lebo sama priznáva, že názov pre druhý vymyslela sedemročná dcéra. Veď si, bez veľkých ambícií a veľkých ideí, spríada svoj príbeh ako vystrihnutý z bulvárneho časopisu a spríada ho veru zručne: nikomu ani nenapadne, že On a Ona (Luboš a Nora) sa nemajú rozísť kvôli jeho frajerke a že sa nemajú znovu zísť kvôli dieťaťu, ktoré zožiera smútok za rodičom. (To je emocionálna!) Situácia každodenného ženského zápasu o život (v tom i o emancipáciu a o problém čo nakúpiť, čo uvariť) spofahlivo chráni autorku, jej rozprávača i jej postavy od oveľa väčších hlúposti, ktorých by sa určite dopustili, keby chceli zmeniť svet na svoj obraz, alebo upadli do depresie z neusku-

točiteľnosti tejto zmeny. To by ich románovo vygumovalo. Oni však románovo žijú a ak do druhého dňa neumrú, bezpochyby stretnú čitateľov, ktorých potešia už len tým, že sú.

S bestsellerovými ambíciami vstúpuje na literárnu scénu aj **Katarína Gillerová**. Jej „školský“ príbeh s názvom *Láska si nevyberá* (Slovenský spisovateľ) zviazaný postavou láskou poranenej dievčiny stavia na humore, tajomstve i dramatických rodinných traumách, aké poznáme zväčša len z kníh západných spisovateľiek. Má všetky predpoklady osloviť rýchlo a bezbolestne, zapôsobí citovo i katarakticky, vtiahnuť dôverčivého čitateľa do svojich pasčičiek. Vybrúsenejšie pero i hlbší záber má dievčenský román **Pauly Sabolovej** *Žabí kvet* (Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov), presvedčajúci pekným i duchaplným jazykom, dobre vystavným príbehom a sympatickou emocionálnosťou, ktorý naozaj nepotrebuje veľké deje, lebo je sám dejom.

Zložitejšie myšlienky i sofistikovanejšie peripetie vládnu v románe niekdajšej ponovembrovej ľavicovej političky **Gabriely Rothmayerovej** s príznačnou otázkou v názve *Tak o čo ide?* (Slovenský spisovateľ). Rothmayerová sa nebojí explicitne spytovať a otvoreným rozprávačstvom si aj explicitne odpovedať ako On a Ona znášajú „rozvíjajúci sa kapitalizmus“. Trocha predimenzovaný príbeh novinárky s trocha nadneseným ženským aspektom odpovedá jednoznačne, že nie najlepšie, nie tak, ako píšú noviny, ale ani tak, ako píšú daktorí spisovatelia. Kritickosť nesnobskej odpovede je však vyvážená morálnymi detailmi a zmyslom pre lyrickú krásu, ktoré sa ťahajú celým bodrým rozprávaním. Autorka si preto môže bez väčšieho rizika dovoliť byť sociálna, empatická, solidárna, hoci sa to momentálne nenosí a nebadane sa to vytratilo i z literatúry. Jej silným tromfom je humor.

Mnohé z toho, čo už slovenská literatúra nenosí, si priniesol **Alexander Breiner** v románe *Apartmán číslo 3* (Interart). Ambíciou referenčného príbehu s dlhými a častými dialógmi je zrejme ukázať, že „každá doba má svojich nástenárov, svojich povaľačov a svoje politické prostitútky“. Ukazuje to na životnej ceste strojárského inžiniera, ktorý sa z „nedostatkového socializmu“ prepracoval na úspešného manažéra kapitalistického podniku. Jeho príbeh sa prebija cez príznačné dobové okolnosti a svojou pokojnou fakticitou ich kriticky glosuje. Zostáva však na úrovni osobno-spoločenského dokumentu bez výraznejších výbojov smerom k literárnemu procesu.

Osobitnú položku minuloročnej produkcie tvoria historizujúce romány. Tak trocha paradoxne azda najčistejší románový tvar prezentoval **Ivan Izakovič** v diele *Biskup a kráľ* (Ikar), ktorý je „životným príbehom biskupa Bartolomého de Las Casas, nazývaného Ochranca Indiánov a kráľa Karola V., zakladateľa španielskej línie Habsburgovcov“. Izakovič vie ako azda nikto v súčasnej

próze narábať s historickou fakticitou, vie ju účinne organizovať a najmä – vie jej nevtieravo podsuňovať integrujúcu myšlienku. Jeho obraz španielskej konkisty videnej cez postavu humánneho biskupa je nielen hodnoverný a poučný, ale má aj svoje nesporné estetické kvality.

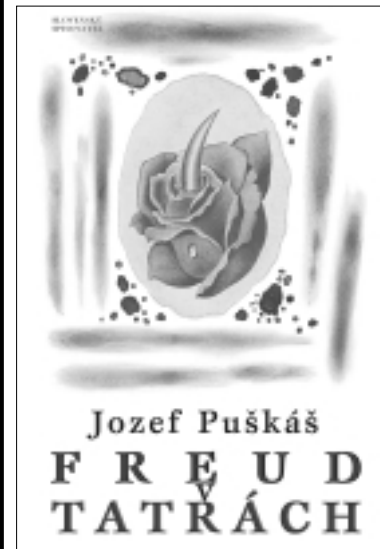
V posledných rokoch prudko rozpísaný **Juraj Bindzár** sa v uplynulom roku predstavil románom *Tanec nad mrtvou slúžkou* (román Ester) v exkluzívnej úprave (Orman). Už podtitul naznačuje, že ide o motív biblickej legendy s ambíciou nadčasového posolstva. Román má netradičnú stavbu: je takmer faktografickou evokáciou historických udalostí z poslednej štvrtiny 19. storočia vo východoslovenskej obci Slovenská Nová Ves, ale autor časť rozprávačskými, expresívne ladenými vstupmi do postáv zvýrazňuje práve románovú fiktivnosť. Kapitoly románu sú poprekladané zrejme autentickou dokumentáciou (korešpondencia, archívne materiály) a básňami akoby z pozostalosti jednej z postáv. Ústredným dejovým uzlom je protižidovský pogrom (1872) v období zostreného maďarizačného útlaku rozpútaného všetkými smermi vládou Kálmána Tiszu. Bindzár rozkresľuje najmä totalitné aspekty maďarizačného útlaku, pričom mu nejde o ideologizáciu témy, ale najmä o etický pohľad na totalitu sprevádzanú korupciou a duchovnou devastáciou jednotlivca a jej mnohoaspektové priblíženie vnímaniu moderného človeka. V tomto zmysle je Bindzárov román tematickým unikátom slovenskej prózy.

Trilógia o zvrátenej čachtickej pannej i najnovší román **Andreja Štiavnického** *V tieni smrti Alžbety Báthorovej* (Zavříšenie osudu Anny Rosiny Listiusovej) je dôkazom, že bohatstvo a vonkajšia príťažlivosť historického materiálu je len východiskovým predpokladom dobrého historického románu. Rovnocenným predpokladom je spisovateľský talent, ktorý si vie poradiť s jeho románovou organizáciou. Štiavnický stavil na deje a city. V jeho románe však očitne chýba nielen jemnejšie nuansovanie historických postáv, ale aj ich vytvarovanie do takej miery, aby sa mohli stať skutočnými nositeľmi dejov. Aj tu platí, že menej býva niekedy viac. Pre Štiavnického to znamená najmä šetriť slovami, obrazmi a najmä citmi a lyrikou.

Pokusom o historický román je aj kniha **Barónova čierna perla Konštantína Horeckého** (Knižné centrum), ktorá je však len plošným zaznamenáním popravu Rómov v roku 1782 s náležitou dávkou páťosu. Románovo koncipované naturalisticko-biografické rozprávanie **Ludovíta Didího** v knihe *Príbehy svätené vetrom* (Vydavateľstvo Slovart) je evokáciou skutočného cigánskeho milieua so sociálnymi i politickými paradoxmi dvadsiateho storočia. Prirodzený rozprávačský naturel uplatnila aj oneskorená debutantka **Anna Antoňová** v čitateľsky príťažlivom skúsenostnom románe *Kavka z periférie* (Ikar) o povojnovej Petržalke a bizarnom učiteľovaní.

telských organizácií ešte udeľuje ceny za dobrú literatúru a tešme sa, že aj tá sa ešte píše a vydáva, ale uspokojím sa konštatovaním, že porota Klubu nezávislých spisovateľov sa rozhodla tohto roku udeľiť cenu Jozefovi Puškášovi za knihu poviedok **Freud v Tatrách**.

Autor, ktorý sa úspešne etabloval v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch ako prozaik hlbokého ponoru do ľudského vnútra, experimentujúci skôr v oblasti psychológie a motivácií než kompozície a jazyka, sa po dlhom odmlčaní prihlásil (a vlastne vrátil, lebo jeho tvorivá pauza nebola krátká) do literatúry. Ale je to už iný, povedal by som inovovaný Puškáš.

Každá z tých jedenástich poviedok má v sebe určitý druh nevážnosti či hry meniacej sa raz na skrytú, raz na otvorenú paródiu. Puškáš je tematicky vyznievajúci, a teda čitateľsky neunavujúci; to, čo sa v jeho poviedkach odohráva, má svoje čarovné i tajomné zákruty a siaha od detských spomienok na nakrúcanie Obchodu na korze, cez ezoterujúce nájdenie zázračného kameňa v Dunaji, poriadne morbídne fotografovanie mŕtvov, zvrátenú sexuálnu požiadavku zomierajúceho onkológa až po divadlo naruby, kde autor priam manifestáčne karikuje porno a erotomániu mnohých terajších prozaikov.

Puškáš týmito prózami dokázal, že si udržal svoju predošlú literárnu úroveň, ktorou sa zaradil medzi moderných slovenských prozaikov. Aj keď zmenil tón, nezmenil našťastie vkus. K zaslúženej cene mu gratulujem.

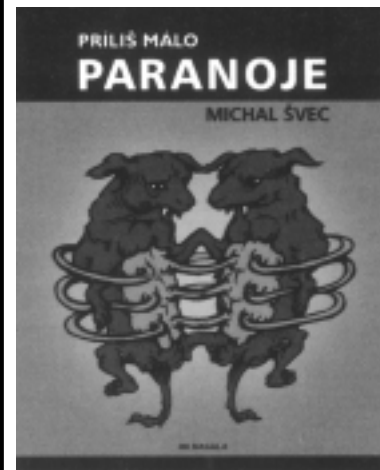
Jozef Bžoch na odovzdávaní cien AOSS v Zichyho paláci
24. 6. 2005

Cena Ivana Kraska za slovenský debut za rok 2004

Michal Švec

Príliš málo paranoje

„Poviedky Michala Šveca prinášajú inteligentný humor so zmyslom pre vypointovanie zápletky, jazyk je moderný, nepolopatistický, autor využíva skratku a náznak. Rozprávačov základný životný pocit mierne ironického odstupu od sveta i od seba, rovnako ako úsilie nenudiť čitateľa, je, zdá sa, charakteristické pre mladú generáciu.

Hoci niektoré texty nastoľujú atmosféru pripomínajúcu kaľkovský svet, ironický odstup autora a jeho sarkazmus, nevšedná textotvorná vynaliezavosť, jazykový humor a dôvtip, podopieraný literárnymi a kultúrnymi alúziami a samotným jazykom dobre zabavia čitateľa.“

Ján Majerník na odovzdávaní cien LF v Klube slovenských spisovateľov 23. 6. 2005

Cena Vydavateľstva Slovenský spisovateľ za rok 2004

Peter Bilý Démon svätosti

„Peter Bilý nebude zlý spisovateľ, druhá časť knihy, týkajúca sa noviciátu v Taliansku, odkryva jeho široký

rozhľad, aj zručnosť narábania so slovom, prípadne nevšedný pozorovací talent, ale celkový výsledok je rozpačitý. Vydarené opisy predstavených visia vo vzduchoprázdne, bez súvisu, bez vzťahu k deju, len ako keby niekto porozvešľaval životopisy neznámych ľudí na nástenku.“

Marek Turňa vo Vlně 20-21/2004

Cena Vydavateľstva Slovenský spisovateľ za rok 2004

Katarína Gillerová Láska si nevyberá

Anton Baláž Nežná volavka

„... Baláž je majstrovský rozprávač. Plasticky skicuje prostredie, diferencovane vyrahauje znaky typov jednotlivých postáv, necháva prenikať rôzne cudzie prostredia – rakúskych turistov, svet Ameriky a Balkánu. Mapuje domáce prostredie a genézu postavenia jednotlivých, aj vedľajších postáv s celkom konkrétnymi osudmi... vytvoril fascinujúci dokument doby, realistické svedectvo plné empatie a apelatívne zároveň.“

Mária Bátorová v Literárnom týždenníku 13-14/2005

Vlastným emigrantským príbehom **Viktória, neobzeraj sa...** (Koloseum) však neoslnila **Alžbeta Sommerbauerová**.

Luboš Jurík sa cyklom detektívnych príbehov z bratislavského prostredia Prípady detektíva AZ vytrvalo pokúšal v slovenskej literárnej realite konečne udomáčniť a oživiť žáner detektívneho románu. Dará sa mu to s čiastočným úspechom. Ani jeho úvodný román edície Bratislavské krimi **Chod' za svojim snom** (Albert Marenčin, vydavateľstvo PT) nemá matematicky presný pôdorys, ani brilantnú kazuistiku a jeho hybnou silou je „reportérstvo“ verne ukotvené v bratislavskom kolorite, vždy aktuálne reagujúce na skutočné kauzy a kauzičky odohrávajúce sa v bruchu i na vizáži slovenského hlavného mesta a brániace novinárčinu ako údel i poslanie. Pokiaľ ide o dej a jeho rozprávačskú prezentáciu, naozaj ide skôr o spoločenský román s historickou patinou ako o naslovovzatú detektívku.

Výpočet dlhších prozaických útvarov uzatvára kniha **Bernarda Brázdila Blízko konca sveta** (Topas) s trocha strnulo vyrozprávaným fantastickým príbehom z roku 2281, v ktorom vesmír ohrozuje neidentifikovateľná sila, ale blížiaci katastrofa sa vďaka medzinárodnému kozmickému laboratóriu nekoná. Tak ako Brázdil nepriniesol nič nové pre žáner sci-fi, **Peter Ďurkovský** svojou surrealizujúcou nudou **Utajený anjel** (Knižné centrum) nepriniesol nič nové pre lyriku.

A práve na tomto mieste sa žiada pripomenúť knihu **Petra Macsovszkého Lešenia a Ianá** (Kalligram). Nie je síce románom, ale na osemdesiatich stranách má niekoľko románov, ako tvrdí autor. Skutočne, v uvoľnených dvanástich textoch knihy je možno aj viac románov, ako vyšlo v roku 2004, ba možno sú tam aj tie. V slobodovskej perspektíve sa tu hovorí, ako sa tvorí román, čo v ňom musí byť, a čo z neho robí akt „medzi fikciou a finálnou akciou, prečo musí byť „devia(k)čný“. V každom prípade Macsovszky vie toho o románe dost a svojimi ironickými dvojsečnosťami dáva poza uši všetkým existujúcim i tým svojim zamýšľaným románom, posmieva sa ich témam a problémom, ale vzápätí tolerantne berie na milosť aj ich hlúposť. („Rozpor medzi pôvodnou predstavou a výslednou, fixovanou, predpokladanou je takmer nedefinovateľný“, ved' román „nie je schopný byť ani len o sebe“). Ale vari už to, že myšlienkou na román mučí svoje myšlienky, nesvedčí o tom, že sa bez neho sám nevie zaobiť? Aj to by mohol byť začiatok nového románu. Len kde vziať tú silu zistiť, čo si naozaj myslíme a čo skutočne cítime? A kde nájsť to iniciačné slovo, ktoré bude odpoveďou aj na túto otázku? Zatiaľ máme zo všetkého najviac irónie.

A možno preto je kráľovským žánrom slovenskej prózy poviedka. Poviedka kraľovala v rozličných podobách, s rozličným záberom, s rozličnými výsledkami i roku 2004.

Zhodou okolností sa na špici minuloročnej poviedkovej produkcie stretli všetky píšuce vekové skupiny a zhodou okolností je ich najneodmysliteľnejším výrobným nástrojom irónia. U najstaršieho Lenča má optimistickú podobu kritickéj noblesy, u najmladšieho Krištúfka pulzuje niekde medzi vizualitou a takmer ezoterickou psychorealiťou. U stredne staršieho Puškáša je vmodelovaná do obrazu parodickej grotesky, u stredne mladších (Rankov, Kopcsay, Kovalyk) vyraza do útoku spoza dobre zorganizovanej textovej obrany. Zhodou okolností sa všetci títo autori pokúšajú zhmotniť svoje zložité myšlienky a nejednoznačné pocity v zovretom príbehu, niekedy modelovom, inokedy vystuženom hutným rozprávačstvom. Poviedka naučila našich autorov šetriť rečami a nebrať nadarmo veľké slová. Takisto ako vo väčších prózach, aj v poviedkach to opticky vyzerá, že ich posadnutosťou je sex, hoci pozornejší pohľad by hravo zistil, že sex tu nie je v prevažnej miere samoučelný, ale že je častejšie prirodzeným dôsledkom orientácie slovenskej prózy na subjektivitu a je okrem iného tiež ponukou cesty, po ktorej sa dá vyjsť z temného bludiska prevráteného sveta na svetlo božie.

Ján Lenčo (1933) sa v knihe **Hriech v Turecku** (Knižné centrum) obsesívne vracia k svojmu obľúbenému žánru prozaickej miniatúry, ale zároveň i k rozšafnému „kameníkovskému“ rozprávačstvu, ktorým voľakedy tak úspešne skarikoval najvážnejšie veci ideologickej doby. Lenčo prekvapivo moderne cíti aj súčasný svet a slučkami paradoxov ho núti k priznaniu svojich veľkolepých obmedzení.

Poučeným návratom sú aj poviedky **Jozefa Puškáša** zozbierané do knihy **Freud v Tatrách** (Slovenský spisovateľ). Modelové príbehy sú tu však zväčša komprimátom traumatickej uzavretosti človeka, z ktorého však v premyslených pointách priam vystrelujú znepokojivé pravdy ako napríklad v titulnej poviedke plnej iskrových paradoxov („Končím tieto neučesané zápisky na začiatku zúrivej svetovej katastrofy, o ktorej nik nevie, ako sa skončí. Národy vskutku zdvihli svoje hlavy a vrhli sa na seba, kolektívne sa navzájom znásilňujú.“). Pravdaže, podobné „posolstvá“ možno brať s rovnakou iróniou, s akou boli vyslovené. No boli raz vyslovené a stali sa súčasťou možnej interpretácie vzťahu subjekt – objekt.

Nie náhodou 12 poviedok **Petra Krištúfka** (1973) zastrešuje titul **Volným okom** (L. C. A.). Vizualizácia vnútorných labyrintov prostredníctvom pregnantného príbehu je pre Krištúfka prvým predpokladom ako „odfotografovať Boha“ (*Siedme nebo*). Jeho nečakané zvraty vykolíkované paranormálnou symbolikou nie sú ničím iným ako ustavičným presúvaním optiky na nové konštelácie vzťahov, vecí a ich pohybu. V Krištúfkových poviedkach sa vraždí i miluje, ale všetko tu smeruje k slasnej katarzii, po ktorej môže nasledovať ďal-

šie mučivé „fotografovanie“, nová samota, ktorú možno nahradiť len hľadaním.

Vari „najpolitickjšie“ rozmery majú poviedky druhej knihy **Máriusa Kopcsaya** (1968) **Stratené roky** (L. C. A.). Vo väčšine poviedok sú badateľne prítomné rakúsovské paralely prinajmenej v intenzite zachytávania onej činorodej javovej presnosti a pregnantnosti, ktorá sa končí prázdnotou („Zvíťazila v súboji nad sebou, a prehrala súboj so životom“ – *Lietajúce topole*). Kopcsay hľadá nielen subjekt stratený v socialistickom „jednosmernom pohybe“, ale pod drsnou kožou svojho presného príbehu intenzívne zápasí s „bolestivou prázdnotou holého bytia“ (*Mužotetka – recepty na chudnutie*).

Do druhej knižky s názvom **Travesty šou** (Aspekt) si „vlčica, ktorá svojim nespokojným vrčaním kradne spánok“ (Ján Litvák), **Uršuľa Kovalyk** (mimochodom, má aj rozkolísaný pravopis prvej časti pseudonymného mena nejaký tranvestitný podtext?), okrem nápadnej vervy priniesla i vyzretejši štýl a presnejšiu poetiku. Na rozdiel od chlapskej prekomplikovanosti sa ženské subjekty identifikujú najmä opozíciou k mužským, ktorá miestami vyúsťuje až do tézovitých feministických bonmotov. Jej hrdinky sa pričasto sprchujú, akoby chceli zo seba zmyť špinu konvenčných vzťahov, rodových predsudkov a deformácií a „vrátiť sa do svojho tela“ („Sme takí odporní, že sa nedokážeme nikdy nikoho dotknúť“). Jej drsné príbehy sa odohrávajú na pomedzí halucinujúcich predstáv a reality, no rozhodne majú svoju silu i ľahko zraniteľnú jemnosť. Poviedky **Zuzany Grety Belkovej Mechanický gramofón** (L. C. A.) sú v porovnaní s Kovalykovou iste len nežnou lyrikou, no nemeslo sa načahujú za niečím podobným.

Azda najplnohodnotnejším poviedkarským výkonom sa predstavil autor tretej zbierky **Pavel Rankov**, ktorému medzičasom prischol prídomek „magického“ prozaika. Najnovšia kniha **V tesnej blízkosti** (L. C. A.) výrečne ukázala, že magické čary majú pôvod v cizelérskom tieňovaní pocitov moderného človeka, v modernej skepse, ale i vóli povedať čosi podstatné o pascách súčasného človeka či civilizácie. Rankovove prózy sú tak trocha encyklopédiou problémov, s ktorými zápasí najtalentovanejšia špička slovenského prozaického peletónu. V podrobnostiach sa cez Rankovove poviedky prefiltruje celý náš svet s jeho sociálnymi traumami, konzummom, zvrátenosťou, krutosťou a neschopnosťou odpovedať na duchovné potreby, ale čitateľ to všetko dostane v dokonalom príbehovom balení, do ktorého má hneď chuť ak nie zahryznúť sa, tak aspoň sa riadne začítať. Až potom sa začne ono sebatryznivé objavovanie pravostí a nepravostí, onen námahavý pochod od jednej radostnej dokonalosti k novým nedokonalostiam vytvárajúcim ľudskú totožnosť. Drobnohľad Rankovových

próz previdí tiene i tmy, špiny i rozkoše, ale rovnako suverénne sa vie zacieliť na prízemné reality i vzdialené virtuálne svety. Rankovova zamatová irónia vie robiť skutočné zázraky.

Talentovanú zábavu založenú najmä na princípoch paródie prinášajú debuty **Laca Keratu Mám sa...** a čierohumorné poviedky **Michala Šveca Príliš málo paranoje** (obe L. C. A.). Ďalší debutant, **Michal Jedinák** sa v zbierke **Nie celkom rozprávky** (Ivan Alakša-Fantázia) uspokojil s humornou adaptáciou rozprávkových tém.

Napriek vysokému inteligenčnemu kvocientu i „dekompozičnej“ bravúre pôsobia prózy **Tomáša Horvátha** v knihe **Antikvariát** (L. C. A.) menej zábavne ako v čase, keď s takou mierou objavnosti uvádzali na scénu slovenskú postmodernu. Darmo, paródia ostane vždy len paródiou a večné prevracanie antikvárných príbehov len závislou hrou. Ak to niekoho uspokojuje, niet veľmi čo dodávať. Aj dokonalé rozprávačské slučky **Jozefa Kollára** z jeho štvrtej knihy **Žena v koberci** (Sofa) majú príchut' déja vu. Do tejto kategórie patria aj ináč príťažlivé a remeselne dobre zvládnuté poviedky Kysučana **Ladislava Hrubého Kráľovstvo na zemi** (Knižné centrum).

Vysloveným sklamaním sú lekárske poviedky **Vlada Haratika** v zbierke **MUDr. Láska** (Slovenský spisovateľ). Akoby v nich morality čoraz väčšími vytlačali živé pulzovanie. Naivnými predstavami o próze a jej fungovaní sú poznačené poviedky **Milana Gondu Život s. r. o.** (Knižné centrum). A pri prózach **Stanislava Hábera O (poviedky)** má človek nutkavý pocit, že to autor nemohol myslieť vážne. Krátke texty **Petra Farkaša-Zišku** v knižke **Hrad noci** (vlastným nákladom) majú aspoň svoj osobitý duchovný rozmer.

Tradičnou, či menej výbojnou poetikou sa vyznačujú zbierky seniora **Štefana Kasardu Hadí kamienok** (Interart) a **Anny Gajdošovej Jaskynné kresby** (Interart).

Knihu poviedok **Niekedy** (AM) sa konečne podarilo vydať i dlhoročnému pestovateľovi žánru fantasy **Štefanovi Huslicovi**. Ide o dobré a inšpiratívne prózy, ktoré sú dôkazom, že tento žáner u nás naozaj existuje.

V prozaickom roku 2004 vyšlo 11 reedícií. Majú väčšinou charakter morálnej povinnosti našej súčasnosti voči klasike (**J. Gregor-Tajovský, L. Nádaši-Jégé, M. Urban**), a nové vydania kníh **L. Ťažkého, R. Slobodu, P. Jaroša** sú iba symbolickým náznakom objektívnej, no u nás úplne nesamozrejmej potreby systematicky vydávať najlepšie literárne diela súčasnosti, vlastnej každému kultúrnemu národu. Medzi reedíciami sme s pocitmi uznania vydavateľovi zaznamenali aj čarodejný text **I. Koleniča Ako z cigariet dym** z roku 1995 (Vydavateľstvo Slovart), ako aj vydanie jedného z najlepších povojnových románov **Amenmária – Samí dobrí vojaci** od **Ladislava Ťažkého** z roku 1964 (VSSS).

Radoslav MATEJOV

Krásny spôsob zlyhania

(Poézia 2004)

PhDr. Radoslav Matejov sa narodil 3. septembra 1974 v Zlatých Moravciach. Pracuje na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Venuje sa literárnej vede a kritike.

Tak ako v minuloročných prehľadových štúdiách o slovenskej poézii, chceme našim čitateľom poskytnúť prierez básnickou tvorbou, tentoraz s vročením 2004. Nasledujúce riadky v prístupe k materiálu sledujú tri základné ciele: evidencný, informačný a kritický.

Evidencia by mala byť samozrejmosťou, no ukazuje sa ako dôležitý základ v širšej orientácii, lebo si ju vyžaduje stav súčasného literárneho (ne)diania, nevyváženosť a konvulzia, deravá reflexia knižiek – neinformovanosť, mimoliterárne nánosy konfliktov a kamarátsiev. Stávali sme na dostupných databázach knižnic, kníhkupectiev a dvojtýždenníka *Knižná revue*, aby sme dosiahli oficiálny status tejto evidencie, keďže sa stretávame aj s tým, že v sociologickom meradle v živej čitateľskej referencii domnuje pri poézii knižne nevydaná produkcia, básne neznámych autorov prijímané kruhom blízkych. Poézia sa tak mylne konfrontuje s inými dobrovoľnými aktivitami na úrovni zábavy a voľného času. V takejto komornej literárnej komunikácii sa zabúda na viacrozmernosť básnického textu, na to, že nie je len možno vrtošivým *zážitkom*, ale aj *poznáním*, obohacujúcou múdrosťou. Späť sa takýto deficit umeleckosti tvorby a jej vnímania vzťahuje na samotné vydané knižky a na samotných autorov: prevládajúca až patologická sústredenosť na vlastnú *inakosť* subjektivity bez aspoň akej-takej symetrie s inými druhovými vlastnosťami lyriky, presvedčenie o prvoradosti súkromia vo vyjadrení alebo extrémne, neargumentované zasaďovanie za vlastný názor, neznalosť kontextu súčasnej poézie,

a vôbec súčasnej poézie, z nej čoraz viac a viac robí nástroj na vyrozprávanie sa, zdôverenie, citový výbuch, niekedy len na vyšantenie, inokedy, a v posledných rokoch spravidla, na nevedomú prezentáciu stôp, ktoré v autorovi zanechali cudzie texty a on sa domnieva, že sú bezvýhradne jeho...

Informačná línia sa zas prostredníctvom deskripcie a komentára zameriava na stručnú charakteristiku aktuálnych knižiek, príp. na ich miesto v kontexte tvorby jednotlivých autorov alebo na samotných autorov. Z nášho informačného záberu znovu vypadla internetová tvorba, neplatí totiž pre ňu pevné datovanie, ani autorstvo, texty môžu byť priebežne pretvárané a majú odlišnú mediálnu textuálnu (simulácia, neautonómnosť). Informačný cieľ dokazuje svoje metodologické zdôvodnenie práve v tom, že problém súčasnej poézie nie je v jej napísaní, a, de facto, ani v jej prečítaní, ale v komunikačnej živosti – v živej väzbe.

Nevyhnutnosťou v súvislosti s prehľadom a hodnotením je taktiež kritický cieľ. Pre slušivú jednoliatosť by bolo dobré na začiatku stanoviť kritické východisko, ale každý, kto pracuje s rozmanitosťou, no nechce ju nivelizovať a zároveň ju chce vyjadriť, musí uznať, že najšť spoločné adekvátne kritérium pre desiatky knižiek, ktoré spája iba rok vydania, je prakticky nemožné. V minulosti sa nám osvedčilo *multikritické* východisko, ktoré ráta s hierarchizovanou kombináciou viacerých kritérií (najmä generačné a žánrové, ale aj štýlové, tematické atď.) a kritériových protikladov (inovačnosť – tradicionalizmus, vážnosť – humor atď.) naraz, dáva tak v literatúre možnosť flexibilne zachytiť aj jemnejšiu premenlivosť. Takisto pre zjemnenie a prehĺbenie výskumu literatúry by sa zišlo literárnej kritike i histórii najšť termín na označenie knižiek s kriticky i dejinne akceptovateľnými 1–2 či zopár básňami/skladbami/fragmentmi a odsekmi textového prúdu (alebo na označenie básní, ktoré sú v tých knižkách) – aby neunikala ich pozitívna hodnota a participácia na posunoch v literatúre, ale aby sa cez subtilnejšiu náhľadovú mriežku s nimi manipulovalo ako s literárnymi faktami, aby sa teda zahrnuli pod pojmovú lepšie odtienenú literárnosť. Uvažujeme nad tým zo stabilizovanejšieho pozadia: preto, že aj renomovaní spisovatelia, majú, povedzme, v jednej publikácii, spomedzi 50 básní niekoľko nevhodných ich renomé, ale dejiny ju prijímu, rešpektujú autorom zvolenú

výslednú podobu knižky, synekdochicky ako kompaktnú kvalitu, čím sa zvyšuje ich pravdivostná entropia. Nemôžeme to neustále v tom prvom prípade nazývať anomáliou, príp., keďže je to kvantitatívne zanedbateľné, ani o tom nehovoriť (roku 2004 sem patria: **Jaroslav Klus, Ivana Hricová-Krištofová, Viera Procházková, Mária Stopková, Denisa Fulmeková, Peter Tomášik, Erik Ondrejčík, Tibor Kočík, Juraj Kalnický, Katarína Patočková**); a v druhom prípade, že *majster mal slabú chvíľku*, príp. to zamlčať a zaniest dejinnou patinou hrubšej syntézy (roku 2004 sem patria **Štefan Žary, Dana Podracká, Ján Buzássy** a i.). V súčasnom literárnom (ne)živote, keď publikuje oveľa viac autorov ako kedykoľvek predtým a ich poetický, ideový a hodnotový rozptyl sa vzpiera detailnej kategorizácii, keď sa znefunkčnila selekcia literatúry na centrum a perifériu (resp. centrum nemá nikde miesto, čiže všetka tvorba je alternatívou *ni(e)čoho* alebo samým centrom), sa daný jav ukazuje ako systémový, nenáhodný, preto by sa mal prirodzene systematizovať a pojmovo ustáliť.

Na obdobnú potrebu vyčisťujúceho terminologického spresňovania poukazuje aj debutovanie v staršom veku – práve množstvo starších debutantov v posledných rokoch dokonale zrelativizovalo chápanie debutu ako vstupu do literatúry, preto debut už striktno nefiguruje ako *nová (mladá, prelomová) výpoveď*: v reakčnom odraze to pre mladšie ročníky znamená, že sa v ich prípadoch s ním pramálo spája nejaké inovačne aktívne a tobôž generačné vystúpenie. O to viac kritických hrdiel volá, že skutočné autorstvo sa odhalí až druhou knižkou, dokonca treťou!

Do takejto *hustej* atmosféry vstúpil aj najmladší minuloročný debutant **Richard Kitta** (nar. 1979) pestrou, eruptívnou zbierkou básní v próze *Zem tajných obojživelníkov (básne v p(r)óze)* (Vienala). Fantazijné kompozície, komorné situačné dokumenty snímané súčasne racionálnou aj iracionálnou „kamerou“ sú výrazne pointované. Bizarné mikropovedky založené na rozvíjaní východiskovej situácie ornamentálnou asociatívnosťou sledujú človeka ako dynamickú bytosť žijúcu *obojživle*, na zemi i v nebi (v realite a snoch). Hravý lyrik s obdivuhodným imaginatívnym potenciálom a dostatočnou mierou uvedomenia si vlastnej štylizácie (*póza*) nevnučuje jej klasickú povrch-

nosť, naopak, pózu zužitkoval ako spôsob poznania, ako reflektovanú súčasť, čo je vcelku produktívne a zaujímavé – už roky tak činí v našej literatúre Ivan Kolenič.

Jaroslav Klus si ku Kristovým rokom daroval debut s 33 básňami. Koncepcia prezrádza dávku dôslednosti v projektovaní vzhľadom na podsvietenie umeleckého vyjadrenia biografiou – akoby nám autor hovoril, že to, čo čítame, je *udalosť, dejinná*. S Kittom má tento starší spolupútnik spoločný dôraz na kreativitu poézie, no na rozdiel od neho ju neabsolutizuje. Verše nevystreľujú z nejakého výmyselnického zákutia, sú pripútané na autorskú zážitkovú plochu a blízke prostredie. *Dejiny posteľe* (VSSS) sú subjektívnymi dejinami zážitkov, ktoré autor pretvoril do pozorovaní, čo niekedy sklízne len k pasivite opisu (*V tanečnej sále*), často však inšpiruje k slovným hračkám, aliteráciám: „*Ožili živly / v žilách bol príliv*“ a častejšie k tvorbe zmyslovo uchopiteľných, rozvitých obrazov, reťazcov prirovnaní a metafor. Konotačná aktivita potom uberá z myšlienkového precíznosti (to platí aj pre Kittu) a z tematickej inovačnosti (načo dnes písať báseň o slame, že dvíha chlieb a potom zhorí?). Klus neoavangardnými technikami básnenia prezrádza blízkosť ku Grupačovi a k Puchalovi.

Práve chápanie poézie nielen ako navrhnutého cieľa, ale aj prostriedku, teda radostné zotrvávanie v jej procesuálnej dimenzii, inými slovami: dôraz na kreativitu a individualitu, obom debutantom (nižšie spomenieme aj Koleniča) zaručuje výnimočnosť v spektre ďalších debutov a ostatných kníh, no najmä debutantiek, ktoré holdujú duchovnej lyrike so schematickým, redukovaným delením sveta na dobro a zlo, infantilnosti, exhibícii správneho a keď treba aj odsudzujúceho postoja, vyčerpaným morálnym témam, kázňovému moralizovaniu bez spirituálnej hĺbky. Duchovná lyrika *chudobná duchom a ešte chudobnejšia umením*, bojazlivá k aktuálnej provokatívnosti, relativnosti atď. s bigotným tradicionalizmom sa stáva už viacgeneračným a ženským fenoménom, veď vekový interval autoriek nasledujúcich kníh sa pohybuje od 25 do 60 rokov.

Debut **Milady Krajáčovej Tvoj hrad** (HKPS) nesie stopu úprimného vnútorného pietizmu, nadšenia vo viere, ale vo veršoch, a často len „useknutých riadkoch“ hraničí jej modelový lyrizmus so sentimentálnym gýčom. Čosi podobné platí

aj pre debut **Silvie Hlavovej-Hlasovej Čierna ulica / Nevyslovené** (HKPS). Prvá časť *Čierna ulica* symbolicky odzrkadľuje defektnosť dnešných ľudí, morálnu a spoločenskú špinu. V svojráznom pásme sa striedajú básne s prozaickými textami, ktoré ich vysvetľujú a dopĺňajú. Druhá časť cieľi k abstraktnejším métam, takže popri leitmotíve hľadania zmyslu *vysloveného a nevysloveného*, sa tu mihajú vážne abstraktá, ako vina, duša, anjel, smrť – celkovo je to jednostranná a naivná tvorba.

V debute *Obrázky zo slov* (LIEČREH GÚTH) **Mária Eva Trajterová** s vitálnym optimizmom skloňuje trojicu láska, život, Boh; a tým sme vyčerpali všetko dobré, čo sa dá o tejto knižke povedať. Zároveň nás však preniesla k autorkám strednej generácie, ktoré už debutovali alebo sa prezentovali v iných žánroch, no duchovnosť lyriky zostáva ich konštantným znakom. **Magdaléna Krajná** v titule s vlastnými ilustráciami *Pre Teba len...* (EQUILIBRIA) ponúka súkromný modlitebník: modlitby a strelné meditácie. Neveľmi vzdialená od nej je **Katarína Benetínová**. V *Metamorfózach duše* (CUPER) s vlastnými ilustráciami (digitálna fotografia) a peknou úpravou predstavuje citové, filozofické a náboženské výlevy o humanizme a božej blízkosti, s pátosom a vo vysokom, mŕtvom štýle. **Miroslava Malovcová-Staníková** veršované a spravidla len graficky veršované gnómy a myšlienky štyroch cyklov (*O Bohu, O žene, O živote, O prírode*) knihy *Zrkadlenie duše* (Oto Németh) rámcuje subjektívnou teozofiou s mravokárne oficiálnym podtextom. Naproti tomu **Ivana Hricová-Krištofová** dokáže byť osobnejšia. Oxymoron v titule jej druhej zbierky *Hlasné tiché* (ViVit) ukazuje na ideové zhodnocovanie súčasného sveta cez os dobra/Boha a zla/človeka. Východiskové biblické motívy zosilňujú mravnú kritiku človeka vo veršoch, ktoré majú podobu nebásnických zápisov i viazaných básní. Vie zaujať intímnu otvorenosťou a naturalistickou vernosťou. Iný, predovšetkým náučný a výchovný, zámer vložila **Daniela Horínková** do veršov pre deti a dospelých *Vianočný kruh* (ViVit). Cez sviatočnú tému chce upozorniť básňami, cyklami a vianočným mystériom s dramatizujúcimi dialógmi na duchovný rozmer konzumne vnímaných Vianoc.

Duchovnosť v staršej generácii (nar. v 40. rokoch) typovo určuje debut **Eleny Cmarkovej Istoty** (Ada-de). Obsahuje tri časti so symbolicko-

Cena Slovenského centra P. E. N. za rok 2004

Ján Buzássy

Zátišie – krátky pôst

„Poézia Jána Buzássyho objavuje nové súvislosti, sprostredkuje nové zážitky a otvára nové priestory mysle, až by som povedal, že v dobrom zmysle učí. Básnická zbierka *Zátišie – krátky pôst* prináša najmä nové učivo citovosti.

Začína básňami s čajom v tuhej zime, nie čajovými básňami, naopak, čajom s tmavou dušou, teda poriadne tuhým. Možno to prirôvanie neobstojí, ale mám pocit, že sám básnik by sa chcel vylúhovať do básne ako čaj do vody: Tri minúty a klesne čaj až tam, kde krúži / najhľbší význam sna.“

Juraj Kuniak
na odovzdávaní cien AOSS,
Zichyho palác, 23. 6. 2005

„... Dámy a páni! Pri istej rýchlosti všetko vydáva zvuk. Polapený verš sa ako motýľ pokúša potráhať sieťku, ale na čitateľa sa aj takáto nepatrná snaha o oslobodenie prenáša. Budme si na istom, že táto skrytá vlastnosť poézie je dobre známa aj starému lišiakovi z Liščieho údolia Buzássyho a že jej zdvih kultúrny človek zacíti, aj keď možno nie bezprostredne po dočítaní tejto príjemnej knižky...“

Ján Litvák v *Sme* 18. 2. 2004

Richard Kitta

Zem tajných obojživelníkov

„...Všetky jeho texty sú hlbavé, ne-nájdeme medzi nimi vari ani jeden, ktorý by bol myšlienkovy vyprázdnený či povrchný. Svedčí to o tom, že autor pri selekcii postupoval dôsledne, a azda aj o tom, že má sám od seba dostatočný kritický odstup.“

K prednostiam Richarda Kittu patrí nesilený ironický postoj k situácii súčasníka a nápaditý spôsob jeho vyjadrenia, myseľ pre slovnú hru a funkčne použité novotvary, pričom všetky tieto atribúty sa niekedy stretávajú takpovediac na jednom mieste (napr.: „Na veky vekov kameň.“, „Koniec koncov, bude to koniec koncov.“, „Biologickou tajnou zbraňou.“, „slepý uličník“, „nemohluchý“ a pod.) Zem tajných obojživelníkov zreteľne naznačuje autorov literárny talent a zároveň je malým, no veľmi príjemným osviežením našej lyrickej scény.“

Igor Hochel v *RAK-u* 5/2005

Prémia Literárneho fondu za pôvodnú slovenskú literárnu tvorbu 2004

Benjamín Tinák

Putovanie za snom

kými názvami: *Kamene, Oblúky, Základy*. Prvá zahŕňa spoločensko-kritickú reflexiu súčasnosti lipnúcej na materiálnych hodnotách, druhý partnerskú lyriku o nedostatku lásky a tretí je vyznaním sa rodnému kraju a Bohu. Takisto relevantne má duchovnosť miesto v tretej knihe veršov *Jesenné listy* (Dom Matice slovenskej v Nitre) **Drahomíry Pechočiakovej**. Autorka stavia na predchádzajúcej tvorbe (*Slnovrat* (2002) a *Záblesky* (2003) – obe sme v minulých výstupoch opomenuli) patetickými výpovedami ideovo vymedzenými morálnym imperatívom Desatora a pevnými rodinnými putami. Vzneseným štýlom, so všeobecnou vážnosťou, hovorí o rodine a o súčasnosti, človeku a národe.

Prechod k estetickosti citovej i reflexívnej autoreferencie, k osobnej autenticite bez principiálneho postulovania globálnej koncepcie, napr. duchovnej, voľnejší výber tém (najmä úboznostné a spoločenské), pestrosť a civilnosť básnického výraziva, tesnejšie snímanie reliéfu človeka, sveta, spoločnosti a Boha je v rámci tejto generácie prechodom k druhej knižke **Viery Prochádzkovej** *Fragmenty lásky* (VI. nákl.) a zároveň nasmerovaním k ďalšej skupine debutantov a autorov iných generácií. Prochádzková je čitateľná insitnosťou, naviazanosťou na dôverné prostredie rodiny, domácnosti: „Žiada sa mi / zo svetla upieť / bábovku.“ dediny; ako náhle sa zbavuje konkrétnej väzby akýmsi rozдумovaním, zbavuje sa aj poetického čara. Z pozadia veršov presvítá ideálna predstava čistej ľudskej lásky, prostej lásky k Bohu a súcitu s prírodou. Takto sa podarili básne *Ranná pošta, Pod' sa ku mne hrať!* a i. a aj niekoľko úryvkov: „A tak zosmutnievam. / Smrteľne a vecne. / Seba v sebe prehmatávam. / Aj takto láska horí. / Si ťažisko / hlboko vo mne, / vo svete spálenie! / Pieseň z hory.“

Blízka názvom, charakterom, kvalitou i poradím knihy je **Mária Stopková**. Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že titul *V horizonte lásky* (HKPS) o intimite prežívania lásky, vzťahu k blízke mu človeku je ďalšou z tých spríšok otravnej a hluchej sentimentality *metamorfóz srdca* (s. 31), veršov, ktoré uspokojia tvorcovi, no nesiahajú za prah vnímavosti dnešného komplikovaného sveta. Áno, nájdeme tu, v literatúre už dávno odčerpané, emblémy lásky vyjadrované zimou, kvetmi, jarou, ohňom, vojnou atď. a ostýchavú erotiku, ale v tejto súvislosti nesmieme prehliadnúť veľmi pozornú obraznú, štýlovú a kompozičnú prácu, kombinovanie hlbavej introspekcie a nadhľadu, stereotypu a provokatívnosti, vážnosti a vtipu, empatie a cynizmu. Tento pohyb občas zaiskrí dobrým nápadom – nečakaným, nonsensovým poetickým riešením. Autorka ho zúžitkovala vo viacerých básňach, ako *Tajne, Zmena* a i., niekedy zaujme len útržkom: „*hlbšie sú už len*

skaly / tvrdé ako tvrdé y a ty', „zdochnutý pes vo mne / sa búri“ alebo „krajnosť je poézia / moment“ – výborná je báseň Začiatok, v jej spodných prúdoch šepká Ondruša a celý tok doladuje Haugová.

Taktiež druhou knižkou s úboznostným nábojom, ale už z generácie 60. rokov, sa roku 2004 hlási **Katarína Mikolášová** – debutovala roku 2003 (*Cez oči k tebe vchádzam*). *Snívanie spod kože* (Alexandra) ukazuje, že ide o autorku jedinej témy: lásky. Cez rozcitlivenie a jemný romantizmus sa snaží prepracovať k esencii lásky, oživuje ideál lásky ako ideál bezozvyškového splynutia, teleologického odovzdania: „*som sebou iba v tebe / a ty si iba vo mne sebou sám*“. Priamo predznačuje Fulmekovej básnický debut *Som takmer preč* (Petrus). Pomerne ustálenou poetikou (až na niekoľko básní: *Cesta, Povedz zbohom, Náhody* atď.) citových akvarelov a impresionistickej krehkosti približuje **Denisa Fulmeková** vnútorné stavy zaľúbenej, alebo láskou pohnutej protagonistky. Zamyslenia o prežívaní lásky k mužovi, o sklamaní z neho a o strachu z tohto sklamania, o neistote i krásnych chvíľkach majú utlmenú zmyslovú podobu v scénériách prírody a mesta. Fulmeková je viac tradičná ako novátorská – skôr tu nájdeme echo M. Hallovej ako trebárs D. Podrackej. Krátke básne, hoci nie formálne, pripomínajú haiku: na pozadie prchavosti nanášajú existenciálne intenzívnu túžbu po skutočnej láske, čo môže čitateľsky oslaviť.

Mužský pendant úboznostnej lyriky má u vyše desaťročie staršieho **Petra Mišáka** parnasistickú realizáciu. *Necelé sonety o láske* (Knižné centrum) sú zložené v tzv. anglických sonetoch (túto formu nájdeme aj u L. Feldeka) a sonetovom venci. Známa forma európskej lyriky si našla kultivovaného aj invenčného (napr. uvoľnený sylabizmus, striedanie dôrazu, intonácie) pokračovateľa, ktorý zákonitosť jej sémantiky založenej na kontraste, pretavil cez leitmotív plynúceho času do existenciálneho roztrpčenia nad márnosťou, pomínutelnosťou života/lásky. Ukázal sa ako majster atmosféry a náladových opisov: „*Znudené slnko prudko pečie. / Tiene si pinká o stenu*.“; s takpovediac vákrovskou sugesciou naplnil básne zreloú pocitovosťou, intimitou i myšlienkovou naliehavosťou.

Ďalší tvorcovia sa nedokázali natoľko vyvarovať konvenčným nánosom úboznostnej lyriky. Úboznostné verše s úvahovými prvkami apostrofujúce ženu, milenecké vyznania, zmyslové zábery, túžby a predstavy subjektu štylizovaného často do očarovaného blázna, inokedy do psychologizujúceho filozofa, to sú signály druhej zbierky **Petra Tomášika** *Ani láska nevie kam* (VI. nákl.). Kompozíciu básní tvorí rad rozvíjajúcich obrazov – Tomášik v nich však využíva vyprázdnenú symboliku a mnohokrát „trčí“ jej nadbytoč-

nosť, napr.: „*obrastená / chvíľa modrým machom / na vlhkej stene / dlhého pohľadu*“. **Ervín Nagy** v básňach ľudskej vďaky síce inšpirujúco strieda radosť zo vzťahu k žene s radosťou tvorby, čo sa ukazuje vo využívaní princípov hry (kalambúry, rôznosť rýmov) a poetického senzualizmu, no výsledok pod názvom *Hniezdo pre slnko* (Vydavateľstvo Er) ťaží opisnosť s množstvom trivialít. Vulgárny mantinel úboznostnej lyriky predstavuje knižka perverznych, pornoidných básní so zvláštnym názvom *Pojetyka Eurotika* (VI. nákl.) od mastodonta so zvláštnym menom **Tuley Vitulinae**.

Autoreferenčná lyrika sa formovala minulý rok nielen v spomenutých opusoch úboznostnej lyriky, ale v dielach nasledujúcich autorov preberá na seba kompetencie introspektívnej, filozofickej, psychologickej a spoločenskej reflexie a reflexie básnictva. U Žaryho je osobitne štýlovo obohatená sarkazmom. Na pomedzí úboznostnej lyriky a lyriky intimizujúceho filozofovania je druhá zbierka **Večerné lampy** mladej poetky **Libuše Viktorovej** (VSSS). Prináša dlhšie pocitovo-myšlienkové etudy vo voľných veršoch so sporadickým výskytom asonancií a rýmov. Osobné výpovede s intimizujúcim tónom (stíšené zamyslenia, skúmanie bytia, života, smrti, lásky i sebaskúmanie) zachytávajú vyrovnávanie sa s vlastným mladým životom, súbežne tiež hľadanie hodnotových opôr (najmä transcendencie lásky), prostredníctvom ktorých sa toto vyrovnávanie dynamizuje – sú však aj záznamami pesimizmu. Viktorová zrejme nedostatkom autokritiky často klesla na úroveň prázdnych alebo ružovo dievčenských riadkov, tápala v rozvíjaní motívov atď. V rovnako neurčitom priestore pomedzia úboznostnej, filozofujúcej a navyše i prírodnej lyriky, zasadil druhé vydanie *Lipohradku* (Ikar), aj s novými autorskými korekciami prvého vydania z roku 1973, **Kamil Peteraj**. Vznikla tak čitateľsky jedna z najpôsobivejších knižiek minulého roka a škoda, že nemáme priestor na dôsledné porovnanie oboch vydaní. Kriticky v nej vidíme intenzifikáciu konkrétnej poetiky, senzualnej obraznosti, ondrušovských preludov vlastnej existencie s pridaním Peterajovho rozprávko-mytického, prívetivého sveta lyrického úniku, naturalistického mystéria a kontaktu so ženou – Peterajova mágia mala v 70. rokoch silnú provokačnú funkčnosť voči oficiálnej literatúre, dnes sa sploštila do konštatácií krásy. Oslabovanie úboznostnej zložky v prospech filozofického teoretizovania nás prenáša ku knihe **Ireneya Baláza** *Prierez tmou* (ETER-NAPRESS). Už názvy častí *Teória blízkosti, Predpoklad záblesku, Kozmická akupunktúra, Koniec jednej udalosti* čosi prezrádzajú o tom, že autor sa pokúsil o zvláštnu symbiózu básnických tém (pocity, človek, život) s logicko-fyzikál-

ným vyjadrením (*struna času, obeh skutočnosti* a i.) s minimalizovaním lyricnosti a emocionality. Stručné básne a krátke verše majú často len imidž koncentrovanosti, reálne sú to syntakticky stereotypné vety prefažené prívlastkami, s tempom uspávanky zamotaného intelektuála. Imponujú básne z intímneho prostredia a básne otvorenejšie zamerané na súčasné problémy postmodernej a masovej kultúry.

Výberový debut štyridsiatnika **Erika Ondrejčičku** *Na vnútornej strane viečok* (Ex Tempore) v dvoch častiach obsahuje verše z druhej polovice 80. rokov: ide zväčša o zážitkovú poéziu, polemiku ideálov a predstáv s bezprostrednou skúsenosťou, konkrétnu väzbu na okolie a ľudí. Charakterizuje ich poetika populárnej piesne, expresívna obraznosť – nesú pečaťku zhubobnených textov tej doby a štylizácie prvotín Joža Urbana. Majú v sebe aj príťažlivú zádumčivú úprimnosť, zraniteľnosť, štipku ironie a ich zmysel pre analýzu sa stal erbovým znakom tohto básnika. V koncepcii knihy autor pred ne zaradil tri časti z básní neskoršieho obdobia i aktuálnych veršov. Re prezentujú osobnejšiu, uzavretejšiu líniu a zrelšiu kvalitu. Úboznostné reflexie s erotickým podtónom („*august... si riadne zasúložil / pred nekonečným pôstom jesene*“) prekrývajú vážnejšie úvahy o vlastnom osude, človeku, o básni, o pravde a sklamaní. Originálnu reflexívnu zložku dopĺňa pocitovosť – výpoveď sa snaží byť komplexná a univerzálna, takisto esteticky hravá; vnútorne korešponduje napr. s Hevierom. Ak aj neraz podľahla básnickým prežitkom, sympaticky ju zahaľuje túžba po kráse a láske, a takisto skúsenosťou prezieravá ľudská rozhladenosť v človečej rozladenosti. Literárne etablovaný Ondrejčičkov takmer rovesník **Ivan Kolenič**, naopak, zotráva v tvrdohlavej nerozhladenosti a s každou knižkou zostáva masochisticky zladený s osudom stratenca a básnika; zámerne obmedzený adrenalínom úboznostných avantúr, cez ktorý dá vytekať svojmu hranému aj úprimnému dolorizmu súčasníka, sympaticky bláznivého martýra. Nedostupná bibliofília **Putovný bláznec** (F. R. & G.) nehovorí nič, čo by Kolenič už nepovedal, preto sa o nej nedá povedať viac-menej nič, čo by sa už o Koleničovi nepovedalo, a preto možno ani tak nevedí, že je nedostupná. No na druhej strane treba uznať, že koleničovský štandard emotívnej spontaneity, zvýraznenej gestikulácie, nastrojených myšlienok, básnického vtipu a vynikajúcich „hlášok“ stačí na to, aby bola *dobrú...* Možno ju čítať ako variáciu na jeho posledné knižky – variačnosť vyplývajúca z vlastných textov sa stala pre Koleniča umeleckým prostriedkom (v súčasnosti s podobne tesnou intratextovosťou hovoríme ešte u Milly Haugovej). V rapsodickom pásme stavanom ako montáž svojho básnického hlasu a replík, úryvkov

rozhovorov, citátov médií zaznieva polyfonický odkazovač dnešnej hlúpej, podvodnickej spoločnosti, ktorá nemá pochopenie pre individualitu. Pritom tá Koleničova individualita so smrteľným nasadením (podtitul znie: *Možno krásne zomrieme*) chce iba/až lásku a mier. Táto skica ideálov na postbeatnickom plátne zodpovedá aj menej zvodnej knižke s ošúchanou, no efektnou, etickou frázou **Byť namiesto mať** (VSSS). „Všetko je len výprda totálneho výpredaja / momentálnych mód“, píše frenetický päťdesiatnik **Tibor Kočík**. Sústredí sa v nej, neraz banálne, na vnímanie odcudzenej súčasnosti, svojho každodenného životného zázemia, ktoré je pre neho najvyššou a vernou bytostnou hodnotou. Verše vekovo susediaceho **Juraja Kalnického** majú tiež sklon pomenúvať problémy priamo: „mozgoví impotenti / stesnaní sebou / ako úzkou vestou / si nakladajú rozum do ruku / a zaberajú miesto“. V zbierke **[trnité jablko]** (VSSS, CCW) vystupňoval egocentrický ráz tohto druhu poézie, pričom konfrontuje lásku a obyčajnú ľudskosť zosmiešňovaním ekonomického, informačného boomu doby a pretvárkou. Veľkú časť zaberajú sonety, niektoré s mýtickým i literárne známym námetom zalúbencov, ale aj iné lúboštné a príležitostné (napr. úradnícke, robotnícke) básne – ich pestrá lexika nadužívaním unavuje, robí z básní verbalizmy.

V mladej generácii nachádzame spoločensko-kritický rozmer v debute **Prezlečený anjel** (Spoločnosť 7 plus). Má podobu expresívnych výpovedí, ktoré kmitajú medzi *ponurým šelestením v hlave* (s. 71) a *medovými pocitmi* (s. 78), teda medzi depresiou či sklamaním a túžbou po citovom i ľudskom naplnení. Tematika je živá a niekedy sa autorke **Maji Kadlečíkovej** cez ňu podarí vystihnúť „ducha doby“ (prázdnota, odcudzenie atď.), takisto civilný jazyk sa pokúša funkčne experimentovať s frázami a frazeologizmami, ale inštrumentácia zostala klišéovitá a žurnalisticky rétorická – spomeňme desiatky hrozivých genitívnych metafor (*pastelky pochopenia, plienky nestálosti*) a v druhej časti s názvom *Riekanky chyby* v rytmike a v rýmoch.

Expresívnosť výpovede zas v najstaršej generácii viedla **Štefana Žáryho** k štýlovo osobitej knižke s exkluzívnym názvom **Orchidea nostalgis** (Slovenský spisovateľ). Rozhodol sa z pozície človeka, ktorého sloboda rastie starobou a váha názoru odžitou skúsenosťou, premerať svet i život, posúdiť a odsúdiť ho, napísať pamflet na bytie. Dráma sveta v spomienkovom a dojmovom rámci v jeho podaní vyzerá ako burleskné, fraškovité panoptikum – nervom jej tragiky je otupenosť, falošnosť a predstieranie, či už ide o spomenutý svet, život, ale aj umenie. Lakonický chlad, sarkazmus s prvkami nadrealistickej estetiky (imaginácia, metafora), deestetizácie, revolty, rú-

hačstva, hyperboly a grotesknosti nakoniec vytvára pôsobivú excitovanú výpoveď; v 21. storočí však v nejednej básni pôsobí takýto pranie už len ako čudáctvo veterána avantgardy: nostalgicky.

Spoločenská lyrika nadobudla minulý rok aj zreteľnejší občiansko-apelatívny podtext. Ideovým zámerom a zároveň témou i významom básní **Kataríny Patočkovej** je poukázať exklamatívny veršami na ľudské utrpenie a traumy súčasnosti. Vo výbere **Údel poriadneho človeka** (Kultúrne združenie národnosti a etnik SR) sledujeme ako v predchádzajúcej tvorbe spájala túto tvorivú maximu s medziľudskými vzťahmi a problémom rómskeho etnika akcentujúc jeho jedinečnosť; v najnovšej knižke dosiaľ nepublikovanej tvorbe, zastúpenej vo výbere poslednou časťou *Nachádzam Ťa v slzách*, sa snaží tlmočiť hlbší citový, psychologický a existenciálny rozmer samoty a vzájomného nepochopenia.

S podobným podtextom bola zostavená kniha **Petra Kubicu a Vladimíra Pavlíka Po noci deň** (Vzlet): Pavlíkove eseje o súčasnosti uvádzajú tematicky blízke básne P. Kubicu – za zmienku stojí báseň *rovnobežky*.

Posledne spomenuté diela výraznejšie inklinujú k nadosobnej úrovni, dávajú občianskej poézii všeobecnejšiu a všeplatnejšiu razbu medziľudského kontaktu. Tak ako aj nasledujúce sa však nevyvarovali akéhosi násilníctva, ktoré vyplýva z pozície ich lyrického subjektu: ten už zjavne nezastrešuje celú výpoveď svojím prirodzeným dosahom, ale situuje sa ako zástupca spoločenstva (napr. umeleckého, národného, kultúrneho, intelektuálneho atď.), civilizácie, povolanej tvoríť, mobilizovať... Netreba dodávať, že takáto poézia zväčša podlieha ťažkopádnosti, vyumelkovanosti, predstieraniu a archaickosti. Preto zrejme presvedčenie o *nutnosti básnickej misie* motivuje vek autorov: budeme hovoriť o starších generáciách.

Kritické tvrdenia vstupného odseku celkom neplatia na **Rudolfa Dobiáša**. Lyrika v jeho tvorivom ponímaní musí mať vždy silné zdôvodnenie, a tentoraz ho asi prezrádza podtitul zbierky **Medzi trávou a vetrom** *Básne z budúcej pozostalosti*. Básne nesú znaky závetu: zovretú skúsenosť o dôležitosti humánosti, pevné hodnotové zázemie tradičnej rodiny a kresťanstva, vážnu atmosféru pokojného-pokorného zmierenia a odpustenia, ktoré vyrastá aj z Dobiášovho návratu k svojej osobitej téme, ku komunistickým represáliám v 50. rokoch. Dobiášovi ide v nekomplikovane viazaných veršoch o eticky jasnú výpoveď, komplexného, harmonického človeka, čím je blízky – ako vraví I. Hochel v úvode – najmä dikcii Milana Rúfusa.

Vážna až pesimistická poézia tretej básnickej zbierky **Rozbité ilúzie** (VSSS) **Jána Dekana** vy-

chádza z tematiky hodnotového postavenia človeka vo svete a zachytáva všeobecné otázky života, vzťahov a morálky. Práve preto v nej tomuto racionálnemu básnikovi, pevcovi zastaralých zvukových a rytmických kvalít, nezostalo miesto pre rozvíjanie subjektívnej problémovosti a jemnejšieho významového plánu. To sa veru nedarí ani, naturelom opačnému – optimistickému autorovi, **Pavlovi Stanislavovi** v lyrickom skanzene zbierky **Ranné zamyslenia** (VSSS). Radom voľných a nenáročne rýmovaných veršov neohrozene vyznáva oddanosť viere, lásku k regiónu, vlasti a ľuďom. V príležitostných a úvahových básňach ponúka ďalšie naivno-idylizačné stvárnenie svojho svetonáhľadu.

Pestrosť príležitostí a mozaika tém vystihuje knižku mladšieho **Jozefa Čertíka Dodatok k ruži** (Vydavateľstvo Matice slovenskej). Nie je to práve mysliteľská seansa ani umelecký skvost, ale na vrub pozitív jej treba pripísať, že ako jediná často v problematike lásky, národa a kultúry uplatňuje mužskú – gentlemanskú dikciu, škoda, že tak robí cez klišéovité symboly ruže a iných kvetov. Súhra príležitosti a inšpiratívneho momentu tu splodila aj pekné básne: *Povedzme, Energia básne* a i., nachádza sa tu jediná verná politicko-sociálna báseň minulého roka, à la Fraňo Kráľ, *Tridsať samovrážd na koľajniaciach*.

V krátkosti k zostávajúcim autorom.

Viliam Sokolík aj pri ďalšej knižke **Moje melódie** (Neografia) vychádzal z autobiografických fragmentov, ktorým dal podobu príležitostných a spomienkových textov, básní, pomätených fabulácií s bibliocizmami, poučeniami a prorockými vložkami. **Jozef Včela** vydal vo vlastnom náklade v úbohej grafike a s pravopisnými chybami dve knihy: **Za päť tri** a **Počín dobra**. Prvá z nich je neurčitá zbierka viet rozdelených do jednotlivých riadkov, druhá v stručných výpovediach ponúka etické zamyslenia, myšlienkové a psychologické paradoxy. Podobne plodne poňal rok 2004 **Severín Zrubec**. Jeho tituly **Kým dozreli šípky** a **Ruky hviezd blčiacie** (obe VI. nákl.) sú venované úzkemu kruhu známych a priateľov. Tento oneskorený symbolista tradičnou viazanou formou a prežitými rýmami píše pokorné prírodné melanchólie, opisuje v nich vnútornú clivotu nad človekom, osudom a adoruje čistý cit a lásku.

Štylizovaná nadosobná vážnosť komponujúca básne ako odkazy ľuďom, s pragmatickou expanziou voči adresátovi, so svojimi pozitívami a negatívami, nás veľkým obľúkom vrátila na začiatok, k „duchovnej“ poézii. V mužskej časti má duchovná poézia bez úvodzoviek zreteľne iba dvoch zástupcov a oboch z najstaršej generácie. Oproti autorkám ich charakterizuje subtilnejšia úvahovosť, cit pre tému, hlbšia znalosť duchovného po-

zadia atď. Prvý z nich, **Benjamín Tinák**, v rozsiahlej lyricko-epickej a žánrovo viacrozmernej skladbe **Putovanie za snom** (Vydavateľstvo Matice slovenskej) s uvoľneným, rozprávačsky prozaizovaným veršovým prejavom, jazykom podobnostiev a kazateľským štýlom hľadá podstatu prastarých tém, súvisiacich s morálkou a so vzťahom k Bohu. Autoritatívnemu hlasu chýba invencia súčasnosti, zmysel pre diferenciaciu v takom širokom konglomeráte väzieb medzi človekom a Bohom. Za daného stavu obsadil v tejto oblasti pomyselnú hornú priečku najstarší publikujúci básnik minulého roka **Svetoslav Veigl**. On totiž oproti všetkým ani tak nekontaminuje verše zastrašovaním, mudrovaním, skôr skonštatuje, upozorní v medziach kresťanského altruizmu; jeho lyrický subjekt sa nevydeľuje v bezpečnom odstupe nevinného, ale sa so spoločenstvom a či s ľudstvom identifikuje, zrovnáva v miere dobra aj previnenia; no a nakoniec jeho vízia človeka nebazíruje na spravodlivom treste, je konečnou víziou svetla a zmierenia pre všetkých, podkutá osobnou vierou a každodennou mystikou. Výpoveď posledného žijúceho básnika katolíckej moderny pod názvom **Svetelný periskop** (Vydavateľstvo Matice slovenskej) je však značne archaizovaná, štylizovane poetická, formálne zjednodušovaná.

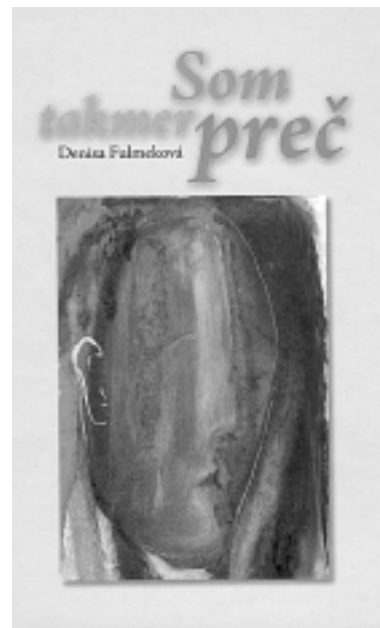
V minuloročnej poézii, približne v rovnakom pomere ako aj predtým, si oproti analyzovanej vážnej väčšine zlomok textov vyslúžil humornú špecifikáciu. Do genetiky poézie sa príliš silno zapísala väzba humoru s nižšou umeleckou úrovňou – dnešný spisovateľ ho, popri mnohých iných príčinách, teda tiež zriedka otvorene prezentuje. Navyše, ťažko sa dá rozlíšiť, či komickosť tých pár textov je tou smerodajnou indíciou pre východiskovú charakteristiku, ako to môže byť napr. pri tvorbe Janovica alebo Lechana. Humor predsa latentne funguje aj vo vážnych básnických výpovediach, dodáva im emotívnosť, presvedčivosť, dynamiku atď. (Kitta, Mišák, Ondrejčík, Kolenič, Žára a i.). Takže ďalšie diela zaradujeme pod kategóriu humornej lyriky preto, že humor predčí iné kvality, resp. v dielach je významný natoľko, že pre iné zložky sa stal organizujúcim činiteľom. V debute takmer šesťdesiatročného **Lubomíra Vítazku Láska na lízing (textapeal)** vládne dost vyrovnaný stav medzi humorom a láskou. A tak témy lásky prepádajú cez sito ľudovej karikatúry. Rýmované príbehy divokej lásky, chlípnosti, jarmočnej koketérie zodpovedajú zámernej zábavnej funkcii týchto textov. Pre zbierku **Michala Tvrdoňa Hračky – rýmovačky** (VI. nákl.), vernej elementárnosti názvu: spracúvajú príležitostný námet s nepresnými a vývinovo už devalvovanými rýmami, sa jedinou pozitívnou črtou

Denisa Fulmeková Som takmer preč

„...autorkin lyrický subjekt je predovšetkým veľmi blízko. Blízko k partnerovi, blízko k potrebe toho druhého, no najmä vždy „tu“, „pri tebe“, ako opora. V tomto zmysle je Fulmekovej poézia poéziou zrelého partnerstva (zrelej autorky?): „Zaklínam svetlo / mojej pustovne, / v ktorom sa zvykneš / občas zjaviť / a ja ti viem prísť / v ústrety“ (Ty si?). ... Fulmekovej partnerstvo je o behu na dlhé trate, o ktorom sa vo „fragmentoch“ básní hovorí nepateticky, v tóne každodenných skromných želaní, túžob a pocitov, v tóne poznačenom pokojom skúsenosti: „Prikryvame sa vlastnou kožou / a z našich túžob sa preberáme / ako zo sna. // Daroval si mi mňa, / ja tebe možno teba“ (My v nás).

V zbierke vyniká koncentrácia intimity, hlbavosť a cit pre jednoduché pomenovanie: „Slnku sa páči meniť sa vo mne na dúhu“ (Vitráž). Túžba po prítomnosti toho druhého, túžba poznať sám seba, túžba vytvárať a pestovať vzťahy.“

Jana Pácalová
vo Vlně 20-21/2004

Ivan Kolenič Putovný blázinec

„Nezradím nič nepatričné ani nové, keď vyhlásim, že básnenie autora neopúšťa jeho už dávnejšie poctivo prešlápané paseky.“

...V básňach Putovného blázince básnik Kolenič kruto kričí, rozmarne rozpráva, milo melie druhé cez tretie, šepce vo vlnách vedomia, nevedomia či bezvedomia, hrá hry hroziace halucináciou. Jeho prítomnosť bola, je a dúfam, že dlho ešte bude spaľujúco skvelým satelitom sveta, kde ešte aj dnes môžeš nájsť diamant veľký ako hotel Ritz, stačí len chvíľku chcieť, zahodiť za hlavu sprostosť starosti a oddať sa čarodejnej chvíli. Aj keď sa Ivanovi tak ako mnohým slovenským literátom nežije nijako ľahko (chudobný ako spisovateľ), pre našu novú literatúru je dobre, že sa dodnes nestal rypákom reklamnej agentúry, ratlíkom redakcie alebo zajatcom zväzu, strany či spoločenstva a funguje na veľmi voľnej (až bosej) nohe.

Ivan Kolenič, jeden z posledných poctivých bratislavských bohémov, tak často obsypaný ľuďmi, je skoro sám, pretože si len ťažko zvykáme na zložitú závraty, zlosti, smútky, sladkokyslé smiechy a hriechy bláznivých básnikov, pre ktorých knihy by sme mali mať vyhradenú v knižnici osobitnú poličku.

Ivan ide naplno.“

Andy Turan v Slovenských pohľadoch 3/2005

Prémia Literárneho fondu za pôvodnú slovenskú literárnu tvorbu 2004

Jozef Čertík

Dodatok k ruži

„Ruža, žena, cit, víno, svetlo, tma, vlasy, láska, to sú najfrekventovanejšie slová v autorovom básnickom slov-

níku. Nájdem ich čiastočne aj v básni Predstava: „Byť, / cítiť, vidieť / hladké kroky lásky, / ihlicu, strácať sa v твоjich vlasoch, / cimburie Panenskej vežičky na Devíne / a teba: / nahú v tráve / pri mne...“ Čaruje nielen s ružou, témou, rýmom, ale aj so svojím bytím, bytosťou, štylizuje sa do polohy mága: „Z lesa už vystupuje víla / a ja by som chcel byť Mahátma, / lebo máš vlasy lesklé ako Indka, / a v tvojom mene hláska »tká.“

Niektoré básničky majú filozofujúci nádych, intelektuálnu esenciu, iróniu. Ružou ako vínom, ženou sa básnik opíja, nahrádza mu zvetraný cit, nehu?“

Štefan Balák v Slovenských pohľadoch 7 – 8/2005

Mila Haugová

Archív tela

„... Verše Mily Haugovej, mnohonásobnej majsterky Slovenska v krásnom rozprávaní, naozaj nie sú jednoduchou záležitosťou. Nestačí si pred ich čítaním nasadiť silné okuliare, vyvaliť sa do ušiaka a obliznutým prstom zasnene zalistovať. Skutočná poézia nie je lacná korisť. Nie je to grilované kura z bufetu, čo sa dá zmasťiť za päť minút. Ani Haugová nie je žiadna navivná husička.“

Kaviarenský bonmot básnika Jozefa Mihalkoviča „Mila, ty si dnes zo seba akási vyklonená,“ sa jednak dá ľahko zapamätať, zároveň však aj napovedá, že táto poetka vychádza zo seba a zo svojej skúsenosti. Dokonca sa dá pochopiť až tak, že sama seba prevyšuje. Spomínaný výrok je aj galantnou poklonou, ktorých z nášho literárneho prostredia, žiaľ, ubúda. Dnes sa v širokom meradle poklonkuje vygumovaným naklonovaným krasorítkam, kým krasorečnice musia čakať na lepšie časy a – pochopiteľne – aj na pochopenie...“

Ján Litvák v Sme 18. 3. 2005

stal vtipný podtext, žánrová realizácia epigramov a satirických marginálií.

V dvoch posledných dielach vidno okrem elementárneho humoru aj štruktúrovanejšiu a žánrovo náročnejšiu prácu, u Gregora so znakmi sumarizačnej životnej spovede. **Zoro Laurinc** po minuloročnom výbere textov piesní stredného prúdu zvolil v bibliofilii **Čmárance alebo Muž, ktorý liezol na strom** (TRIO Publishing) formu žánrovo pestrého poetického pásma (aforizmy, vtipy, výroky, gnómy, básne, anekdoty, črty, úvahy a i.), do ktorého ľubovoľne povybíral zo svojej súkromnej a rodinnej zážitkovej kartotéky. Knižka neparticipuje na literárnom dianí, skôr chce osloviť čitateľa estetizovanými emocionálnymi výpiskami zo života a šarmantným fulghumovským humorom.

Básne a básnické skladby v knihe **Lísty zo záhrady Eden** (Ikar) od **Petra Gregora** evokujú nostalgický monológ – bluesový recitál – starnúceho muža, krčmového solitéra, smutného klauna, ktorý pri inventúre životného poznania neplače slzami, ale úškrnom. Tenká, no ostrá linka bezmocnosti voči plynutiu času, voči fatálnosti, iróniou brázdí typický aforistický a objavný humor: ten sa v priestore zväčša voľných veršov pretavuje do figuratívnych prostriedkov hravosti (zvukosledy, kalambúry, rým). Gregor dvomi krajnými emóciami (radosť, smútok) stavia do protikladu hedonizmus mladosti s vetchosťou staroby, telesné naplnenie láskou s erotickou nemohúcosťou, život a smrť – odzrkadľuje to frekventovaný princíp vertikality (napr. v motívoch vzostup a pád). Štylisticky podmanivú reč so zjednodušeným myšlienkovým rámcom (telesnosť a emócie) často šikovne prevrstvuje metaforické rozvíjanie.

Ako vidno, vo svete básnických výpovedí roku 2004 vládne menej experimentu a viac konvencií. Diskrétno žánrovo sú v ňom identifikovateľné štyri väčšie skupiny: najmä duchovná/náboženská a ľubostná lyrika. Ostatné zbierky zastrešuje označenie osobná a nadosobná lyrika s množstvom spresňujúcich prívlastkov. Stredná a mladšia generácia zväčša inklinuje k osobnej lyrike, staršia k duchovnej a nadosobnej, ženská lyrika sa uberá k duchovnej a ľubostnej, mužské zastúpenie nájdeme vo všetkých skupinách. Z hľadiska chápania a použitia jazyka v básni, teda z hľadiska najvšeobecnejšieho kritéria, ktoré sme si nechali na koniec, sú však všetci rovnocenní. V svojich dielach jazyk využívajú so sémantickou dôverou ako prvotne spracovateľný, samozrejmy nástroj pre svoje zámery, aj tie nezámerné. Funguje ako priesvitný nosič myšlienok a citov, hoci diskurzívnosťou taký prirodzene nie je: nesie so sebou rôznoúrovňové stopy svojich predchádzajúcich spracovaní. Básnik má rovnako priro-

dzene najbližšie k tým najjemnejším mechanizmom jazyka, preto by mal vidieť nielen jeho čerstvú tvárnosť, ale aj rezíduá, zotrvačnosť a recyklujúce prvky. Každopádne dnes už nemôže vstúpiť do básne *suchou* nohou, ak zjavne nechce opakovať, musí mať nielen vedomý, že tou najširšou tradíciou je jazyk sám. A tak musí vzhľadom na početnosť a kvalitu literárnych textov rátať aj s krajnou možnosťou, ktorú sme naznačili v úvode, že jeho text vôbec nemusí byť jeho, že je *vy(po)čítateľný* z predchádzajúcich textov a teda, že je iba *holým* metatextom. Túto známu a nedokázateľnú postmodernú úvahu sme si neodpustili vzhľadom k metatextovej filiacii (k evanjeliám) minulý rok znovu vydaného **Proglasu** (Perfekt). Vyše tisícročná báseň možno odkazuje práve k nej – je najvyšší čas prijať neistotu jazyka, aby sa poézia cezeň nestala jeho naivnou obeťou, kópírom jeho pamäti. Lebo parafrázujúci parafrázujúceho Konštantína – sv. Cyrila: len slovo Božích úst je skutočne a istotne (*prvotne*) tvorivé. Na druhej strane, svojou existenciou básnenie ukazuje, že sa tvorivosti vzdáť nechce, a voči devalvujúcim, absolutizovaným jazykovým stratégiám politiky, ekonomiky, vojen, reklamy atď. by sa ani nemalo. Vypelost básnenia, ako krásneho umenia, je v 21. storočí v tom, že oproti všetkým diskurzom si slobodne môže uvedomiť, že je zapisovaním vlastného zlyhania. Že pokračovaním priznáva svoju predchádzajúcu nedostatočnosť a aj víziu svojej nadchádzajúcej nedostatočnosti. V tom vidíme zmysel poézie súčasnosti.

U mnohých vyššie uvedených autorov minulého roka zlyhanie vnímame v obyčajnom, literárno-kritickom zmysle. U niektorých, v súhre s povedaným. Zaujímavé je, že až na najmladšiu z nich, Nóru Ružičkovú, všetci zakúšajú jazyk v prekladateľskej aktivite. Záklusie dynamiky jazyka je určite po Bratislave a Prahe stálym tretím domovom **Lubomíra Feldeka**. **Le-kárnička zamilovaných** (Ikar) znovu ukazuje invariant jeho básnenia, dokonalé skĺbenie bezprostrednosti výpovede s artistickým podaním. Vkomponoval do neho alúzie na rozprávky, iné ľudové žánre a renesančné texty. Na podnose bezbrannej radosti z dočasnosti a lahtikárskeho i osudového dialógu s Bohom sa v nich stretli intímne momentky, filigránske sentencie, pijanské etudy; šibeničný humor i spoločenská irónia. Dovedna v stovke štvorverší uplatnil atypický temárny rým (aaba, AABA), ktorý môže pripomínať prvé štvorveršie gazelu, no prevaha päťstovpých jambov bez ohľadu na rým a s ohľadom na teatralnosť štýlu skôr ponúka výhybku na nedávne prekladanie Shakespeareových sonetov. Tie (ako formu) vlastne s rôznymi úpravami nachádzame v cykle *Rozhovory*.

Po rozsiahlych básnických roz-

právaniach spred troch rokov (*Pani Faustová a iné básne*) sa **Ján Buzássy** vrátil zbierkou dvojíc tet-rastichov k zomknutejšiemu tvaru. Zostal verný svojej poetike poznania, príbehu myšlienky v príbehoch textov dávnej múdrosti i súčasnosti. Postulovaním človeka do transcendencie vesmíru nezabúda na prirodzene subtilnejšiu intenciu subjektu, naopak, to je pre neho inšpiráciou, to často nezbadané, obchádzané a vytesnené. V jeho konštatovaniach stretávame už iba významové siluety vecí a situácií „ošúpaných“ od denotácie i nadbytku konotácií; sú doslova cizelérsky aranžované na plátne textu (zátišie) bez ohľadu na ich bežný súvis či nesúvis, aby vyústili do nadčasovo impulzívneho záveru. Druhá časť názvu knihy **Zátišie – krátky pôst** (Petrus) korešponduje s asketicky jemným až charismatickým prevrstvovaním jazyka – s umeleckou bravúrou sa autorovi podarilo načrtnúť skratky medzi komornou všednosťou a absolútnom, škoda len, že sa pri silných témach (chudoba, poézia) dal zlákať zjednodušeniami.

Dana Podracká a **Mila Haugová** sa vydaním knižiek v našom výskume stretli už roku 2001. Prvá z nich do komplexu výpovedí zbierky **Kazematy** (Slovenský spisovateľ) s nosnou témou metafyziky lásky vovádza charakteristické momenty originality predchádzajúcich kníh, prvky legend a mýtov, náboženské a umelecké kontexty. Jej stavba sa však nerozpadá pod tlakom významovej rôznorodosti, nerozleptá ju ani jedna zo spomenutých línií. Do ohniska významového diania sa od prvého po posledný riadok dostáva lyrická rozprávačka, jej príbehy a etudy otvorené inšpiračným stopám reality a pocitov, jej schopnosť – takpovediac v priamom prenose – lapidárne konštruovať nové významy od prvotného impulzu až k pointe, pritom nič neubrať z ich tajomnej, nevysloviteľnej hĺbky, nič nestratiť z možnosti poznávania prostredníctvom analyzujúcej intuície. V tomto je postavenie Dany Podrackej v našej poézii naozaj jedinečné. **Milu Haugovú** v **Archívoch tela** (Drewo a srd) spája s **Kazematmi** rovnako dôležitá lyrická hrdinka, no tematickým plánom spomienok, návratným textovým skladaním („zapisovanie prepisovanie rozpisovanie“ (s. 71)) tvorí úmyselne s autorkou nerozlišiteľný zväzok (tentoraz aj väzbou textu a osobných fotografií). Ich vzájomné prestupovanie v tejto performancii, pohyby ich spoločného *tela*, to sú enigmatické prieniky času života a labyrintu bytia. V dramatickej nemožnosti splynutia s prítomnou chvíľou, s mužom sa roztápajú v hľadaní a nenachádzaní adekvátneho vyjadrenia. Stav tohto nenájdania je modlou Mily Haugovej; každý ďalší text potom vyzerá ako ten istý celok, vynorený vždy inou plochou. Texty bez interpunkcie alebo s jej redundanciou, vymenovávanie, konštatovanie, záznamy, percepčné a vý-

znamové zlomy, slovné zhľuky ako hologramy, ktoré sa vymykajú postupnosti jazykového vedomia atď. obchádzajú konvenčné básnické a veršové kritériá. Haugovej nepomenovateľná uzavretosť vo vlastnom umeleckom hlavolame patrí k divokým rozkošiam postmodernej literatúry.

Vo svojej tvorbe ju (Haugovú i postmodernu) reflektuje **Nóra Ružičková**. V konceptuálnom rade textov knihy **Beztvárie** (VI. nákl.) narúša konštrukcie poznania a seba-poznania priezorom do nevidených, vnímaním nepokrytých, medzier, aby si z nich poskladala vlastnú, laboratórne spresňujúcu, verziu sveta a seba. Toto problematizované *prevlastnenie* je zároveň témou aj ideou. Niekedy ide len o špekulatívne cvičenie so slovami, efektnú hru vzťahov, vecí a javov, častejšie však autorka verne skicuje chimérický obraz (aj vo výtvarnom zmysle) bytia so zbrúsenými, bezkonfliktnými protikladmi.

Názov básnickej zbierky **O nástrojoch, náradí a iných veciach vypustených z ruky** (Drewo a srd) evokuje akt prebiehajúcej alebo ukončenej brikoláže. **Karol Chmel** ju vniesol ako metódu do svojich básní, pestrým slovníkom a rôznosťou motívov, súvislostí atď. upozornil, že jeho básnický záber smeroval ku všetkému, *čo bolo po ruke*. Cez akúsi „prekážku“ ich použitia a usporadúvania nám však *prezradil* samého seba, resp. subjekt, ktorého citlivý nadhľad pridáva chvíľkovým zápiskom dimenziu prežitej večnosti.

Nedostupné zostali pre nás knižky: **Ingrid Lukáčová: Láskolam** (Balada), **Ivana Trabalíková: Viktoriine vodopády** (diveRzita), **Anton Pižurný: Flažolety** (VI. nákl.), **Dušan Malindžák: Na Slovensku je to tak** (Harlequin Quality) a možno iné, ktoré nie sú evidované v nám dostupných zdrojoch.

Výbery a reedície: **Ján L. Doránsky Pri chladnom kozube** (Vydavateľstvo Matica slovenskej) výber básní a epigramov exilového spisovateľa; výber oslavných, dakovných básní zväčša nežijúcich autorov venovaných J. Tisovi **Prvý prezident v slovenskej poézii** (Vzlet); výber ľubostnej poézie **Jána Kostru Chuť po bozkoch** (Slovenský spisovateľ); kritický výber Jána Zambora z tvorby **Pavla Horova Poézia** (Slovenský Tatran); pokračovanie vydávania súborného diela **Milana Rúfusa Dielo VI** (MilaniuM); výber zo šiestich zbierok z rokov 1981–2002 **Pavla Janíka Táranie nad hrobom** (CCW); čiastočne korekčný výber triptychu pod názvom **Skalná ruža** (Petrus) autora **Juraja Kuniaka**; výbery textov popovej hudobnej scény: **Boris Filan Kamalásky** (Ikar), **Kamil Peteraj Čo bolí, to prebolí** (Ikar); festivalový výber autorov viacerých národností **ARS POETICA 2004** (Drewo a srd); a napokon reedícia básnickej zbierky **Jozefa Urbana** z roku 1992 **Kniha polo-mrtvých** (Slovenský spisovateľ).

Zuzana STANISLAVOVÁ

Chudobná nielen duchom

(Literatúra pre deti a mládež v roku 2004)

Prof. PhDr. Zuzana Stanislavová, CSc., narodila sa 30. mája 1951 v Hačave. Venuje sa literárnokritickej a literárnovednej reflexii literatúry pre deti a mládež. Je profesorkou na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove a riaditeľkou Ústavu pre výskum detskej reči a kultúry tejto univerzity.

Koncipovať „výročnú správu“ o pôvodnej slovenskej literatúre pre deti znamená hovoriť zo žánrového hľadiska predovšetkým o rozprávke. Knižky pre mládež, najmä diela odkrývajúce naliehavé životné problémy dospelosti a perspektívy očakávanej dospelosti sa objavujú zriedkavo. V tomto smere nie je iná ani literárna produkcia v roku 2004, celkom neprekvapujúco predstavujú polovicu z nej rozprávky v pomerne širokej hodnotovej škále, tituly iného žánrového zamerania sa objavili len akoby popri nich.

K najvydarenejším titulom rozprávkového žánru patrí kniha **Jána Milčáka Zuzanka a pán Odilo** (Modrý Peter). Tematizuje výdobytky súčasnej digitalizácie ako čosi, čo samozrejme patrí k životu a čo má svoje poetické i banálne rozmary. Potvrďuje autorovo inklinovanie k imaginatívnemu typu rozprávky, ktorá vyčarúva atmosféru a modeluje komunikačné situácie vytvárajúce jemné sémantické pradiivo. Hrdinami rozprávky sú deti (Zuzanka a Juraj), imaginárna postavička panáčka z mobilného telefónu (ktorý si hovorí pán Odilo), čarodajník Hókus-Pókus, ale predovšetkým detská fantázia. Fantazijná línia sa rozvíja z východiskovej situácie, keď chorá Zuzanka leží pod pásikavou perinou a krátko si chvíľu telefonovaním. Po medzi telefonáty s mamou vedie rozhovory s budíkom, kocúrom Fúzikom a najmä s pánom Odilom, ktorému sa (ako sa ukáže) zunovalo bývať v studenej telefónnej búde na ulici a nastahoval sa do Zuzankinho mobilu. Spolu s pánom Odilom, motýľom Lahkým Fredim Zuzanka prežíva rôzne dobrodružstvá. Milčáková práca s fikciou a so slovom evokuje bohaté pocity a zmyslové predstavy. Zmesou úsmevného a vážneho, logického a absurdného, racionálneho a magického, koreniationu v detskom vnímaní a videí sveta, vypovedá o potrebe komunikovať, o priateľstve a ochote vzájomne si pomáhať, o zdvorilosti a tolerancii.

Rozprávkový cyklus **Jána Navrátila Národník Kapko Dierka** (SPN – Mladé letá), ktorý vznikol ako večerníkový seriál pre rozhlas, korešponduje s dobrou tradíciou parodických rozprávok v našej literatúre. Príbehy o putovaní námorníka Kapka Dierku majú spoločný leitmotív diery. Aj prímenie Dierka dostal Kapko podľa diery z koláča a deravého groša, ktoré mu dal na cestu kráľ. Sujetové východisko je tradičné: na začiatku traja hrdinovia – námorní kapitáni – stoja pred ťažkou úlohou „urobiť dieru do sveta“, teda presláviť ostrov Vomod šán. Ten, kto ju splní, dostane tradičnú odmenu – pol kráľovstva i s princeznou. Z trojice hrdinov je rozprávkovým „popolvárom“ Kapko Dierka a „prašivým koníkom“ jeho stará loď Matka Lopatka. Nechýba tradičný zápas dobra a zla, ale zlo nie je démonické, skôr farbavé a obmedzené, dobro zasa dôvtipné a dobromyseľné. Nevtieravo parodujúci prístup k sujetovému archetypu fantastické hrdinskej rozprávky sa spojil s témou dobrodružnej plavby. Morské dobrodružstvá podané s jazykovým vtipom sú takto správou o slobode, o pomoci iným, o optimizme a radosť z života, o tom, že človek sa najlepšie preslávi statočnosťou.

Rozprávky z čiernej Afriky (L. C. A.), kniha rozprávkových, mytologických a povestových látok, ktoré **Marek Vadas** zozbieral počas ciest po Afrike, patrí medzi autorsky spracované folklórne rozprávky. Príbehy komponované do troch cyklov (Zvieratá, Ľudia a zvieratá, Ľudia a duchovia) približujú slovenskému čitateľovi animistické a mýtické tradície afrického folklóru. Ich vnútorný dramatismus sa opiera o napätie medzi temnými a svetlými stránkami života, o prvky démonických predstáv, viery v bohov a úcty i bázne k mŕtvym. Africké rozprávkovo-mýtické príbehy sú v podaní M. Vadasa spracované citlivo, s úsilím zachovať autenticitu exotiky. Nedal sa zlákať lacnými efektmi, ale spoľahol sa na rozprávača, ktorý sa ponára do príbehu s prirodzenou vierou v mágiu slova. Folklórne látky kongeniálne dopĺňa celkové výtvarné a typografické stvárnenie knihy. V súlade s čiernym kontinentom je celá kniha ladená v čierno-bielom tóne. Dominantným výtvarným prvkom sú kópie autentických afrických kresieb a motívov. Pri každom texte sa uvádza názov kmeňa a štátu, z ktorého príbeh pochádza. Vadasova kniha je tak nielen jedinečnou ukážkou možnosti, ako obohatovať náš literárny kontext o pôvodnú inonárodnú folklórnu slovesnosť.

Folklorizovanú autorskú rozprávkú zastupujú aj **Kysucké rozprávky Antona Pajonka** (vyd. P. Choma). Lokalizáciu jeho príbehov (geografickú, ale aj dialektologickú) signalizuje už názov. Mnohé známe motívy sú spracované v novej modifikácii a špecifika kysuckého regiónu približujú formou medzi rozprávkou s povestou. Nájdú sa medzi nimi alúzie na známe príbehy, napr. O zakliatej

žabe, Psota, Či jesto pravda na svete, Otcova rada a pod. Štylisticky sú Pajonkove texty kultivované, literárny kontext regiónu zaiste obohatia.

Pokusom o autorský variant folklórnych rozprávok je aj kniha **Adrianny Varigovej Čarovný mlynček rozprávok** (Marek Michalko, LUNA CORPORATION), ktorá sa bez vročenia objavila v Prešove koncom roka 2004. V tomto prípade máme do činenia s neobyčajne primitívnym plagiátom ľudových rozprávok, navyše realizovaným veľmi biedne aj z jazykovej stránky (text celkom zrejme neprešiel ani základnou redakčnou úpravou). Autorka preberá, napodobňuje a zmontúva známe sekvencie folklórnych rozprávok, svojvoľne nanovo štylizuje známe rozprávkové sujety do rozvláčnych a šablónovitých útvarov bez elementárnych poznatkov o archetypu ľudovej rozprávky. Ako celok je školskou ukážkou provinčného amaterizmu v slovenskej rozprávkovej tvorbe.

Autorské animované príbehy **Romana Brata Čuvi v pralese** (SPN – Mladé letá) aj tentoraz zostali v línii rámcovo komponovaného rozprávania. V porovnaní s dvoma predchádzajúcimi autorovými rozprávkovými knihami sú však pozitívne dve veci. Predovšetkým je to kompozícia a práca s jazykom. Kým v predchádzajúcich knihách rámcovo príbehy pomerne rozvláčne (rozpráváním otca o dcére), v tomto prípade ich rozpráva ovčiak Čuvi, ktorý sa po havárii lietadla ocitne v pralese, pásavcovi, čo sa ho ujme. Šablóna teda zostala, jej obsah sa však zmenil: rámcovo sa výrazovo oslobodil od verbalistickej „vaty“ a stal sa nie retardujúcim, ale dynamizujúcim prvkom kompozície. Druhú pozitívnu spočíva v tom, že príbehy rozprávajú zvieratá z pralesa, tým sa autor vyhol sentimentalizovaniu a obohatil ich o nenápadný komický efekt. Vznikli tak zábavné exotické, dobrodružné rozprávky.

Zábavno-relaxačný charakter majú aj rozprávky známeho zabávača **Igora Adamca Kakaová bábovka alebo rozprávky pre celú rodinu** (SPN – Mladé letá). Rozmarné príbehy, mystifikačné a parodické, sú usporiadané do štyroch cyklov, vždy po tri rozprávkové epizódy, a uzatvorené „generálnym poučením“. Sujetotvorným prvkom je kvázidetská všetečná otázka: v cykle cirku-sových rozprávok je to otázka „prečo“, v cykle muzikantských rozprávok otázka „ako“, v cykle výtvarníckych rozprávok otázka „o čom“ a v cykle novinárskych rozprávok otázka „čo je to“. V rámci rozprávkových odpovedí sa deťom ponúkajú vtipne stvárnené príbehy, ktorých prvoradým zámerom je hra a zábava. Komika je tu výsledkom slovo-tvorby (krotiteľ levov Hučaldoríny) alebo kombinácie vznešeného (zvláštneho) a nízkeho (triviálneho), napr. Kvido Bombička, Alan Kapusta. V stavbe príbehu, komponovanom dvojfázovom, majú miesto aj situačné gagy. Lahká rozmarnosť rozpráva-

nia a nápaditá kompozícia umocňujú pôsobivosť týchto nenáročných zábavných príbehov.

Autorské rozprávky majú v našom kontexte často hybridnú podobu, folklórny sujet sa uplatňuje v povesti alebo poviedke. Taká je aj kniha **Najkrajšie rozprávky Hany Zelinovej: kamienky** (Knižné centrum). Výber z autorkinej časopisecky publikovanej pozostalosti zostavili Dušan Ertl a Bohuslav Kortman. Pripomenuli Hanu Zelinovú ako prozaičku, ktorá zručne fabulovala rozprávky a rovnako zručne využila na vypracovanie vtipného príbehu zo života detí ich naivitu. Nerezignovala pritom ani na nenápadné jednoduché výchovné inštrukcie. Prvú polovicu knihy tvoria autorské rozprávky, ponáška na folklórnu rozprávkú s romantickým príbehom (Najkrajšie perly), iné rozprávky majú podobu báje (Snežienky, Konvalinky), resp. sú osnované na vtipnom využití jazykovej polysémie (Tri vlínky) či imitovaní hravej naračnej situácie, alebo sú postavené na vzťahu človeka a prírody s dôrazom na harmóniu spolužitia. V druhej časti knihy sú príbehy o deťoch, o súrodeneckých a rodinných vzťahoch s dôrazom na harmóniu a imitovanie pôvabu detského mudrovania. Výber má teda zo žánrového hľadiska značne rôznorodú podobu, ponúka však profil autorkinej mnohotvárnej tvorby pre deti.

V ostatných rokoch sa vo vydávaní kníh pre deti angažuje vydavateľstvo Epos. Knihy z tohto vydavateľstva sú adjustačne nápadné, ale úroveň textov a väčšinou aj ilustrácií je dosť provinčná. Ku kmeňovým autorom Eposu patrí **Miroslav Saniga**, vlni mu vyšli v tomto vydavateľstve dve knihy. Prvá z nich, **Rozprávky spod Čierneho kameňa**, ponúka príbehy motivované faunou a flórou Veľkej Fatry a voľne nadväzuje na minuloročnú publikáciu **Rozprávky prababičky prírody**. Motiváciou k tvorbe pre deti je pre M. Sanigu potreba vyjadriť svoj intenzívny vzťah k prírode a vypestovať ho aj u mladého čitateľa. Autor pritom vychádza z presvedčenia, že porozumenie a tolerancia sú založené na poznaní, chápaní a prijímaní vecí či živých bytostí v ich „inakosti“. Preto v príbehoch ponúka mnohé zo svojich bohatých poznatkov nadobudnutých štúdiom prírody, jej pozorovaním a spolužitím s ňou. Ako formu vyjadrenia lásky a poznatkov o prírode si autor vybral rozprávkú, v tom zmysle personifikáciu s nepatrnou mierou mystifikácie, ale podstatnými zostávajú predsa len fakty. Žiaľ, jeho tvorivá metóda má viacero problémov. Jedným z nich je šablónovitost: sujet sa spravidla rozohráva na báze dialógu dvoch zvieracích hrdinov, z ktorých jeden sa pýta a druhý vysvetľuje prostredníctvom príbehu. Druhý problém je ešte vypuklejší a súvisí s túžbou „zapáliť“ čitateľa svojím osobným vzťahom k prírode. Autor totiž svoju zanietenosť transformuje do neadekvátnych postupov: nadužíva zdobne-

niny (ktoré dieťa vníma ako signál nadradenosti dospelého) a homonymné typy pomenovaní zvierat a reálií (tráva Ava, bystrina Rina, slnko Zlatoviečko). Výsledným efektom je napokon nežiaduca sentimentalita.

Dôvernú znalosť prírody a autentický vzťah k nej prejavil M. Saniga aj v knihe **Rozprávky z Konvalinkového údolia**. Ambícia posilniť interaktívny vzťah s čitateľom zrejme viedla ku koncipovaliu knihy ako omaľovanky. Nápodoby folklórnej rozprávky, o aké sa tu pokúsil, ešte vypuklejšie vyjaviť slabiny jeho tvorby. Rozprávanie je nedynamické a jednotvárne a celkovú pochybnú úroveň podčiarkujú aj početné pravopisné chyby (princezná je napr. dvakrát vyslobodená nie z prekliatia, ale „z prekliatia“). Škoda, že sa Miroslav Saniga úporne uberá cestou „rozprávkara“, pre ktorú sa evidentne nenarodil, a že svoje bohaté poznatky o prírode deťom radšej nesprostredkuje prostredníctvom žánrov vecnej literatúry. Takto jeho texty nie sú ani dobrou rozprávkou, ani dobrou náučnou literatúrou, iba púhym didaktizujúcim a sentimentálnym hybridom.

Vo vydavateľstve Epos vyšla aj kniha (v poradí druhá) **Vieery Ryšavej Svetlá hus**. Autorkiným zámerom zrejme bolo konfrontovať konzumný štýl života s jeho prirodzenými hodnotami. V prvej časti príbehu s istou nadsádzkou modeluje typ snobskej rodiny, zdôrazňuje citovú vyprahnutosť a osamelosť jej členov uprostred chladnej nádherly. Meravú vyumelkovanosť konzumnej kultúry, gýčovitosť sa usiluje dostať do kontrastu s hodnotou autentického umenia (symbolizovaného hlinou a hrničarským remeslom). Príbeh tvorí zápas o Majoliku, ktorej úlohou je nanovo vymodelovať maľovaný hrniec. Rozprávkové motívy sú nakopené, prepletené a pozliepané a tomuto kaširovaní sekunduje aj hektický sujet.

Vo vydavateľstve Epos napokon vyšla aj ďalšia kniha **Milana Igora Chovanca Kvietkovníckovia**. Rovnako ako v jeho minuloročnej knihe ide o sentimentálne rozprávanie osnované na ošúchaných témach, konvenčných postupoch a dávno prekonanom (hoci, žiaľ, v takýchto publikáciách nanovo oživovanom) explicitnom didaktizme a utilitárnom moralizme. Príbehy, tentoraz o personifikovaných „dušiach“ kvetov, sú klišeovité a amatérske, ich sentimentalita je výsledkom jednak lacnej idyly vo vzťahoch, jednak vysokej frekvencie zdobenín. Aj básne, ktoré tvoria súčasť niektorých rozprávkových textov, majú podobu amatérskych veršovačiek.

Rovnako ako v prozaickej rozprávkovej tvorbe, ani v poézii pre deti sa roku 2004 neobjavilo veľa nového. Jednou z mála básnických zbierok pôvodnej tvorby pre deti je kniha **Jany Šimulčíkovej Veselý telefón** (SPN – Mladé letá) s riekankovo stavanými veršami pre šesť až osemročných deti. Zbierka, najmä jej prvá polovica, sa tematicky viaže na

Prémia Literárneho fondu za pôvodnú slovenskú literárnu tvorbu 2004

Július Balco
Vrabčí kráľ

Bibiana – medzinárodný dom umenia pre deti v záujme zvyšovania výtvarnej úrovne a kvality polygrafického spracovania kníh usporadúva od roku 2000 v spolupráci s Ministerstvom školstva SR, so Slovenským národným literárnym múzeom Slovenskej národnej knižnice a Zväzom polygrafie na Slovensku každoročne súťaž **Najkrajšie knihy Slovenska**. Za rok 2004 boli za Najkrajšie a najlepšie knihy pre deti v tejto súťaži vyhodnotené tituly:

Najkrajšie detské knihy 2004

JAR
Margita Orima
Zlatý klobúk

Ilustrácie Petra Hilbert
(Umelecká agentúra NEBOJSA)

LETO
(porota neocenila žiadnu knihu)

JESEŇ
Miroslav Válek
Do Tramtárie

Ilustrácie Svetozár Mydlo
(Vydavateľstvo BUVIK)

ZIMA
(porota neocenila žiadnu knihu)

Najlepšie detské knihy 2004

JAR
Rosie Rushtonová
Mami, to mi neurob!

Preklad Martina Palkovičová
(SPN – Mladé letá)

LETO
Svet zvierat

Preklad Vladimír Kováč
(Reader's Digest Výber Slovensko)

školu a na to, čo s ňou súvisí: ranné vstávanie, našepkávanie, jazyčnictvo, ťažkosť s písaním a čítaním, vypadávanie zúbkov a pod. Druhá časť zbierky (približne od básne *Srdce*) je skôr záznam momentiek z domáceho prostredia a z detskej hry. Vo väčšine básní sa stáva základom obrazu metafora tvorená na spôsob detsky ozvláštneného videňa sveta, ktoré miestami ponúka vtipné malé „objavy“. Zbierka pointovaná básňou koncipovaná ako maľované čítanie (*Dopravný týždeň*) predstavuje štandardný básnický výkon.

Ako poetka sa ďalšou básnickou zbierkou pripomenula aj **Danuša Dragulová-Faktorová**. Jej kniha **Rôžničky** (DAXE) vyšla s podtitulom *Básničky a pesničky z maľovanej rajničky*, čo dostatočne jasne signalizuje, že kontext bude žánrovo rôznorodý a orientovaný na jazykovú hravosť. D. Dragulová-Faktorová poznáme ako autorku, ktorá sa cieľavedome zameriava na hru so slovom, pričom očividne preferuje formu pred obsahom a rada využíva paraliterárne prvky, teda aj žánre, ktoré to umožňujú. V novej knižke sa stretávajú riekanky s detskými piesňami. Riekanky sú väčšinou orientované na prácu so slovom – potom v dobrom prípade ide o hravú vtipnú momentku (*Varila myšička*), v tom horšom o sémanticky triviálnu slovnú hru (napr. *Maškrtný krtko, IÁ*). Problémom tejto autorky sú „krátke spojenia“ v sémantike textu v úsilí dodržať rytmus. Preto si autorka pomáha elipsami a slovami evidentne zvolenými len z rýmových dôvodov, slabo korelujúcimi s logikou stavby textu. Na druhej strane nemožno jej uprieť snahu o interaktívny prístup k deťom. V prvej časti knihy čitateľa aktivizuje hádankami a inštrukciami ku kreatívnej činnosti. Do druhej časti sústredila pesničky. Notové zápisy svedčia o melodickosti jednoduchosti, texty reflektujú popri tradičnejších motívoch prírody a sviatkov aj vybrané aspekty súčasného života detí. Mnohé z nich možno využiť ako základ pre detské kolektívne vystúpenie (detské besiedky, Vianoce, Veľká noc a pod.). Ťažko však predpokladať, že by sa stali detskými hitmi.

Súčasťou dnešnej ponuky detskej poézie sú reprinty básnickej tvorby starších autorov. Takto vyšla nanovo básnická zbierka **Miroslava Válka Do Tramtárie** (Buvik) doplnená básňami zbierky *Veľká cestovná horúčka pre malých cestovateľov*. Válkove básne sa na knižnom trhu v takomto súbornejšom vydaní neobjavili už azda aj dve desaťročia. Prítom ich umelecká hodnota je vysoká a čitateľská amplitúda široká: dokážu oslaviť malého aj dospelého čitateľa. Napriek tomu, že v súčasnej poézii pre deti hravosť a absurdita nie sú výnimočné, chýba v ponuke taký typ logickej intelektuálnej konštrukcie významu prostredníctvom absurdity a nonsensu, ako to dokázal realizovať Válek. Nové vydanie jeho básní z dvoch autorových vrcholných zbierok pre deti a so sprievodným slovom Tomáša Janovica ponuku detskej poézie jednoznačne obohatilo.

To platí aj o výbere zo staršej básnickej tvorby **Milana Ferka Krásna hra** (SPN – Mladé letá). Editorka Alena Hoškova v ňom sústredila verše, ktoré od 60. rokov nestratili aktuálnosť a príťažlivosť a aké v čitateľskom repertoári dnešných detí

chýbajú. Škála hravosti je v podaní M. Ferka široká: týka sa obrazov, motívov, kompozície, naračnej situácie, práce so slovom a číslom. Hra pritom nie je samoučelná, ale vždy nesie so sebou mikropribeh a významový plán. Rozohrávajú sa tak vtipné významové paralely, pravidla dotiahnuté po údernej pointu. V situácii, keď absentuje poézia vhodná na detský prednes, je tento výber (určený starším deťom) cenný aj ako ponuka pre dramaturgiu detskej recitácie. Zároveň pripomína mnohtrávné využívanie nonsensu a prácu so zvukovou i sémantickou rovinou jazyka v poézii 60. rokov.

Básnická knižka **Márie Rázusovej-Martárovej Pod belasou oblohou** (Tranoscius) je výberom z autorkinej kresťansky orientovanej tvorby. Editorka Naďa Gilániová usporiadala básne do štyroch cyklov. Kompozičný rámec v celej zbierke nenápadne udržiava prítomnosť transcendentná. Básne štyroch cyklov sú usporiadané v postupnosti od jari (rána) do zimy. Prvý cyklus *Detský rok* tvoria prírodné obrázky, v ktorých poznávame Martákovú ako autorku lyrických nálad a prírodných mikropribehov s komprimovaným dejom. Evokujú náladu, prostredníctvom osvedčenej personifikácie modelujú prírodnú paralelu, resp. konfrontáciu k ľudskému svetu. V cykle *Veselé príhody* je už prítomný didaktický aspekt, ale zaodený do personifikačného rúcha nepôsobí rušivo. Mentorský tón zaznieva predovšetkým v cykle *Hrdinovia*, zaiste aj zásluhou toho, že namiesto personifikácie sú tu mikropribehy s detskými hrdinami. Posledný cyklus *Maličká som* sústreďuje momentky zo života v rodine, z hry, detských radostí i bolestí, tentoraz nie bez sentimentality. Komponovaný výber z tvorby Martárovej prináša väčšinou menej známe básne autorky, mnohé také, ktoré sa vo výberoch v minulosti neobjavovali, resp. ktoré dlho nemohli byť pre svoj kresťanský aspekt publikované. Mnohé z nich sú už poetologicky prekonané.

Pribehy zo života detí s akcentovaním ich sociálnej, resp. psychologické polohy sa roku 2004 zrejme celkom vytratili z ponuky pre detských čitateľov. Nie je to v podstate lepšie ani v tvorbe pre mládež. Pre túto vekovú kategóriu máme k dispozícii iba štyri knižné tituly – rozličnej žánrovej príslušnosti a rozličnej hodnotovej úrovne.

Predovšetkým je tu tretí príbeh **Jely Mičochovej** z jej knižného radu záhad pre Adrianu – detektívny román **Zabudnutá africká kliatba** (Arkus). Mičochová si už v predchádzajúcich dvoch dieloch série vytvorila zaujímavú dvojicu pátračov: tínedžerku Adrianu a jej tak trochu extravagantnú, svojráznu starú mamu. Aj v tomto prípade sa obe vyberú po stopách záhady: tentoraz tajomného hrôzostrašného spevu, ktorý sa od istého času ozýva v dome ich príbuznej. Autorka zručne manipuluje s náhodou, prekvapením, falošnou stopou a v sujete využíva komiku charakterov. Súčasťou komického nadľahčenia je prirodzená detská naivita Adriany i starosvetská noblesa starej mamy, hoci ani v tomto príbehu sa autorka nevyhla niektorým naivným, resp. nedotiahnutým sujetovým krokom (napr. zázračnou kôrou stromu, kvôli ktorej sa dejú všetky intrigy, má jej opatrovkyňa teta Alica celé desaťročia podloženú kývajúcu sa nohu ku-

chynského stola). Schéma, podľa ktorej rozvíja príbehy, sa v podstate pridržiava klasickej štruktúry detektívneho románu. V treťom príbehu Adriany dostali teda tínedžeri zaujímavé a napínavé oddychové čítanie na voľný čas. Zdá sa, že Mičochová cieľavedome pokračuje v rozvíjaní svojho modelu dievčenského detektívneho románu.

Stabilnú súčasť knižných bilancií tvoria každý rok spomienkové návraty do detstva. Tento typ príbehu sa objavuje v roku 2004 len v jednom titule. **Adolf Lachkovič** po chlapčenskom románe *Sladké časy* (1999) vydal ďalšiu knihu spomienok s názvom **Pribehy spod gaštanov** (Stupava, Mestské kultúrne stredisko). Próza zachytáva radosti i starosti detstva v mnohodetnej rodine počas vojnovnej Slovenskej republiky, oslobodenia a povojnových dní. Na tomto pozadí necháva autor svojho protagonistu Mikiho prežiť pocity plebejskej hrdosti i trpkosť poníženia. Autor sa viac ako na udalosti sústreďuje na ich zvnútornenie v pocitoch a zážitkoch. Vojna je spochiatku celkom v úzadí. Prvýkrát sa pripomenie cez epizódu so židovským lekárom, postupne sa hrdinu dotkne prostredníctvom bombardovania, prechodu frontu a oslobodenia, povojnovej rabovačky. Pokojné epické rozprávanie privoláva atmosféru doby a života v nej, ale nedosahuje taký vnútorný dramatismus, ako to bolo napr. v spomienkach medzivojnových autorov.

Žánrové znaky príbehov zo života detí má aj kniha **Ruženy Andálovej Freónové komando** (Osveťa). Ako v svojej prvej knihe (*Prázdninové odreninky*) aj v tomto prípade je autorkiným zámerom sprostredkovať vecné poznanie. V tej súvislosti sa aktualizuje najmä informácia o ekologických dôsledkoch freónov a o civilizačných chorobách. V istom zmysle chce byť kniha apoštolovaním medzi mládežou s cieľom ovplyvniť vzťah mladých ku škodlivinám a drogám a v tomto smere skutočne prináša celý rad užitočných poznatkov. Problémom je však modelovanie postáv a detskej partie: skupina detí a jej akcie majú totiž veľa spoločného s podobou detských príbehov kedysi z 50. rokov. Najväčším kameňom úrazu je spôsob komunikácie postáv a spôsob sprostredkovania poznatkov. Dospelí prednášajú odborné traktáty, uvažovanie detí, rovnako ako aj ich vyjadrovanie je nedetské, knižné (zvlášť vypuklo to vyjavujú komplikované podradovacie súvetia v dialógových replikách). A tak dobrý nápad zostal bez želaného efektu.

Napokon je tu ešte publikácia patriaca do literatúry faktu. **Jozef Pavlovič** (okrem veršov a rozprávok redície *Veselí prváci*) vydal zábavný výklad etymológie slovenských slov **Podivuhodné príbehy našich slov. Príručka pre mladých mudrlantov** (Vydavateľstvo Matice slovenskej). Kniha je dokladom stále živej inšpirácie a kreativity autora, ktorý ju v ostatných rokoch intenzívne nasmeroval aj k nerozprávke a nebasnickej tvorbe. Hodnota takýchto publikácií súvisí s anticipáciou ich funkcie, s kritériami na tvorbu heslára, so stavbou hesiel a ich usporiadaním. Z tohto hľadiska má v heslári svoje miesto najmä etymológia slovenských domácich, vo viacerých prípadoch udomácnených slov, resp. slov cudzích, ale s väzbou na Slovensko, vrátane vybraných vlast-

ných mien a geografických názvov. Keďže heslá majú v stavbe zakódovaný princíp postupného odkryvania malej záhady, má Pavlovičova publikácia šance uspokojovať pátrací inštinkt mladých čitateľov.

V porovnaní s rokom 2003 možno v tvorbe pre deti v roku 2004 zaznamenať len malé zmeny, ani tie nevyvolávajú optimistické očakávania. Žánrové spektrum tvorby je užšie, dlhodobý deficit spoločenskej prózy sa ešte viac zvýraznil. Autorská základňa schudobnela a to sa odzrkadlilo v nivelizácii hodnotovej úrovne tvorby. Nebyť dvoch-troch rozprávkových kníh a reprintov poézie, mala by slovenská literatúra pre deti veľmi šedivý tón.

Post scriptum

Hodnotenie literárnej tvorby pre deti a mládež za rok 2004 bolo uverejnené pod názvom Chudobná nielen duchom v časopise Bibiana 1/2005. Pohľad na túto tvorbu sme uzatvárali koncom januára 2005, a tak určitú časť produkcie (a ukazuje sa, že nie celkom nepodstatnú) sme do hodnotenia nezahrnuli, pretože k jednotlivým titulom sme sa dostali až dodatočne. Aj preto ponúkame toto P.S.

Rozprávka bola najviac zastúpená aj medzi titulmi, ktorým venujeme pozornosť v tomto dodatku. Ak si v rámci uvedeného kontextu odmyslíme opomenutý reedicičný výber z rozprávok **Lubomíra Feldeka Modrozelená kniha rozprávok** (Ex-tempore Panenka and Panenka, s použitím ilustrácií A. Brunovského), potom k najzaujímavejším titulom rozprávkového žánru minulého roka patrí prvotina autorky a ilustrátorky v jednej osobe **Hany Naglik Ester a Albatros** (JAGA). Autorka evokuje príjemnú, často aj komicky podfarbenú atmosféru medziľudského porozumenia a nepatetickej lásky, jej rozprávanie je založené na modelovaní komunikačných situácií a ekonomickej, prítom esteticky účinnej práci so slovom. Súhra racionálneho a magického, logického a absurdného smeruje k zdôrazneniu autentického domova, priateľstva i detskej (ľudskej) potreby ozvlášťovať si sivú realitu výmyslom a dobrodružstvom. Schopnosť tešiť sa zo života doma a medzi priateľmi predstavuje asi najvlastnejší zmysel epizód, ktoré štvrtáčka Ester prežije so svojimi adoptívnymi starými rodičmi, na výletoch s dedom-železničiarom vo výslužbe a pomyselným grófom (lokomotívou, vtákom) Albatrosom, zopár epizód i v škole. Vtipné rozprávanie, dobromyseľná úsmevnosť pri modelovaní postáv a ich vzťahov, dynamická stavba sujetu – to všetko spolu s výtvarným riešením knihy prispieva k tomu, že debut Hany Naglik predstavuje najprijemnejší objav slovenskej literatúry pre deti minulého roka.

Autorskou rozprávkou sa po dlhšom odmlčaní pripomenul **Július Balco**. Jeho *Vrabčí kráľ* (VSSS, il. Martin Kellenberger) patrí k typu animovaných rozprávkových príbehov. Líniu rozprávania o vrabcoch z Trnavy a Budmeric a o papagájovi Pištovi možno vnímať aj ako grotesku o ľudskej spoločnosti. Táto tematická línia, tak trochu pripomínajúca staršiu Šikulovu prózu *Đuro*, po-

zdrav *Đura*, zrejme detského čitateľa osloví menej spontánne, pretože je zatažená verbalizmom, slabšou dejovou dynamikou a málo prehľadnou sústavou postáv. Balco, ako ho poznáme zo „strigónskej“ trilógie, sa pripomína v tej časti rozprávky, ktorá rozvíja motív malej Katarinky, jej strateného papagája, a motív Vianoc. Nechýba jej vtip ani teplo, aké čitateľ cítil vo vzťahu Strigóna a vnučky v autorovej dávnejšej trilógii.

Popri *Rozprávkach z čiernej Afriky* Mareka Vadasa sú aj niektoré ďalšie knihy z minulého roka pokusmi o autorský variant folklórnych rozprávok, pričom autori sa na jednej strane usilovali zachovať zákonitosti a rekvizity folklórneho modelu, na druhej strane vytvorili originálny sujet. K takým prózám patrí kniha **Danice Pauličkovej** *Kto je na sveste najmocnejší* (Seneca Publishing Company, il. autorka) alebo aj kniha **Stanislava Bebjaka** *Lotosová rozprávka a iné rozprávky* (Regent, il. Daniela Ondrejková). Pauličková spracovala domáce aj inonárodné sujety väčšinou buď ako parafrázu príbehu (bez príznaku parodujúcej reštrukturalizácie sujetu), alebo ako montáž parafrázovaných motívov (sekvencií) známych rozprávok. Vznikajú tak príbehy, ktoré sú obmenenými a novo konštruovanými variantmi známych rozprávkových motívov. Štylisticky kultúrne vyrozprávané sujety však nijako významnejšie neobohacujú kontext autorských rozprávok ani detského čítania. V rozprávkach S. Bebjaka sa spočiatku celkom slušne aktualizuje modernistický princíp hry v stavbe príbehu (napr. kombinácia práca s názvami a sujetmi známych európskych a slovenských rozprávok v prvom príbehu). Postupne však v jeho textoch pribúda prvkov sentimentality a ubúda dejovej dynamiky. Pochvilou profesionálnu úroveň dosiahli aj autorské rozprávky nestora slovenskej detskej literatúry **Pavla Štefánika** *O kráľovi a kráľikovi a iné rozprávky* (Regent, il. M. Kellenberger). V krátkych, spravidla vtipne pointovaných rozprávkach autor využil tradičné postupy animovaných zvieracích príbehov, obohatených o zmysel pre humor, hravosť a fantáziu.

V rámci nášho bilančného hodnotenia pomerne veľká časť rozprávkovej produkcie spadala do sféry poznamenananej amaterizmom (Miroslav Saniga), resp. k brakovej tvorbe až gýču (V. Ryšavá, M. I. Chovanec, A. Varigová). Amaterizmom sú poznamenané aj rozprávky v debute **Moniky Marettovej** *Rozprávky z Horského parku* (Príroda, il. Katarína Slaninková). Významovo jednodielne príbehy hovoria o najzákladnejších hodnotách života, akými je priateľstvo, vzájomná pomoc, starostlivosť o prírodu, radosť zo života – ale hovoria to prostredníctvom konvenčného sujetu s prvkami idyly, miestami aj didaktizmu. Treba konštatovať, že v prvotínach začínajúcich autorov (ak nedisponujú vrodenným literárnym talentom, ale musia na ňom tvrdo pracovať) sú takéto problémy častým úkazom.

Viaceré knihy povestí vydané v roku 2004 vyplnili biele miesta na „povestovej mape Slovenska“. Pravdaže, nie vždy išlo o „čistý“ žáner povesti, v niektorých prípadoch sa prózy pohybovali na hranici rozprávky a povesti, v iných zasa oscilovali medzi povestou a historizujúcim rozprávaním. K najzaujímavejším

opusom tohto žánru možno zaradiť novú publikáciu skúseného **Antona Marca Spišské povesti** (Vydavateľstvo Matice slovenskej, il. Miloš Kopták). Podtitul *Pozoruhodné príbehy zo slávnej minulosti Spiša* je spresnením tematického záberu, signalizovaného už názvom knihy. Na prechádzke po regióne autor použil vďačný kompozičný model, v dvoch rytmicky sa striedajúcich žánrových líniách akceptuje dvojjednosť povesti. Jej faktografická zložka tvorí úvod ku každému cyklu povestových príbehov (spišské pramene, Spišský hrad, slobodné kráľovské mestá, slobodné banské mestá, spišské mestá a obce, pevnosti, lokality Dunajca a Magury). Po historicko-informatívnom vstupe nasleduje vlastný príbeh. Takto sa zvyrazňuje historicko-poznávací funkcia povesti.

Podobnú funkciu sleduje aj kniha **Marie Korandovej** *Hrajnoh povestí a príbehy z kopaničiarskeho kraja* (Vydavateľstvo Matice slovenskej, il. Danica Pauličková). Autorka vychádza z historických faktov a sleduje osudy ľudí z Malých a Bielych Karpát od stredoveku cez turecké vpády a protireformáciu až po štúrovcov a revolúciu meruňmy rokov. Sujetu prerozprávala niekedy v epickejšej, inokedy v publicistickej podobe, vychádza zo známych historických piesní (napr. Myjava a kozáci) alebo fragmentov ľudových balád. Zachytáva osobnosti a udalosti kopaničiarskej zbojníckej tradície i osudy habánskej society v regióne. Jej útvary nie sú žánrovo kompatibilné, majú miestami podobu povesti, inokedy podobu historizujúcej črty, príhovorky či povy. Podávajú však zaujímavý prierez históriou jedného slovenského regiónu.

Novým menom v povestovej tvorbe pre mladých je **Blažej Belák**. Jeho *Povesti a rozprávky z turčianskej záhrady* (Knižné centrum – bez vročenia) mapujú minulosť Turca, tak ako ju zachovala ľudová tradícia. V jeho príbehoch ožívajú tajomné priestory dolín a skalných útvarov, poklady ukryté zbojníkmi, turecké nájazdy i tradičné turčianske remeslá (olejárstvo, klobučníctvo, tesárstvo). Sympatickou črtou Belákových próz je neskrývateľná radosť z narácie a humorný príznak, ktorým spravidla nadľahčuje aj poverové látky a ich démonické príznaky. Niektoré z próz (v súlade s titulom) inklinujú skôr k rozprávke ako k povesti.

Príspevkom do tohto žánru je aj publikácia **Štefana Moravčíka** *Povesti o slovenských hradoch* (Vydavateľstvo Matice slovenskej, il. Dana Moravčíková). Osvedčenú, pre žáner povesti prízračnú podvojnú štruktúru textu akceptoval aj tento, v danom žánri skúsený autor. A tak abecedne usporiadané rozprávky o 54 slovenských hradoch začínajú geografickou lokalizáciou hradu a stručným pripomenutím jeho histórie (sporadicky aj etymológia jeho názvu), až potom pripájajú povestové príbehy. Tie sú vo viacerých prípadoch naozaj len sujetovými kostrami, bez originálnejšej fabulácie. Moravčík siahol po látkach spracovaných u starších autorov (L. Janota, V. Plicka a i. – pramene uvádza), ved napokon povestové látky o slovenských hradoch boli v slovenskej literatúre stvárnené už neraz. Vo funkcii úvodu použil text V. Plicku, epilóg publikácie patrí za-

sa Moravčíkovi orientovanému na jazykovú hru.

Pohľadom do histórie, ktorý je vo svojej podstate tiež inšpirovaný povestou, je próza **Zuzany Kuglerovej** *Čarodejnica z Petrovic. Historický román z Bytče a zo Žiliny* (Vydavateľstvo Matice slovenskej, il. Peter Uchnár). Tento romanticky ladený historický román autorka vytvorila na základe príbehu viažuceho sa ku kaplnke a cintorínu v obci Petrovice na úpätí Javorníkov. Podľa údajov z doslovu bola podkladom románu polstránková povest o panne Barborke. Jej príbeh na pozadí dôkladného štúdia historických prameňov fabulovala do podoby široko koncipovaného epického rozprávania naplneného romantickou láskou, úkladmi, nenávisťou i odpustením a pokáním. V stavbe príbehu autorka využila jednak postupy sentimentálnej prózy, jednak pridržiavaním sa objektívnych faktov a faktografickými poznámkami sa priblížila k historickej próze.

Historický základ má aj próza **Petra Glocka** *Prešporské čary pána Christiana* (CORNEA, il. Barbora Glocková). Próza patrí do toho radu Glockových kníh, v ktorých spracoval historický príbeh (*Tomáš a lúpežní rytieri*) alebo fragment zo života historickej osobnosti (*Ruža pre Jula Verna*), fakty v nich nadstavuje literárnou fikciou. Toto rozprávanie sa zrodilo na základe autentických, hoci strohých Anderseňových zápiskov o jeho niekoľkohodinovom pobyte v Bratislave a kúsok informácií z ďalších informačných prameňov. Epizódku o malej kvetinárke, ktorá v starom Prešporke obdarovala Andersena ružou a spomína ju aj v Rozprávke môjho života, rozvinul Glocko ako lyricky éterické rozprávanie. Je skôr evokáciou vzťahu k Bratislave, k detstvu a deťom, ku kráse a dobru (teda k hodnotám takým charakteristickým pre Andersena) než epickým príbehom. V tomto kontexte nachádzajú miesto aj citátovo využitie fragmenty z už spomínanej Anderseňovej autobiografickej knihy. Glockov spôsob podania a práca s fikciou a faktom približuje emocionalitu Andersenovho vnútorného sveta a typ narácie Andersenových próz, ale len v malej miere vytvára príbehovú niť, ktorá by naliehavejšie oslovila detského čitateľa.

V poézii pre deti sme dodatočne zaznamenali aj niekoľko básnických zbierok. Spomedzi renomovaných básnikov pre deti sa **Štefan Moravčík** prezentoval básnickou zbierkou *Vyhoďte si z kopytka* (Vydavateľstvo Matice slovenskej, il. M. Kellenberger). Aj keď verše tejto hravej, jazykovo orientovanej poézie sú profesionálne zvládnuté (hoci hodnotovo nie vyrovnané), neznamenajú v kontexte autorovej tvorby pre deti ani v kontexte slovenskej detskej poézie viac než štandard. Asi najväčším problémom jeho veršov je štylizácia do výpovede dieťaťa, ktorá vyznieva väčšinou dosť formálne a aspekt videnia zostáva „nedetský“ (najmä spôsob hry s jazykom).

K novým menám vo veršovanej tvorbe pre deti patrí **Jana Belašičová** a **Ivona Mišíková**. Belašičovej zbierka básní *Zvedavé sniežko* (Vydavateľstvo ZUMI, il. Marta Potfajová) patrí k tzv. naratívnej poézii. Ide teda o dlhšie, epicky osnované básne, v ktorých sa autorka usiluje nadviazať na epickú tradíciu detskej poézie. Nie vždy sa jej podarí vyro-

vať sa s poetikou básnického textu ani vyhnúť sa didaktizmu, niektoré básne sú však vydarené (obstoja aj technicky) a môžu sa stať napr. i vďačnou súčasťou detského prednesu. **Ivona Mišíková** vydala nenáročne až triviálne riekanky pod názvom *Myška v knižke a iné básničky a rapotačky* (Knižné centrum, il. Ján Vrabec). Tradičný animačný princíp slúži na hravé sprítomnenie reálií živej prírody pre deti. V niekoľkých prípadoch sa aj tejto autorke podarilo vtipne aplikovať naivný uhol detského videnia, pričom zachovala aj primeraný riekankový rytmus. Mnohokrát (najmä v druhej polovici knihy) je však text viditeľne poznamenaný verbálnou „vatou“ (sémanticky prázdny, nadbytočný, deformovanými výrazmi použitými čisto z rytmických dôvodov) a trivialnosťou.

Príbehy zo života detí sa v roku 2004 takmer celkom vytratili z ponuky detským čitateľom. Situácia nevyzerá lepšie ani na pozadí produkcie, ktorú sme zachytili dodatočne. Pre menších čitateľov sme v podstate zaznamenali iba dva tituly, obidva kresťansko-duchovného ladenia. **Katarína Kernová** vydala druhý zväzok rozprávania *Detským srdiečkam 2* (Advent-Orion). Ak sa v prvom zväzku poviedok vyskytoval didaktizmus v skrytej forme, v tomto súbore je už celkom evidentný. Príbehy knižky vo všeobecnosti nepatria k invenčným, skôr ide o model, v ktorom dobré deti dychtivo čakajú na poučné rozprávania starostlivých dospelých, z ktorých si majú brať príklad. Autentický spomienkový rozmer, ktorý v jej prvej knižke príbehov niesol určitý poznávací efekt, v tomto prípade chýba. Kresťanský akcent v žánri podobnom exemplu majú aj príbehy **Anny Oľšovskej** *Naša najmilšia vianočná kniha* (Spolok sv. Vojtecha, il. Monika Dikantová). Okrem prozaických textov sú tu i básne, inšpirácie ku kreatívnej činnosti detí, vianočné vinše a koledy.

K tvorbe pre deti patria aj spomienkové návraty do vlastného detstva. V reflexívnej knihe **Jána Beňu** *Chlapec zo sedla a morský Vasiko* (Vydavateľstvo Matice slovenskej, il. Martin Kellenberger) zaznievajú spomienky skôr v pocitovej ako v tematickej polohe. Vo vzťahu detí a rodičov, detí a starých rodičov cítiť posuny v hodnotovej orientácii minulých a súčasných generácií, nevtieravú reakciu na boľavé sociálne javy súčasnosti i skepsu s tým súvisiacu. Prózy usporiadané do troch cyklov oscilujú medzi reflexiou, črtou a poviedkou, medzi lyrickou evokáciou, spomienkou a epickým príbehom. Beňova knižka predstavuje čítanie, ktoré sa detským čitateľom nebude poddávať jednoducho.

Rok 2004 nepriniesol prekvapenia. Z autorského hľadiska bolo cítiť neprítomnosť osvedčených autorov strednej generácie. Spomedzi nových autorských mien v podstate zaujala iba talentovaná **Hana Naglík**. Čas ukáže, či ide iba o tvorivú epizódu, alebo sa v literatúre zabýva. Tvorivým možnostiam niekoľkých nových autorov by azda pomohla tvrdá práca. Zo žánrového hľadiska sa okrem rozprávky pomerne dobre darí povesti. Dlhodobý však chýba spoločenská a psychologicky ladená próza zo života dnešných detí a dospievajúcich mladých ľudí. A tak nezostáva nič iné, než čakať, čo prinesie rok 2005.

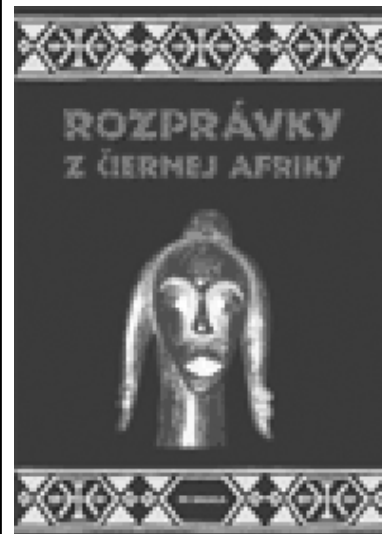
Záhady a zázraky prírody aj na internete

Preklad Karol Hensel (SPN – Mladé letá)

JESEŇ

Rozprávky z čiernej Afriky

Prerозprával Marek Vadas (Koloman Kertész Bagala – L.C.A.)

Henning Mankell Pes, ktorý bežal za hviezdou, a červený bicykel

Preklad Jarmila Cihová (Vydavateľstvo Q 111)

ZIMA

Peter Glocko

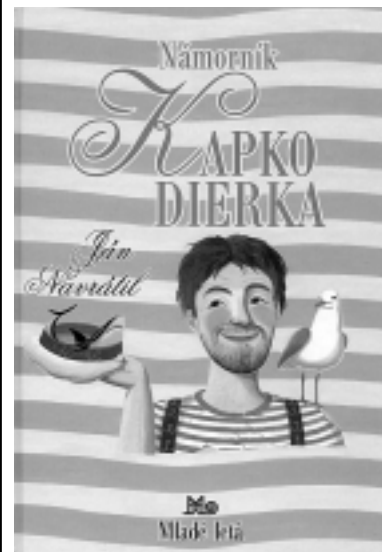
Prešporské čary pána Christiana

(Adrián Štefanko – CORNEA)

Ján Navrátil Námorník Kapko Dierka

(SPN – Mladé letá)

Patrik ORIEŠEK

Rok v znamení spomienok

(Pohľad na slovenskú literatúru faktu za rok 2004)

Patrik Orišek

Narodil sa roku 1977 v Trenčíne. Vyštudoval ukrajinistiku a bulharistiku na Filologickej fakulte UMB v Banskej Bystrici. V súčasnosti je doktorandom v Ústave svetovej literatúry SAV.

Ako každá vedná disciplína, aj literárna veda a literárna história má problémy pri určení objektu svojho výskumu a pri rekonštrukcii objektívnej (textovej) udalosti (alebo skutočnosti). Čo je to objektívne? Niečo, na čom sa dohodnú zúčastnené a zainteresované strany, alebo čosi stále a nemenné? Nenarúša sa už samotným meraním a opisovaním skúmané a jeho stabilita? Nerozkolísava sa skúmaný objekt, udalosť či fakt tým viac, čím je jeho opísanie a zameralenie presnejšie? Touto terminologickou nejasnosťou a nepresnosťou, večným pohybom, pulzáciou významov a interpretácií, čiže večnou zmenou trpí aj historický fakt. Preto pri literatúre faktu nemožno hovoriť o akejsi záväznej a všeobecne platnej „objektívite“. Skôr by sa tu dalo hovoriť o subjektívnom prežívaní udalostí a usporiadaní historických faktov na báze odsúvaného (subjektívneho) prežívania a opisovania. Práve preto sa literatúra faktu vyznačuje takou rôznorodosťou a teoretickou nedefinovateľnosťou. Ide teda o hybridný žáner s nejasnými kontúrami alebo, ak chceme byť (terminologicky) presní, s čoraz znejšňujúcimi hranicami, fraktálovou štruktúrou pohybujúcou sa na území viacerých žánrov/druhov – publicistiky, reportáže, umeleckej a vedeckej literatúry. Napriek týmto sémanticko-štylistickým posunom a nejasnostiam by literatúra faktu mala spĺňať tieto základné funkcie: informatívnu, kognitívnu a autonymickú. Samozrejme, musí byť autentická, dokumentárna a nesmie v nej chýbať aspekt bádania, premýšľania/objavovania (Jurčo). Ak väčšina týchto aspektov v texte nie je obsiahnutá, nedá sa takýto text považovať za literatúru faktu, a to i napriek tomu, že v rámci postmoderného diskurzu musíme z nárokov na jej „čistotu a presnosť“ výrazne zľaviť. Postmoderné uvažovanie sa totiž jednostaj pokúša relativizovať možnosti nášho jazyka postihnúť a vyjadriť objektívnu realitu, čo však automaticky neznamená, že objektívna realita alebo literatúra faktu neexistuje. Po-

kiaľ ide o estetické a fiktívne zafaženie textov literatúry faktu, vystáva pred nami ďalšia veľmi ťažko zodpovedateľná otázka. Môže byť literatúra faktu esteticky a fiktívne diferencovaná, alebo to, čo je esteticky a fiktívne diferencované už nie je literatúrou faktu? Ako vidíme, pohybujeme sa v bludnom kruhu paradoxov, z ktorého niet úniku. Jedinou možnosťou je kruh rozťať a za literatúru faktu považovať všetko, čo sa nejakým spôsobom zaoberá historickým faktom, opisuje ho (v denníkovej, životopisej, memoárovej, umenovednej, cestopisej a iných realizáciách) a snaží sa postihnúť ho vo vzťahu k epoche, k iným faktom alebo k súčasnosti a spĺňa požiadavky, ktoré sme spomenuli vyššie. Metaforicky môžeme literatúru faktu chápať ako text na pomedzí umenia a vedy, filozofie a fyziky, teozofie a matematiky.

Dokonalým stelesnením našich tég je kniha **Márie Pötzl-Malíkovej F. X. Messerschmidta a záhada jeho charakterových hláv** (Albert Marenčin – PT). Prelína sa v nej história s umením a záhada s interpretačnou jasnozrivosťou. Určite to nie je náhoda, pretože profesorka Pötzl-Malíková sa zaoberá životom a dielom tohto známeho bratislavského sochára niekoľko desaťročí. Vo svojej najnovšej knihe čitateľsky príťažlivo predstavuje slávny súbor Messerschmidtových „charakterových hláv“ a rôzne interpretácie, ktoré sa na ne vzťahujú. V úvode nás zoznamuje so životnými osudmi F. X. Messerschmidta, ktorý sa už ako desaťročný dostal do dielne svojho strýka J. B. Strauba, mníchovského dvorného sochára, kde sa začal rozvíjať jeho nevšedný talent. Po štúdiách v Grazi a Viedni sa rýchlo zaradil medzi absolútnu špičku viedenských umelcov a ako dvadsaťosemročný dosiahol v kariére všetko, čo dosiahnuť mohol: pre cisársky dvor zhotovil niekoľko sôch Márie Terézie, cisára Františka I. Lotrinského a Jozefa II., študoval v Ríme a vytvoril vrcholné diela neskorého baroka a raného klasicizmu. Po smrti Jakuba Schletterera sa mal Messerschmidt stať profesorom viedenskej Akadémie, žiaľ, celý profesorský zbor sa postavil proti nemu. V tom čase sa u neho už prejavovali prvé príznaky duševnej choroby. Messerschmidt opúšťa Viedeň a sťahuje sa do vtedajšieho hlavného mesta Uhorska Bratislavy. Práve tu, v Bratislave, vznikla väčšia časť jeho slávnych a legendami opradených „charakterových hláv“. Profesorka Pötzl-Malíková sa nezaobrá len históriou ich vzniku, ale konfrontuje niekoľko rôznych verzií, od tých málo pravdepodobných až po najpravdepodobnejšie, zaujíma k nim stanovisko, a snaží sa nájsť konsenzus a nové teoretické východiská. Úspešne sa pokúša spochybniť závery viedenského psychoanalytika a historika umenia Ernsta Krísa, ktorý sa zamerával predovšetkým na analýzu grimás ako celku. Kris odhaľuje istú stereotypnú príznaknú pre tvorbu ľudí postihnutých psychózou a otvorene hovorí o schizofrénii. Tento koncept by svedčil o celistvom obrannom-magickom systéme, ktorý mal Messer-

schmidta chrániť pred duchmi, ktorí sa mu podľa viacerých zdrojov tak často zjavovali. Pötzl-Malíková však poukazuje na rozpor v Krísových uzáveroch, a to najmä v súvislosti s viacerými typmi hláv, ktoré takému-to chápaniu grimás odporujú. Podľa nej teda hlavy nemajú význam ako celok, ale ako jednotlivé tvorivé akty v boji umelca o zachovanie duševnej rovnováhy. Útle dielko Pötzl-Malíkovej patrí k tomu najlepšiemu (konceptne, kompozične aj esteticky), čo vlni na Slovensku v literatúre faktu vzniklo.

Kniha jedného z najznámejších slovenských autorov literatúry faktu **Drahošlava Machalu Veterné topánky II.** (MS), s podtitulom *Kniha o Taliansku*, doplnená o bohatý obrazový materiál, však medzi najvydarenejšie nepatrí. Drahošlav Machala už napísal a iste ešte napíše aj lepšie knihy. Vo svojom najnovšom literárnom počine viac kopíruje a prepisuje z iných kníh, ako tvorí a interpretuje. V šesťnástich rozsiahlych esejach predstavuje desiatku významných Slovákov so vzťahom k Taliansku a Talianom. Patria medzi nich Ján Kollár, Alexander Dubček, Štefan Žáry, Ján Smrek, Blahoslav Hečko, Milan Rastislav Štefánik a mnohí ďalší. V niekoľkých kratších textoch Machala opisuje svoje vlastné potulky po Taliansku, noc v dome Niccolò Machiavelliho, putovanie po stopách Jána Kollára, ktorý v 19. storočí napísal o Taliansku dva cestopisy, cestu k hrobu sv. Františka z Assisi, slovenskú básnicú bohému popíjajúcu v Antico Caffè Greco v Ríme, Florenciu, Benátky, Padovu, Bolognu, Sienu a Rím. Ani množstvo cenných a rôznorodých informácií však nedokáže prekryť koncepcnú nevyhranenosť Machalovej jedenástej knihy.

Vlni sa na slovenskom knižnom trhu akoby pretrhlo vreco s autobiografiami a pamätami. Štylisticky, kompozične, faktograficky, interpretačne, hodnotovo a dizajnovy sú veľmi rôznorodé, čo potvrdzuje veľkú vydavateľskú pluralitu, a na druhej strane aj čitateľskú príťažlivosť a popularitu takéhoto typu literatúry. Radi by sme tiež pripomenuli, že do tohto hodnotenia pôvodnej literatúry faktu za rok 2004 sa nemohli dostať všetky publikácie literatúry faktu, či už v dôsledku nedostatku miesta alebo pre nedostupnosť týchto diel. Chceli by sme zároveň vyzvať všetkých vydavateľov, aby svoje publikácie včas poskytli redakcii Knižnej revue, a takto sa vyhli prípadným pripomienkam na adresu recenzenta.

Pamäti Pavla Galla (Sapac) cez prizmu autobiografie faktograficky zachytávajúcej zaujímavý úsek slovenských dejín od konca 19. storočia po rok 1930. Pavol Gallo pôsobil ako učiteľ, dirigent, režisér a riaditeľ spevokolu Tatran v Liptovskom Mikuláši a ako prvý slovenský povojnový škôldozorca v Prešove. Kniha jeho pamätí je rozdelená do dvoch častí. Zostavovateľka a editorka textu, Gallova dcéra Luba Nogeová, vybrala materiál z rozsiahleho, vyše sedemstostranového rukopisu, ktorý je uložený v Archíve Matice slovenskej v Martine. Prvá časť knihy je cenná

takmer etnografickým opisom života dolnozemskej Slovákov a najmä širokospektrálnym zobrazením kultúrneho a spoločenského života na začiatku 20. storočia v slovenských dedinách na Dolnej zemi. Roku 1918 sa Gallo stáva škôldozorcom ČSR a ako vysoký štátny úradník je pridelený na etnický a jazykovo rôznorodé východné Slovensko. V tejto časti reflektuje súdobé slovenské školstvo a československú štátnosť. Nezatajuje problémy, nedostatky a nepripravenosť Slovákov postarať sa o svoj osud, naopak, prikladá zaujímavý konfrontačný dokumentárny materiál (zápisnice, listy, udania, oficiálne správy atď.), čím nepochybne zvyšuje historiografickú závažnosť a hodnotu svojej knihy. Dramaticky a presvedčivo je opísaný vpád maďarských vojsk na východné Slovensko v roku 1919 a následné znovuzískavanie obsadeného územia československými jednotkami. V Gallovej knihe nechýbajú ani zaujímavé spomienky, príhody a krátke medailóniky významných slovenských kultúrno-spoločenských dejateľov. Úplne iným typom autobiografie je kniha slovenského spisovateľa a dramaturga **Jána Kalinu** (1913–1981) **Odpočívaj v pokoji (Basa story)** (Albert Marenčin – PT). Kalina neoperuje výhradne s historickými faktami ako Gallo, ale na vlastnom tragikomickom príbehu demonštruje obľudnosť komunistických politických procesov. Výnimočnosť jeho knihy nespočíva len v precíznej deskripcii či dokoncom kompozičnom spracovaní témy, ale najmä v mimoriadne vysokej estetickú úrovni (prakticky sa pohybuje na hrane literatúry faktu a beletrie). Navyše, Kalina je výborný a pútavý rozprávač s nevyčerateľnou zásobou vtipu a satiry, ktorú rozdáva na všetky strany, pričom nešetří ani svojich protivníkov, ani seba. Opisuje a analyzuje absurdnú a ohavnú mašinériu vtedajšej výkonnej a súdnej moci na príklade vlastného vykonštruovaného procesu. Príbeh nezmyselného prenasledovania a ešte nezmyselnejších, ale o to strašnejších vyšetrovacích praktík, je okorenený ťaživou existenčnou (väzenskou) skúsenosťou. Dvojročný pobyt vo väzení vtípe glosuje cez životné príbehy svojich spoluväzňov a zasväteným priblížením väzenského prostredia dnešnému čitateľovi poodhaľuje aj iné perspektívy normalizačnej (socialistickej) reality. Reštrikcie, vypočúvania, šikanovanie a prenasledovanie autora, jeho rodiny, ako aj rodinných priateľov pokračovali aj po návrate z väzenia, preto roku 1978 spolu s manželkou a dcérou opúšťa Československo. Svoj život končí dva roky po vystaňovaní sa z ČSSR v Nemecku. Jeho úplná rehabilitácia sa uskutočnila až roku 1990. Kniha **Odpočívaj v pokoji** si zaslúži zvýšenú pozornosť, a to nielen preto, že ju môžeme chápať ako štvrtú časť Kalinovej autobiografie, ale aj ako posledný opus výnimočného autora, vyhnaného z vlasti do sveta, v ktorom sa napriek úskaliam nestratil, ale do slovenskej literatúry sa ešte definitívne nevrátil.

Podobne, možno ešte nadnese-

nejšie, by sa dali charakterizovať spomienky **Štefana Žáryho**, dnes snád posledného žijúceho nadrealistu, **Bratislavský chodec** (Albert Marenčin – PT). Žáry ako skúsený mág slova sprevádza čitateľa dnes už neexistujúcou (nadrealistickou) Bratislavou, ktorá sa dávno rozplynula v hmle letiaceho času. Básnik (veľké b je tu skutočne na mieste) mytologické mesto svojej mladosti prebúda k novému, snovému životu, a k životu privádza aj známe postavy z nadrealistických salónov, kaviarní, vech a krčmíček. Poetické rozpomínanie na starú Bratislavu, tak ako si ju autor zapamätal z vojnových rokov, na svojich priateľov nadrealistov, z ktorých každému venuje osobitnú spomienku, na bohémsky život a prebdené noci plné poézie a múz, má tú moc preklenúť bezodnú priepasť času a vydať svoje sladké tajomstvá. V uliciach a temných zákutiach Žáryho imaginácie plnej asociatívnosti a fantazmagorických vízií sa čitateľ síce neraz stratí, ale to je predsa údel každého náhodného chodca v neznámom meste alebo v neznámom priestore. Orientáciu unavenému a smädnému pútnikovi uľahčujú len dobové fotografie bratislavských nočných podnikov, karikatúry a koláže nadrealistických básnikov a fragmenty z ich básní. Hoci Žáry nazýva svoju knihu spomienkovou esejou – táto charakteristika je pomerne výstižná – žiada sa nám dodať, že tento text je zároveň aj svojším bedekrom po slovenskej metropole, jej poézii, kritike a umení vojnového a čiastočne aj povojnového obdobia. V jednotlivých kapitolách knihy Žáry spomína na svojich súputníkov – Reisela, Fábryho, Považana, Bakoša a presne rekonštruje cestu V. Nezvala po Bratislave na základe románu *Jak vejde vejci*. **Bratislavský chodec** dáva aj odpovede na niektoré teoreticko-poetologické problémy a otázky týkajúce sa rozporov a analógií slovenského nadrealizmu a francúzskeho surrealizmu. Žáry otvorene priznáva, že slovenská verzia surrealizmu sa vydala vlastnými cestami a nestala sa len mechanickou napodobeninou francúzskeho vzoru. Dokladá to predovšetkým na tematickosti časti nadrealistických básní, záujmom nadrealistickej poézie o čas a odmietnutím „psychického automatizmu“ väčšou časťou slovenských nadrealistov. Mimoriadne zaujímavá a koncepcne netradičná kniha spomienok Žáry uzatvára abecedným výpočtom bratislavských kaviarní, hostincov, vech, krčiem, nočných dancíngov, pivární a hostincov z konca tridsiatych rokov minulého storočia a završuje tak svoje rozprávanie o slovenskej bohéme symbolickým odovzdaním štafety ďalším generáciám slovenských umelcov.

Do podobného poriadku písania sa dajú zaradiť aj autobiografické rozjímanie surrealistu **Alberta Marenčina** **Nezabúdanie** (F. R. & G.). Marenčinove malé súkromné dejiny sú formálne členené do pätnástich rozhovorov, ktoré viedol a pripravil Oleg Pastier. Všetky boli publikované v týždenníku *Mosty* v roku 1999. Dialogizované memoáre nie sú

v svetovej, ani v slovenskej literatúre ničím novým, tie Marenčinove sú však zaujímavé dĺžkou obsiahnutého obdobia, malým formátom a krásnym jazykom. Dialógy plynú hladko, Marenčinove odpovede sa kľúzu po vodách detstva stráveného v mlyne na východnom Slovensku, študentských rokoch v Prešove, Bratislave a Paríži, prelietajú ponad temnejšie tóny rokov strávených medzi partizánmi, v Československom štátnom filme, normalizačnou anabázou v Slovenskej národnej galérii, až sa nakoniec vliavajú do poprevratového obdobia plného uskutočnených snov, vydaných prekladov a nových plánov. Kniha trpí na prílišnú priamočiarosť a skratkovitosť, čo je pri jej rozsahu pochopiteľné, ale predovšetkým jej chýbajú „tvrdšie“ a adresnejšie otázky.

Hlbšie pod kožu sa Marenčinovi dostáva až jeho dlhoročný priateľ a spolupracovník Juraj Mojžiš, ktorý sa zapojil do jedného z pripravovaných rozhovorov (*Rozhovor v rozhovore*). Tu už musí Marenčin siahnúť hlbšie do svojho vnútra a minulosti a robiť kompromisy, vysvetľovať znejasňujúco a viacvýznamovo. Mojžišove otázky sú presne ciele, odhaľujú slabé miesta, a preto sú zaujímavé. Tento jeho hrzavý vstup do rozhovoru mohol byť dobrým odrazovým mostíkom aj pre Olega Pastiera, žiaľ, ten sa ponúknuť šance nechytí a ďalej pokračoval v pokojnej a nekonfrontačnej línii. Možno by skutočne stálo za úvahy, napísať takto koncipované memoáre ešte raz s tým, že otázky by tentoraz Albertovi Marenčinovi kládol, predsa len s autorom viac spriaznený a jeho dielom lepšie oboznámený Juraj Mojžiš. Napriek malým chybám ktoré sa vyskytli pri tlači, musíme konštatovať, že **Nezabúdanie** Alberta Marenčina je jedným z vrcholov pôvodnej literatúry faktu za rok 2004.

Žiaľ, pamäti sa nepodarilo dopísať významnému slovenskému prekladateľovi, teoretikovi prekladu a vnohradníkovi **Blahoslavovi Hečkovi**. Jeho nedokončená autobiografia **Čas je zlatý prach** (VSSS) zostala vo fragmentárnej forme, ktorej chýba sceľujúci prvok. To však nebráni tomu, aby sa čitateľovi podarilo preniknúť do bohatého duchovného sveta výborného rozprávača a šarmantného zabávača. Hečko vo svojich pamätiach so sebe vlastným humorom spomína na detstvo v Suche nad Parnou, strázenie vinohradu, školské huncútstva, rodičov a ich korešpondenciu počas I. svetovej vojny, vysokoškolské štúdiá v Bratislave a Taliansku, na priateľov básnikov a prekladateľov a na svojich učiteľov. Mimoriadne zaujímavé je Hečkovo rozprávanie o pôsobení na univerzite v Neapole počas II. svetovej vojny, nútenom pobyte v talianskom väzení, kam sa dostal omylom ako údajný špión Ligy ľudských práv so sídlom v Bratislave (vo väzení strávil Hečko vyše mesiaca a schudol 18 kí). Pôsobivé sú tiež kapitoly o dňoch prežitých s Jánom Smrekom v Ríme roku 1942 či o návšteve u vtedy 78-ročného, fašistickou mocou absolútne izolovaného a v domácom väzení konfinovaného Benedeta Croceho roku 1943. Hečko nezabúda ani na svoje začiatky v Československom rozhlase či na riaditeľovanie v literárnej agentúre DILIZA, ktorá významnou mierou ovplyvnila fungovanie a repertoár divadiel na Slovensku. Počas svojej existencie preložila, vydala a rozoznala vyše ako 2000 divadelných hier. Napriek tomu, že Hečkove pamäti zostali nedokončené, nejde teda o uzavretú kompozíciu,

Hečko dokázal zaujímavým rozoznieť viaceré struny svojho talentu a rozprávačského majstrovstva. Kváziteoretické vstupy Hečka do textu ako teoretika prekladu sú vtipné, briskné a ľahko pochopiteľné aj danou problematikou menej oboznámenému čitateľovi, čo svedčí o myslení prístupnom pre každého, ktorého, ako dobre vieme, bol Hečko veľkým prívržencom. Výsledný tvar autobiografie má preto skôr podobu krátkych bonmotov a veselých príhod než „tvrdé“ analytickej literatúry faktu.

Kontroverzná postava slovenskej literatúry a slovenských dejín, bohém, estét, kresťanský humanista a salónny nacionalista, vynikajúci rétor, odsúdenec na doživotie, šéf Úradu propagandy a prvý slovenský dramaturg SND, **Tido J. Gašpar**, musel svoje dvojdielne **Pamäti** (VSSS), na rozdiel od všetkých ostatných autorov pertraktovaných v tomto príspevku, písať len do „šuflika“. Ako tabuizovaná a demonizovaná osobnosť slovenského verejného života bol podriadený dogmatickému triednemu dozoru, čo malo za následok aj zvláštne, takmer paranoidné koncepcie a kompozičné členenie jeho knihy. Prísna autocenzúra mu nedovolila reflektovať obdobie jeho pôsobenia vo vrcholných úradníckych funkciách slovenského štátu, vtedajšiu kultúrnu politiku a ešte aj dnes ošemetné politické a rasové otázky. Preto ani jeho **Pamäti** nie sú až také kontroverzné, ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať. Sú však nesmierne cenným materiálom pre historikov a všetkých záujemcov o štúdium dejín Prvej republiky, ospravednením sa autora za svoje nie vždy správne postoje a zároveň aj nemou výčitkou slovenskej spoločnosti.

Druhá časť Gašparových **Pamätí** vychádza s veľkým oneskorením po šiestich rokoch od vydania prvej časti. Gašpar začína svoje spomienky, písané pre neho vtipným, trochu nadneseným štýlom, rokom 1922, keď prišiel z Martina do Bratislavy a stal sa jednou z významných postáv slovenského kultúrneho a politického života. Venuje sa predovšetkým otázkam slovenskej autonómie, slovenskému separatizmu, ťažkým začiatkom slovenskej kultúry v nových podmienkach, politickým osobnostiam dvadsiatych a tridsiatych rokov a ťažkotónajším zákulisným bojom – tie neraz až príliš pripomínajú dnešok (ako sa zdá, v slovenskom politickom rybníku sa už osemdesiat rokov nič nezmenilo) – a stavia literárne pomníky jednotlivým postavám slovenských dejín a kultúry: Smrekovi, Hodžovi, Kukučínovi, Šrobárovi, Štefánikovi, Kraskovi, Jesenskému, Gallovi, Votrubovi, Jurigovi, Hlinkovi, Clementisovi, Bagarovi, Boroďáčkovi a ďalším. Osobnosť autora si žiada rozsiahly a erudovaný doslov, ktorý sa v knihe, žiaľ, nenachádza, čo je určite veľká škoda tak pre odborníkov, ako aj pre laikov. Každopádne, kniha pamätí Tida J. Gašpara poskytuje veľa rôznorodých informácií o pomeroch v slovenskej kultúre a politike prvej polovice dvadsiateho storočia a môže sa stať dôležitým podnetom na nové interpretácie našej histórie.

Univerzitný profesor **Ján Letz** so synom, profesorom **Róbertom Letzom**, pripravili obsiahlu monografiu o osudoch svojich predkov **Bratia Letzovci. Život a dielo Štefana a Bela Letza** (VSSS). Práca je prehľadne rozdelená do troch častí: v prvej autori uvádzajú pôvod a miesta pôsobenia svojich predkov už od roku 1771. V druhej, najrozsiahlejšej a dokumentárne najlepšie spracovanej,

časti sa zaoberajú životom a dielom slovenského spisovateľa, herca a novinára Štefana Letza. V záverečnej časti nás oboznamujú so životom a dielom jeho brata a otca staršieho z autorov, jazykovedca Bela Letza. Druhá a tretia časť majú rovnakú štruktúru: život – dielo – tvorba – osobná bibliografia. Kniha má charakter dokonale spracovanej monografie s rozsiahlym vedeckým poznámkovým aparátom, na druhej strane je však čitateľsky nepríťažlivá, dokonca by sa dalo povedať nudná. Vyratúvanie faktov a informácií nemôže čitateľa uspokojiť, tobôž nie pri literatúre faktu, kde autor musí narábať aj s vlastnými interpretáciami. Letzovci sa pokúsili o objektivitu, informačne vyčerpávajúci pohľad na život a dielo svojich predkov, (hodnotenia ich práce ponechávajú na odborníkov), ale nepodarilo sa im sprístupniť tento starostlivo vypracovaný výsek z rodinnej kroniky širšiemu okruhu čitateľov, čo je určite škoda. Dielo je určené predovšetkým akademickej obci, príbuzným, rodinným priateľom a niekoľkým nadšencom. Treba však dodať, že zozbieraný materiál je vskutku obdivuhodný, rovnako ako množstvo archívneho materiálu, ktorí autori v poznámkach uvádzajú. Kniha má šancu stať sa vítanou pomôckou pre životopiscov alebo literárnych vedcov zaoberajúcich sa dielom Štefana Letza.

Do „absolútnej špičky“ literatúry faktu nepochybné patrí kniha slovensko-afričského inšitného umelca a šoumena **Ibrahima Maigu Slovensko, osud môj, ty kokso!** (Ikar). Čierna bača, lbi Maiga, jednoduchými vetami (občas sa nájde aj zložené súvetie) pertraktuje svoje počiatky v slovenskom šoubiznise, takmer mysteriózny príchod na Slovensko, nevydarené vzťahy so slovenskými ženami, fahanice s kriminálnou a cudzineckou políciou, rodinné pomery a haváriu, ktorá mu otvorila oči a prinútila ho napísať túto „skvelú“ knihu. Maiga je nielen špičkový zabávač, ale aj „superfilozof“ – humanista so širokým záberom a zreteľom na hlbkové analýzy večných problémov, akými sú xenofóbia, rasizmus, netolerancia, manželstvo a diskriminácia. To všetko okorenené svojším humorom, osladené citlivým srdcom a otvorenosťou robia z tejto knihy jednu z čitateľsky najúspešnejších publikácií za niekoľko posledných rokov a z jej autora jedného z najlepších producentov literatúry faktu na Slovensku. Ibrahim Maiga opäť dokázal s akou ľahkosťou sa vie pohybovať po nevysekaných chodníčkoch a ako neuveriteľne rýchlo sa v neznámej krajine dokázal vypracovať na špičkového zabávača, speváka, tanečníka, skladateľa, filmového herca a najnovšie aj spisovateľa. K úspechu knihe iste dopomohli aj krásne farebné (v primárnom význame, žiadne rasistické konotácie) fotografie autora s česko-slovenskými a svetovými hviezdami žiariacimi na nebi popkultúry už niekoľko nekonečne dlhých desaťročí. Odhladiť od kvality alebo nekvality Maigovho textu, najdôležitejšie sa nám zdá to, že sa na Slovensku zjavila literatúra písaná afričskými prisťahovalcami, čo dokazuje jej životaschopnosť a nové možnosti. Nevie, či sa u nás dnes už niekto zaoberá prisťahovaleckou literatúrou písanou po slovensky... Žeby lbi?

Silvester Lavrik predstavil svoje letné putovanie s Mikulášom Dzurindom po Slovensku knihou **Slovensko v lete** (L. C. A.). Jeho letné rozprávanie, občas vtipné a občas aj inteligentné, väčšinou však priveľmi sloganovité (štýl magazínov pre pá-

nov) o okružnej jazde Mikuláša Dzurindu po slovenských regiónoch vytrhávajú z priemeru len fotografie Pavla Pekarčíka a celkový design knihy, o ktorý sa postaral Vladimír Yurkovic. Cestovateľské dojmy Lavrika sú popretkávané rozhovormi s Mikulášom Dzurindom, iniciátorom celej cesty v rámci implementácie európskeho programu *Obnovme si svoj dom*. Možno aj preto je táto kniha informačne najslabšou, ale designovo a koncepcie najlepšie spracovanou publikáciou pôvodnej literatúry faktu za rok 2004. Skutočne netuším, komu je určená. Zahraničným turistom určite nie (to by musela byť v angličtine), slovenského čitateľa sotva zaujme, Čech ani Poliak si ju nekúpi, a Maďar jej nerozumie. **Slovensko v lete** možno všeobecne charakterizovať ako impresiu z letnej cesty po Slovensku v podobe reprezentatívneho albumu pohľadníc s krátkym zasnávacujúcim (či znesväcujúcim) komentárom. Jej prvotným cieľom preto bude stať sa vhodným interiérovým doplnkom v kanceláriách štátnych úradníkov.

Designom a reprezentatívnosťou sa s predchádzajúcim titulom môže porovnávať len publikácia **Marián Varga. O cestách, ktoré nevedú do Ríma** (Vydavateľstvo Slovart). Pokiaľ ide o informatívnosť, kniha o Mariánovi Vargovi je o dve až tri triedy lepšia. Jej autorom je publicista **Peter Uličný**, známy predovšetkým ako textár spolupracujúci s absolútnou špičkou slovenskej hudobnej scény (Andrej Šeban, Richard Müller, Marián Greksa, Pavol Habera a iní). Napísaná je formou štyroch rozsiahlych intímnych rozhovorov, ktoré autor pripravoval niekoľko rokov a starostlivo ich nahrával, zapisoval a prepisoval. O tom, že Marián Varga je nielen vynikajúci hudobník, ale aj svojrázny a vtipný človek, máme možnosť presvedčiť sa aj vďaka tejto knihe. O tom, že určite nie je nudná, svedčia už názvy jednotlivých kapitol: *Ten, čo fajčil na záchode*; *Takovej veľkej talent*; *Príďte si po honorár s veľkou taškou*; *Prosím Ťa, pomôž mi*; *Ako sa z bigbítáka (ne)stane vážený pán*. Uličný ako moderujúci subjekt kladie Vargovi vždy tie správne otázky, takže čitateľ nezostáva len na povrchu, ale má možnosť dozvedieť sa viac o zákulisí slovenskej populárnej hudby a preniknúť hlboko do Vargovho súkromného, mimochodom, dosť búrlivého, života. Knihu štyroch rozhovorov Petra Uličného s Mariánom Vargom zakončuje rozhovor Mariána Vargu s hudobným skladateľom Petrom Godárom a jeho doslov (recenzia) na túto knihu. Samozrejme, nechýbajú v nej fotografie z pôsobenia Mariána Vargu v rôznych hudobných formáciách a telesách, plagáty, diskografia a iný materiál dokumentárneho rázu, napr. útržky z denníka, ktorý si Varga viedol počas svojho pobytu v protialkoholickéj liečebni, etikety vín, artefakty dobového priemyselého designu, peniaze, fľaše, škatulky od cigariet atď. Jediné, čo sa dá autorovi a vydavateľovi vyčítať je, že ku knihe nepriliali aj nejaké cédečko alebo platňa. Na záver nám nezostáva nič iné, len skonštatovať, že táto reprezentatívna publikácia by nemala chýbať v knižnici žiadneho priaznivca slovenskej populárnej hudby. Skutočne skvost.

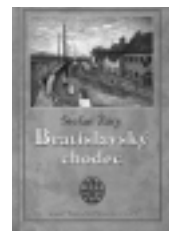
Autobiografia **Ivana Kadlečika** je v duchu autorových téz napísaná variabilne a alternatívne. Každý život má veľa verzii, a toto je jedna z nich; dokonca z pera samotného Kadlečika. Aby sme zbytočne netárali do vetra, ponúkame vlastnú verziu: Kadlečikov pokus o životopis je prous-

Cena Literárneho fondu za pôvodnú slovenskú literárnu tvorbu za rok 2004

Štefan Žáry

Bratislavský chodec

s prihladením na básnickú zbierku Orchidea nostalgis

„Kniha **Bratislavský chodec** je memoárovou esejou básnika Štefana Žáryho, z čoho plynie, že je to aj kniha autobiografická. Svojrôzne vynachádzavým spôsobom zachytáva prvé roky básnikovho života po prichode do

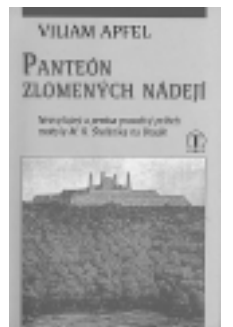
Bratislavy, teda od jesene roku 1938. Z hľadiska dejinných pohybov to nebolo práve najšťastnejšie obdobie. Mladosť je však neprekonateľná a dokáže si poradiť so všetkým. Z hľadiska básnického vývinu Štefana Žáryho to bolo rozhodujúce obdobie. Ako básnik stál pri zrode slovenského nadrealizmu a stal sa jedným z jeho najvýznamnejších predstaviteľov. Kniha je svojrôznou výpoveďou predovšetkým o dejinách slovenského nadrealizmu. Je to súbor nadrealistických esejí, ktoré evokujú jeho precitovanie a vnímanie jednotlivých udalostí a atmosféry vtedajšej Bratislavy.“

Jaroslav Rezník na odovzdávaní cien LF v Klube slovenských spisovateľov 23. 6. 2005

Prémia Literárneho fondu za pôvodnú slovenskú literárnu tvorbu za rok 2004

Viliam Apfel

Panteón zlomených nádejí

Cena Klubu literatúry faktu za rok 2004

Ján Barica

Malý slovenský panteón vedy a techniky

„...ocenená kniha **Dr. Jána Baricu Malý slovenský panteón vedy a techniky**, je významným edičným činom bansko-bystrického vydavateľstva Úradu priemyselného vlastníctva SR. Rozširuje vedomostné obzory čitateľa v problematike histórie dôležitých technických vynálezov a vedeckých objavov, realizovaných osobnosťami slovenského pôvodu, ale aj osobnosťami, ktoré síce nemali slovenský pôvod, ale na slovenskom území sa narodili, zväčša žili medzi naším ľudom a svojím priekopníckym dielom sa zapísali do našich dejín. Okrem vynálezov a objaviteľov nájdeme v knihe aj významné vedecké osobnosti, ktoré tvorivým úsilím a životným zameraním prispeli k vede. Odmenená kniha je doterajším vyvrcholením encyklopedickej tvorby Jána Baricu. So zreteľom na autorovo odborné i umelecké zrenie, ako aj na ustálovanie objektívnych kritérií v časovom odstupu tento knižný projekt priniesol viacero zdokonalení a inovácií. Vychádza z veľmi solídnych, čitateľsky priťažlivých a kritickou uznávaných predchádzajúcich autorových kníh, umožňuje mu doplniť pohľady na slovenské osobnosti o nové poznatky, s odstupom času prehodnotiť proporcionality jednotlivých faktov i hodnotiacich súlov, zdôrazniť dôležitejšie momenty a potlačiť menej dôležité. Vďaka dnešnému odideologizovaniu tejto problematiky **Dr. Barica** formuluje pohľady bez niekdajších povinných ideologických podfarbení a zdôvodnení. Kniha je významným nástrojom na pozdvihnutie národného sebadomia a sebapocitu, nesie v sebe silný motivačný náboj, najmä pre mladých čitateľov v túžbe po poznaní osobností, ktoré preslávili Slovensko.

Milan Kenda pri príležitosti odovzdávania cien AOSS v Zichyho paláci 24. 6. 2005

Cena Klubu literatúry faktu za rok 2004

Slavo Kalný
Páni novináři

„Pred rokmi – možno pred päťnástimi – sme sa stretli na nejakom spisovateľskom podujatí v Žiline. Raz, čakajúc na večeru a čakajúc dosť dlho, pri veľkom okrúhlym stole sa reč zvrtna na všeličo. Sedeli sme tam zo desiat, ale hlavné

slovo mali Anton Habovštiak a Vladimír Ferko, obaja skvelí rozprávači. Spomínali na svoje putovanie po Slovensku. Jeden ako novinár, druhý ako zberateľ ľudovej slovesnosti. Bledol som závišťou. Z ich rozprávania som nadobudol dojem, že niet na Slovensku dediny či dedinky, ale ani významnejšieho človeka v nich, ktorého by nepoznali.

Aby mohol novinár písať, musí veľa vedieť. Musí poznať domovinu i svet. Vladimír Ferko, jeden z desiatich pánov novinárov, ktorých Slavo Kalný zaradil do svojho výberu, je toho jasným dôkazom. Bol chodiacou encyklopédiou a prebráždil každý kút Slovenska. Ale tento poznatok môžeme demonštrovať aj na ďalších Kalného profiloch. Hoci aj na Gavrilovi Gryzlovovi, dram. reportérovi, ktorý – ako Kalný píše o ňom – „od čitateľov dostáva najviac listov a od vrchnosti najviacej výčitiek“ a bohémsky ich zahrával do autu. Na inom mieste píše o ňom, že resuscitáciu po klinickej smrti opísal tak verne, že ho obdivovali aj chirurgovia. Áno, na svoje reportáže sa dôkladne pripravoval. No okrem toho mal závažný nos na vyhládanie atraktívnych tém a neobyčajných ľudských osudov.

V období, keď sa Slovensko ešte len vydávalo na cestu motorizmu, stoj čo stoj si chcel zadovážiť auto. Nie preto, aby susedia videli, že na to má. Chcel sa dostať za reportážou čo najrýchlejšie aj na najväčší zapadákov.

Juraj Vereš v úvode ku Kalného knihe píše, že novinárčina by mala byť nielen profesiou, ale i vášňou. Vášňou sa stala Vladimírovi Ferkovi, Gavrilovi Gryzlovovi, Ladislavovi Mňáčkovi, Mieroslavi Hyskovi a ďalším z výberu. Vďaka tomu – ale aj vďaka tomu, že v tvorbe prejavili i talent a občiansku odvahu – ich dielo sa nestalo podenkovým, ale môže poslúžiť ako vzor nastupujúcim novinárskym generáciám.

Tieto atribúty možno prísúdiť aj autorovi knihy **Páni novináři**. Aj on sa musel dôkladne oboznámiť s tvorbou desiatky špičkových slovenských novinárov. Použil množstvo citátov, ktoré dosvedčujú, ako ich dielo dôverne pozná. Takisto dôverne pozná protagonistov. Väčšinu z nich poznal osobne, ba boli mu blízkymi priateľmi, ale neraz si prizval na pomoc aj svedectvo iných. A tak sa mu podarilo sugestívne predostrieť najsvetlejšie, ale aj najťažšie, najpochmúrnejšie chvíle svojich protagonistov. Aj Kalný týmto dielom – a nielen týmto – dosvedčuje, že novinárčina mu je viac ako profesiou. Je mu vášňou. Lebo hľadať v hlušine tamých dávnych čias v novinách, ktorých sláva zapadá na druhý deň, môže len fanatik. A ako väčšina jeho protagonistov, aj Kalný povýšil svoje rozprávanie na umenie. Je popretkávané obrazmi vo všetkých farbách a vyšperkované bohatým jazykom.

Slavo Kalný svojím dielom oživil generáciu novinárov, ktorí hľadajú na nás už z iného sveta. Nie zlý čin v období, keď novinárske remeslo zväčša upadlo do bulváru.

Ladislav Švihran na odovzdávaní cien AOSS v Zichyho paláci 24. 6. 2005

Chuť politiky podľa Hykischsa

„... Sedí tu pred nami autor takmer troch desiatok kníh, spisovateľ, esejista, publicista, neskôr aj politik a diplomat, muž, ktorý len váhou vlastnej vôle, silou svojho intelektu dokázal prekonať každé vychýlenie doby vysokej „z vlastných kloubů“, šialenej

doby, ktorá nás všetkých, ako tu sedíme, tiež poriadne zomlela. Navzdory tejto dobe vytvoril Anton Hykisch dielo, ktoré „nepatrí k najmenším“ v modernej slovenskej literatúre, ba práve naopak. Jeho historické ro-

tovským hľadaním strateného času, napojením sa na vedomie predkov, uzatvárajúci sa, k sebe bežiaci kruh, formálne a štylisticky takmer umelecké dielo. Kadlečíkov text sa pohybuje na hranici beletrie a dokumentu, montáž rýchlych záberov odkazuje na filmárske naratívne techniky, späťnosť s prírodou až po hrob. Eseje o detstve sú typickou ukážkou Kadlečíkovho štýlu: takmer expresionistickej vizuálnosti a postmodernej poetiky krátkych prestrihov (short cuts), pozdĺž ktorých sa fahajú čuchové vnemy spojené so zemou a strategickým časom. Neskôr sa spomienky stávajú čoraz zreteľnejšími, poetika sa kamsi vytráca, text získava dokumentárny charakter a na záver je to už len vyratúvanie vydaných kníh a stretnutí s inými spisovateľmi. Veľká časť knihy je venovaná opisu dvoch Husákových dám – normalizácii a konsolidácii, pôsobeniu autora v Košiciach a Martine, kde spolu s Pavlom Hruzom vydával *Matičné čítanie* udržiavajúce kontinuitu slobodného myslenia až po krajinu medzi rokmi 1972 (neskôr bolo vydávanie tohto časopisu zakázané, redakcia zlikvidovaná), smutné osudy nepokryvených ľudí a slovenskej kultúry počas sedemdesiatych a osemdesiatych rokov minulého storočia, československé disidentské kruhy a ťažký život v zastrčenom dedinskom knižkupectve. Dokumentárne impresie sú podložené bohatým fotografickým materiálom, z ktorého sú najzaujímavejšie práve najranejšie záblesky fotoaparátu a Kadlečíkovej pamäte. Silná návaznosť autora na čas a priestor, ich takmer mýtické chápanie, zrastenost s koreňmi, morálna zodpovednosť, vedomie kontinuity života a jazyka potvrdzujú výnimočný status tohto autora v súčasnej slovenskej literatúre a dokazujú, že **Žit sa dá** (naozaj) **len autobiograficky** (L. C. A.). Kadlečíkovi sa podarilo vykresliť život a dobu, v ktorej žil, mimoriadne plasticky a zaujímavo, preto predpokladáme, že jeho kniha je odsúdená na zaslúžený úspech.

Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov a Galéria mesta Bratislavy spolu pripravili a knižne vydali spomienku na význačného slovenského maliara žijúceho a pôsobiaceho dlhé roky v Mexiku a USA **Koloman Sokol osobne**. Ide o komentované vydanie súkromnej korešpondencie významného umelca svetového formátu so slovenským literárnym kritikom a publicistom Michalom Chorváthom. Korešpondencia sa zachovala vďaka Michalovi Chorváthovi, má asi osemdesiat strán a je rozdelená do troch častí. Prvá sa vzťahuje na roky 1936–1939, potom vzájomnú korešpondenciu na čas prvej svetovej vojny, druhá časť je z povojnových rokov 1945–1948 až po emigráciu Kolomana Sokola do USA, a posledná časť zachytáva roky 1967–1982. Pokrýva teda takmer 47 rokov. Ten, kto očakáva výsostne umelecký tvar korešpondencie, bude veľmi sklamaný. Sú to len obyčajné listy dvoch spriatelnených rodín, ktoré si navzájom píšú o rodinných udalostiach, plienkach, psoch, deťoch, dovolenkách, skrátka súkromných záležitostiach, a iba zriedka sa v nej odzrkadľujú aj umelecké a politické problémy tých čias. Nájde sa v nej oveľa viac pozdravov a pozvaní na návštevu ako úvah o umení alebo politickej situácii, oveľa viac zbytočnosti ako nových informácií. Kniha je doplnená prológom Ivana Jančára, epilógom Branislava Chomu, biografou, ukážkami z tvorby Kolomana Sokola a niekoľkými nevyraznými fotografiami.

Svet pre dvoch (L. C. A.), čiže kniha o Lasicovi a Satinskom z pera ich najväšňivejšieho fanúšika, riaditeľa Divadla na korze, publicistu, literárneho kritika a dlhodobého komentátora ich tvorby, **Kornela Földváriho**, prináša zaujímavý pohľad na dnes už prakticky uzavreté dielo slávnej dvojice slovenských komikov (Július Satinský zomrel roku 2002). Kniha je zostavená z Földváriho recenzií, doslovov, krátkych štúdií a publicistických článkov zachytávajúcich pôsobenie Lasicu a Satinského na slovenskej divadelnej scéne od študentsko-recesistických začiatkov cez profesionálnu kariéru až po zákaz činnosti a nové poprevratové úspechy, od založenia Divadla na korze až po najnovšie predstavenia v Štúdiu L+S. Földvári zaznamenáva cestu, ktorú Lasic a Satinský prešli, a vytyčuje kontúry ich poetiky meniacej sa v čase a spôsobu existencie. Na ich príklade dokazuje, že „humor nie je len druh nižšieho, úžitkového umenia, reprezentovaného obhrubými vtipmi pri pive alebo bľabotom ľudových rozprávačov.“ Skúma vývinové etapy a zmeny v ich poetike a cez ňu reflektovanú slovenskú spoločnosť a politickú situáciu, i keď, ako sám tvrdí, L+S nie sú prvoplánovými politickými komentátormi. Ich duchaplnosť prerastá medzi bežnej aktualizácie a na viacúrovňovej platforme zrkadlí večné národné aj ľudské stereotypy a komunikačné nezmyselnosti. Humor Lasicu a Satinského pôsobí na intelektuálnej úrovni, experimentuje so slovnými hrami, odhaľuje prázdnotu fráz, pričom formou bravúrnych dialógov (alebo zo seba vychádzajúcich monológov založených na asociatívnom ironizuje rétorický slovný balast, demaskuje falošný obraz národnej mentality a cez oslobodzujúcu silu smiechu prináša nové uvedomenie. Výraznou črtou absurdnej komiky Lasicu a Satinského je skúmanie hraničných možností zmysluplnej komunikácie premenenej na koláž vtipu a duchaplnosti, za ktorými sa však ukrýva a obnažuje celá hĺbka ľudskej tragédie. Földvári sleduje dvojicu komikov od ich začiatkov (prvá recenzia je datovaná rokom 1966 a posledná rokom 2004), jeho analýzy sú presné, teoreticky i literárno-historicky relevantné, pričom si stále zachovávajú aj výraznú dokumentárnu hodnotu. Interpretácie Kornela Földváriho preto právom môžeme považovať za kľúč k pochopeniu ich svojskej poetiky a humoru. Nezaujímajú ho len divadelné aktivity L+S. Venuje sa aj kritickej reflexii ich esejistickej, publicistickej a textárskej tvorby. S pribúdajúcimi rokmi sa mení aj štýl Földváriho písania. Vzletný a metaforický jazyk autorovej mladosti sa znáša k zemi a nadobúda charakter obranno-ironickej stratégie vypovedajúcej aj niečo o politike a mocenských zásahoch do sféry kultúry.

Štefan Luby, predseda Slovenskej akadémie vied, pripravil po roku druhú časť svojho esejistického diela, ktoré si za cieľ stanovilo predstaviť širokej verejnosti osudy a peripeťie významných slovenských a zahraničných vedcov. Prvá časť vyšla pod názvom *Moji intelektuáli* vo vydavateľstve VEDA v roku 2003. Kniha *Moji intelektuáli II.* (Veda) približuje panorámu slovenskej a európskej vedy na príklade spomienok autora na „svojich“ intelektuálov, priateľov, kolegov a známych, ktorí významne prehovorili do rozvoja vedy na Slovensku i v zahraničí. Nejde iba o prestížne životopisy jednotlivých osobností, ale aj o skupinové portré-

ty rôznych pracovísk a ustanovizní. Štefan Luby je dobrý a vtipný rozprávač, jeho krátke vystižné medailóniky významných vedcov sú prešpikované typickým suchým „kockáčskym“ humorom exaktného vedca, čo túto knihu robí príťažlivou najmä v embryonálnych vodách všetkých nehumanitných vied. Na druhej strane, to, čo je pre fyzikov a matematikov prednosťou, pre ostatných sa môže javiť ako nedostatok. Kniha je pre bežného čitateľa prudko nečitateľná, priznám sa, mal som s ňou náoľ čo robiť. Lubyho obľúbenec Bertrand Russel by asi zival, ale on bol tiež matematik, takže neviem. Luby považuje svoju knihu za svojrázny textuálny experiment, výsledok neistý, rigoróznosť ponechaná stranou, a pritom dvadsaťtri osobností vzdychá pod mikroskopom. A to všetko v neoficiálnych životopisoch. Tolká nezodpovednosť... Nevie, neviem, či takto poloexaktne zobrazené zákulisie slovenskej vedy jej mladých adeptov od akademickej dráhy skôr neodradí ako priťahuje. Túto ťažobu už nechám na svedomí a pleciach autorových. Každopádne, Lubyho text je zaujímavým pokusom zvečniť slovenských intelektuálov z nezvyčajného uhla pohľadu a zachovať tak spomienku na nich aj pre ďalšie generácie vedcov a zainteresovaných laikov. Osobne si myslím, že ju čaká nezávideniahodný osud zaprášenej a nikým nečítanej publikácie odloženej v útrobach knižnic, i keď by som sa veľmi rád mylil.

Ondrejský cintorín (Albert Marenčin – PT) je v súčasnosti jedným z najstarších cintorínov na území Bratislavy. **Viera Obuchová**, profesionálna historička dlhodobo sa zaoberajúca výskumom a obnovou pamiatok na území Bratislavy, sa rozhodla sprístupniť slovenskému a predovšetkým bratislavskému čitateľovi 179 osudov a náhrobkov významných obyvateľov starého Prešporku pochovaných na tomto krásnom mieste. Kniha je obohatená 230 dobovými fotografiami, na ktorých sú architektonicky najzaujímavejšie a najhodnotnejšie náhrobky a portréty významných Bratislavčanov. Ondrejský cintorín založili roku 1784. V Prešporku už predtým existovali viaceré cintoríny s tým istým názvom, nachádzali sa však v iných lokalitách a profilovali sa v iných storočiach. Pre zaujímavosť, prvý Ondrejský cintorín ležal pri kláštore sv. Alžbety, medzi Špitálskou a Hollého ulicou. Kniha o Ondrejskom cintoríne je rozdelená na dve časti. V úvode nás autorka zoznamuje s históriou a premenami Ondrejského cintorína, dobovými mapami a parcelačnými plánmi. V druhej časti sa venuje konkrétnym osobnostiam a ich náhrobkom. Každú osobnosť predstavuje krátkym životopisom a fotografiou náhrobku. Samozrejme, v knihe nechýba ani mapa súčasného Ondrejského cintorína, na ktorej sú presne zaznačené miesta odpočinku tých najvýznamnejších „Prešpurákov“. Za všetkých spomieneme aspoň Pállfyovcov, Mandleru, Lafranconiho, Tida Gašpara, Šrobára, Jettinga, Satinského, Marshalla, Huberta, Koziczca, Wenera, Riegeleho, Justiho, Žabotu.

Kniha pre milovníkov stavebnej dokumentácie a stavebných prác, aj tak by sa mohlo volať útle dielo **Viliama Apfela** s podtitulom *Nezvyčajný a predsa pravdivý príbeh mohly M. R. Štefánika na Bradle*. Kniha však nesie názov **Panteón zlo-**

mohúcnosť. Na príbehu výstavby a rekonštrukcie mohly M. R. Štefánika Apfel dokumentuje ideologické a ekonomické aspekty zabúdania a obohacovania sa niektorých skupín (tried) na mieste posledného odpočinku generála M. R. Štefánika na Bradle. Nebojí sa odkryť konkrétne osoby zainteresované na týchto „nactiútrhačských a bohorúhačských“ aktoch, dôsledne rekonštruuje stavebné plány, omyly a prešľapy reštaurátorov. Podrobne opisuje výstavbu mohly v roku 1928, neuskutočnené pokusy o jej rekonštrukciu v rokoch 1968–1969 zmrazené nastupujúcou normalizáciou a zvýšeným ideologickým tlakom, a rekonštrukciu mohly v rokoch 1989–1996. Svoje tézy podporuje článkami z dennej tlače, archívnymi materiálmi a bohatou fotografickou prílohou. Niektoré časti textu, ako detaily zo stavebnej dokumentácie, počet travertínových kvádrov použitých pri výstavbe a pri reštaurácii, veľmi nejasne opísané finančné machinácie, sú však kvôli prílišnej precíznosti autora pre laika nezaujímavé. Naopak, veľmi dôležitá je fotografická príloha, v ktorej nájdeme dobové fotografie prvého bradlianskeho hrobu M. R. Štefánika z roku 1919, autentické fotografie vzťahujúce sa k stavbe a otvoreniu mohly v roku 1928, fotografie pohrebu M. R. Štefánika a jeho posmrtné masky, ktorú snal pražský sochár Otakar Španiel, podoby mohly v šesťdesiatych rokoch alebo jej súčasny stav. Apfel v skratke približuje aj život architekta Dušana Jurkoviča a prezentuje náčrty a skice osadenia základného kameňa, umiestnenie dočasného Štefánikového hrobu a rôzne verzie návrhu celého pamätníka. Do popredia vystupuje aj Apfelovo chápanie tohto architektonického komplexu ako významného symbolu československej a slovenskej štátnosti. Poukazuje na schizofrenickú rozdrobenosť slovenskej elity pri používaní (či skôr zneužívaní) Štefánikového mena na svoje politické ciele s konkrétnymi činmi vládných predstaviteľov, ich nezáujmom o obnovu a exemplárne povýšenie tohto monumentu na miesto návštev štátnych a mediáštátnych delegácií.

Páni novináři. Takýto priliehavý názov zvolil pre svoju profilovú reportáž predstavujúcu elitu slovenskej žurnalistiky publicista, autor literatúry faktu **Slavo Kalný**. Jednoduchým a príťažlivým spôsobom priblížil životné osudy desiatich významných slovenských novinárov, publicistov a rozhlasových reportérov. Pri výbere uprednostnil tých, ktorých dielo je už uzavreté, a preto sa aj ľahšie kategorizuje, analyzuje, hodnotí a bilancuje. Do svojej elitnej desiatky zaradil okrem Ruda Fabryho, Vladimíra Ferka, Gavrila Gryzlova, Imricha Hornáčka, Mieroslava Hyska, Vladimíra Mináča a Ladislava Mňáčka aj Juraja Špitžera, Bohuša Ujčeka a Gaba Zelenaya. Samozrejme, ponúkali sa aj iné mená, iné osobnosti. Kalný sa však rozhodol dať prednosť dielam a autorom, o ktorých sa ešte veľa nepísalo alebo nie sú až tak notoricky známi, ako Laco Novomeský, Milan Hodža či Martin Rázus. V profilových skiciach sa pred nami odkrývajú zložitá osobnostná, politická a ideová streta, novinárska etika, silueta epochy, ale najmä takmer zabudnuté texty, ktoré výrazne ovplyvnili slovenskú žurnalistiku a cez médium novín a rozhlasu aj slovenskú spoločnosť a verejnú mienku. Kalný vyberá len texty zásadné, hodnotovo relevantné a informačne nasýtené, výrazne z nich čerpá, komentuje ich a sám sa nimi inšpiruje. Prakticky sa v celej

knihy čitateľovi viac prihovárajú osobnosti ako samotný autor textu. Cez krátke fragmenty z ich reportáží, spomienok a publicistiky sa pred nami objavuje celá panoráma vtedajšej slovenskej žurnalistiky, jej problémov, existenčnej ohrozenosti, celkovej neslobody a všadeprítomnej politiky. Kniha Slava Kalného je svojou nenásilnou interpretačnou stratégiou nesporné výnimočné dielo, ktoré si zaslúži pokračovanie. Okrem poučenia, dobrého čítania a vtipu, má aj literárnohistorickú hodnotu. Môžeme len dúfať, že autorovi zostalo ešte dosť síl, aby sa na podobnú neľahkú a časovo náročnú prácu podujal opäť a predstavil nám ďalšiu plejádu významných osobností slovenskej publicistiky.

Ako chutí politika. Spomienky a záznamy z rokov 1990 – 1992 (Vydavateľstvo P/P/B), kniha z pera politiky, spisovateľa a diplomata, **Antona Hykischu**, predstavuje v chronologickom poriadku prvé tri poprevratové roky slovenskej politiky, zmätky a aféry jej aktérov a tvorcov. Hykisch ako jeden z vrcholných predstaviteľov slovenského politického života (pôsobil ako poslanec za KDĽ a ako člen predsedníctva SNR v rokoch 1991–1992) dôverne poznal nielen prostredie a okolnosti vzniku jednotlivých zákonov, ale sám sa na ich tvorbe aktívne podieľal. Jadro Hykischovej knihy tvorí opis tragikomického zápasu o vyhlásenie suverenity Slovenskej republiky, rôzne postoje jednotlivých aktérov a politických strán k tejto mimoriadne citlivej otázke a peripetie, ktoré vzniku samo-

statnej SR predchádzali. Prekvapujúce, ale politológom určite dobre známe, je Hykischovo rozprávanie o pôsobivom vzostupe Vladimíra Mečiara, ktorý sa vytrhol z rúk čechoslovakistov združených okolo Fedora Gála a VPN, manipulácii so zväzkami ŠtB, či o neschopnosti KDĽ postaviť sa VPN a jej „ťažkoodencom“ a vyhlásiť suverenitu skôr, ako sa to podarilo Vladimírovi Mečiarovi. Práve v období pred príchodom tohto politika k moci mu mohli jeho odporcovia zobrať z rúk jeho najväčší tromf. Žiaľ, v tom čase bola veľká časť slovenskej politickej scény poznačená nepochopiteľnou zaslápnosťou a podliezavosťou k Prahe, a nad podobnými záležitosťami nechápavo krútila hlavou a dôsledne sa ich pokúšala eliminovať a diskreditovať. Ešte aj dnes prívrženci čechoslovakizmu verejne obhajujú svoje tézy a nostalgicky dôsledne (v populárnom retro štýle) smútia za stratou „diferenčného rámca“, ktorý nás v skutočnosti nútil neustále sa porovnávať s Čechmi, a nie so svetom. V knihe čoraz nástojčivejšie zaznieva znechutenie a rozčarovanie z reálnej politiky a politickej kultúry na Slovensku, z falošnej morálky a princípov vnútri KDĽ, zo vzrastajúcej moci bratov Čarnogurských v tomto hnutí, ktoré Hykischu viedli k dočasnému vystúpeniu z politiky a návratu k občianskemu životu. Nie však na dlho. Hykischu zlákala diplomacia a v rokoch 1993–1997 sa stal prvým slovenským veľvyslancom v Kanade. Hykisch podáva dôležité svedectvo o prvých troch rokoch nasledujú-

cich po dodnes nevysvetlenej „zamatovej revolúcii“ a objasňuje niektoré závažné fakty z obdobia rodicej sa demokracie na Slovensku. Právom ho preto môžeme nazvať jedným z najpresvedčivejších politologických príspevkov k ranému obdobiu demokracie a kapitalizmu u nás.

Na záver ešte jedna kniha, ktorá sa akýmsi nedopatrením nedostala do minuloročného hodnotenia literatúry faktu, má však mimoriadnu poznávaciu hodnotu. Je to kniha **Miroslava Demka**, Slováka žijúceho vo Švajčiarsku, **Stratený syn Slovenska Franz Liszt** (Veda). Autor je historik a pedagóg, vyštudoval Pedagogickú fakultu v Trnave a Janáčkovu akadémiu v Brne. Po emigrácii pôsobil v Zürichu a neskôr v Lausanne, prednášal na univerzitách vo Francúzsku. **Stratený syn Slovenska Franz Liszt** je o rôznych zamlčovaných aspektoch spätých s otázkou identity Franza Liszta, ktorého autor predstavuje vo svojej knihe ako Slováka. Demko sa odmieta identifikovať s legendami, aké sa okolo tejto kľúčovej postavy hudobného romantizmu snažili vybudovať nemeckí a predovšetkým maďarskí muzikológovia a životopisci. Po preskúmaní obchádzaných a falzifikovaných archívnych materiálov Demko presvedčivo dokazuje slovenský pôvod tohto hudobného génia a posúva tak počiatky slovenskej klasickej hudby (napr. opery) o pár rokov dopredu. Zároveň poukazuje na Lisztovu neznanosť nemčiny i maďarčiny, ktorú sa tak húževnato pokúšali dokázať

obe konkurenčné teórie, maďarská i nemecká, prihládajúce viac na mýty ako na skutočné vecné a vedecky overiteľné fakty. Sám Liszt sa považoval za Uhra, čo bolo vtedy identifikačným označením Slováka. Maďar sa pokladal za Maďara, a nikdy nie za Uhra. Adekvátnosť a relevantnosť Demkových téz podporuje aj fakt, že v období, v ktorom pôsobil Franz Liszt, začali sa rozmáhať nacionalistické hnutia, Liszt však k žiadnemu z nich neinklinoval, pretože patril k národu uzavretému v maďarskom asimilačnom objatí. Pokusy maďarských historikov umenia spraviť z Liszta maďarského skladateľa sa nikdy nepodarilo definitívne dotiahnuť do konca, a sám Liszt takéto označenie celý život odmietal. Známym je aj výnimočný vzťah Liszta k Bratislave a slovanským hudobným skladateľom či determinujúce slovenské motívy v jeho hudbe. Demko sa zameriava na styky Liszta so zahraničnými osobnosťami vedy, umenia a vysokej politiky, dôkladne skúma a rozsiahlymi citáciami predstavuje Lisztovu korešpondenciu, ktorá je kľúčovým dôkazovým materiálom o jeho slovenskom pôvode. Veľkou prednosťou tejto knihy je, že vyšla aj po francúzsky (Franz Liszt compositeur slovaque, 2003), čím nadväzuje na predchádzajúce dve knihy tohto autora vydané vo Švajčiarsku, tiež venované životu a identite Franza Liszta. Je veľmi potešiteľné, že Demkove diela môžu pôsobiť aj v medzinárodnom kontexte a ovplyvniť tak ďalšie texty o Franzovi Lisztovi.

mány Čas majstrov a Milujete kráľovnú vysoko ocenila literárna kritika i čitatelia doma i v zahraničí... Popri románoch je na jeho tvorivom konte aj mnoho pozoruhodných cestopisov, kníh literatúry faktu a esejí.

A teraz k nim patrí aj kniha, ktorú máme pred sebou **Ako chutí politika. Spomienky a záznamy z rokov 1990-1992** (Vydavateľstvo P/P/B). Za zvlášť cenné na nej považujem, že je aj akousi intímnu kroniku intelektuála s vyhranenými názormi na politiku, ktorého sa postupne zmocňuje nechuť robiť politiku, lebo sa čoraz výraznejšie odkláňa od reálnych potrieb spoločnosti, začínajú v nej čoraz okatejšie a nezakrytejšie prevládať osobné či skupinové záujmy a na udržanie moci sa začínajú používať rovnaké praktiky (diskreditácia politiky, protivníkov prostredníctvom lustrácie), pripomínajúce predchádzajúci režim. Rovnako silnie aj autorova dezilúzia z politiky a hnutia, ktoré v parlamente zastupuje.

Kniha o chuti politiky podľa Hykischu je svedectvom o politickom a myšlienkovom kvase prvých ponovembrových rokov. Ide o svedectvo veľmi autentické, veľmi angažované, veľmi ľudské, ba povedal by som, že ľudsky obnažuje väčšmi ako jeho kľúčový autobiografický román *Námestie v Máhringu*. A hoci v úvode píše, že by sa nerád osobne dotkol ľudí, ktorí sú v politike dodnes činní, s uspokojením som prijal, že tak niekedy neurobil. Veď sa len začítajte napr. do kapitoly *Kto urobil Vladimíra Mečiara? o skupinke nervózných bratislavských intelektuálov z Jiráskovej ulice, ktorí, a teraz citujem, pretože by bol hriech necitovať, čo Hykisch napísal na str. 85. „Našli génia v košíčku ako v starožakonnom príbehu o Mojžišovi. Našli ho a položili ho na dráhu. Boli spokojní a nadšení.“*

Okrem priznania sa k pokúšaniu a počiatočnému očareniu z politiky, prináša Hykisch veľké množstvo autentického materiálu, najmä z obdobia jeho pôsobenia v Predsedníctve SNR. Kniha vyúsťuje do poznania, že politika je väzením a jej aktéri sú jej každodennými otrokmi.

Anton Baláz na prezentácii knihy 27. 1. 2005 v Zichyho paláci

Zuzana FERUSOVÁ

Pokusy o priblíženie literatúry

(Pohľad na slovenskú literárnu vedu roku 2004)

Zuzana Ferusová (1981) po skončení štúdií na Filozofickej fakulte UK v Bratislave odbor slovakistika-estetika pôsobí ako interná doktorandka v Ústave slovenskej literatúry SAV. Venuje sa literárnohistorickému a literárnoteoretickému výskumu prelomového obdobia medzi romantizmom a realizmom v slovenskej literatúre. Literárnokritické príspevky o súčasnej slovenskej literatúre publikuje v *Slovenskej literatúre*, v denníku *SME*, v mesačníku *RAK*, kde je aj členkou redakčného kruhu, v *Knižnej revue* a príležitostne aj v iných periodikách.

Uplynulý rok bol pre literárnu vedu ak aj nie najoptimálnejším, tak aspoň potešiteľným z hľadiska počtu, kvality i rozmanitosti záberu titulov. Pribudli publikácie ponúkajúce syntézu literárnych dejín, viaceré zborníky to semi-

nárov a vedeckých podujatí, niekoľko záslužných súborných a editorských prác, ale aj literárnoteoretické a interpretačné tituly. Sumárne sa dá povedať, že napriek poplašným správam o vysychaní studne poézie je milým prekvapením zistenie, koľko titulov sa venuje práve jej výskumu.

V roku 2004 vyšli práce obracujúce sa do starších literárnych dejín, sumarizujúce niekoľko periód literárneho vývinu, ale aj také, ktoré sa dotýkajú posledného polstoročia a siahajú takmer do súčasnosti. Nepoľavuje sa ani zo skúmania období problematických, teda takých, ktorých výskum si vyžaduje nové prístupy. Čo v tohtoročnej produkcii literárnovedných prác chýba, sú encyklopedické a slovníkové tituly, a snáď sú rezervy aj v literárnoteoretickej tvorbe, kde trúfalé a vydarené prvé kroky podniklo vydavateľstvo Modrý Peter. Volanie po kompletných viacväzkových syntetických dejinách zatiaľ nebolo vyslyšané a zrejme sa bude ozývať ešte zopár rokov, počas ktorých budú vznikať alternatívne a zástupné tituly.

Najvýznamnejší, teda najrozsiahlejší a najočakávanejší počín za minulý rok v kategórii literárnej historiografie predstavujú **Dejiny slovenskej literatúry III (Viliam Marčok a kolektív, LIC Bratislava)**. Dejiny nadväzujú na prvé dva zväzky „autorských“ dejín literárneho historika S. Šmatláka. Práca syntetizuje literárnu situáciu a tvorbu druhej polovice 20. storočia. V úvodnej kapitole *Peripetie zmien literárnej situácie* V. Marčok načrtáva priebeh „príbehu literatúry“ v skúmanom období. Nasledujúce kapitoly sa

detailne zaoberajú premenami poézie, prózy. Okrem osobitnej kapitoly o dráme dostali v diele tohto druhu vskutku nebývalý priestor aj marginalizované okruhy literatúry špecifické svojou tematikou (science fiction a fantasy – autori O. Herec, V. Marčok; literatúra faktu) i čitateľským zameraním (literatúra pre deti a mládež – autori Z. Stanislavová, V. Marčok). Samostatné kapitoly mapujú aj emigrantskú a exilovú (autori J. Hvišč – V. Marčok) a krajanskú literatúru (M. Babiak). Jednotlivé kapitoly poskytujú prehľadnú orientáciu v literárnej situácii, obznamenajú s autormi, dielami. Dejiny pod editorskou i autorskou taktovkou V. Marčoka spája idea zbaviť myslenie i písanie o dejinách literatúry ideologických nánosov a nanovo pozorovať literatúru v jej „autentickej jedinečnosti a bohatosti“. Aj preto sa vracia k alternatívnym literatúram, ktoré marxistická literárna historiografia vylučovala zo svojho zorného poľa. Kolektívne dielo sa dá vnímať ako prvý pokus o „novoopísanie“ najnovších etáp slovenskej literatúry, zatiaľ však kvôli prehľadnosti skôr enumeratívne a na literárnohistoriografickú prácu miestami aj dosť subjektívne podfarbené (prejavy vo vyjadrovaní sa k literárnej situácii najmä päťdesiatych rokov, ale aj vo výbere mien a poskytnutom priestore) a s nemalým počtom nepresností i omylov.

Alternatívu k syntetizujúcim dejinám ponúka kolektívny projekt Filozofickej fakulty UK v Bratislave. **Panorama slovenskej literatúry I** (od stredovekej literatúry po postromantickú) predstavuje nový pokus o po-

pularizačnú syntézu dejín slovenskej literatúry. Projekt má pokračovať dvoma časťami, ktoré sa budú venovať obdobiu od literárneho realizmu po rok 2000 (medzníkom oddeľujúcim 2. a 3. diel je rok 1945). Autori v siedmich kapitolách predstavujú literárnohistorické obdobia jednak cez charakteristiky a dobové znaky, konkrétne potom cez autorské osobnosti a diela. Úvodné kapitoly Z. Kákošovej reflektujú literatúru od jej začiatkov cez stredovek, humanizmus a renesanciu až po koniec baroka. M. Vojtechovi prináležia obdobia klasicizmu a preromantizmu, romantizmu sa venuje L. Cúzy. Postromantizmu (tradične je toto obdobie označované ako literatúra medzi romantizmom a realizmom) a tvorbu jeho predstaviteľov K. Z. Laskomerského, L. Kubániho a J. Palárika predstavuje M. Michálek. Publikácia, ktorá prehľadným členením vychádza z ústretu pedagogickému využitiu (vhodne poslúži študentom, pedagógom či akýmkoľvek záujemcom o literatúru), však zotrvala na vysokej odbornej úrovni (prehľadnosť tu nie je na úkor detailnosti a precíznosti).

Vydavateľstvo františkánskeho rádu Serafín vydalo pri príležitosti 290. výročia zborník **Literárne dielo Hugolína Gavloviča (1712 – 1787) v súradniciach dobovej duchovnej kultúry a vzdelanosti**. V tomto zborníku sú sústredené príspevky, ktoré odzneli v Ústave slovenskej literatúry SAV v Bratislave na seminári (11. novembra 2002), v spolupráci so Slovenskou literárnovednou spoločnosťou pri SAV ho pripravilo oddelenie dejín staršej slovenskej literatúry ÚSIL SAV.

Pozornosť autorov sa sústredila najmä na menej reflektované diela a aspekty Gavlovičovej tvorby. D. Škoviera a M. Vojtech príspevkami reflektujú širšie myšlienkové zázemie a pokúšajú sa o zasadenie Gavlovičovej tvorby do súradnic doby. Ďalšie príspevky sa už venujú konkrétnym textom: spisu *Aký život, taká smrť* (E. Brtáňová) a fragmentu *Antikrist* (T. Vráblová). A. Dekanová sa sústreďuje na učebnicu *Peľsto ponaučení o dobrotách mravoch*, o diele *Škola kresťanská* referuje L. Macáková. Dvojportrét H. Gavloviča s P. Benickým ponúka L. Zubová, „neznamé čriepek“ k autorovej biografii dopĺňa M. Novacká. O hudobnej stránke hovorí L. Kačic, jazykovej problematike, konkrétne použitiu frazeologizmov, sa venuje J. Skladaná. Publikáciu vhodne dopĺňa obrazová príloha s kópiami rukopisov.

Pri príležitosti 100. výročia narodenia L. Novomeského vyšiel v LIC zborník z dvoch podujatí – z konferencie *Otvorené okná* (28. 9. 2004 Bratislava, Filozofická fakulta UK) a pražskej konferencie *Laco Novomeský – básnik krásy a pravdy* (20. 10. 2004 Slovenský inštitút v Prahe.)

Zborník pod názvom **V tenkej koži básnika. Príspevky k storočnici Laca Novomeského** podáva vyčerpávajúci pohľad na básnika i na človeka-obef stalinských represálií na začiatku 50. rokov. Príspevky sa usilujú predstaviť osobnosť Novomeského v celistvosti. Jednotliví autori sa venujú tragickému životnému osudu básnika, vplyvu politiky a ideológie na jeho osud a väznenie (Ivan Kamenec, M. Kučera), nechýbajú ani spomienkové

vyznania (Rúfus). Interpretčné práce slovenských literárnych vedcov (J. Zambor, A. Bokníková, Š. Drug) vhodné dopĺňa štúdiá Španiela A. Hermidu *Novomeského Hamlet* a zaujímavá interpretácia írského básnika a prekladateľa L. Novomeského Johna Minahanea *Novomeský a minulosť: Do mesta 30 min.* (súčasťou štúdie je aj Minahaneov anglický preklad niekoľkých Novomeského veršov).

Zborník o tvorbe Ivana Štrpku **Vo svojich stupajach. Básnické dielo Ivana Štrpku a hodnotové kritériá** (Literárna nadácia Studňa) obsahuje príspevky z vedeckého seminára, dotýkajúce sa Štrpkovej poézie. Odborným garantom projektu je M. Hamada, ktorý zborník zaopatril úvodným slovom. Jednotlivé príspevky sa venujú rôznym aspektom Štrpkovej tvorby a interpretácie zachytávajú konkrétne Štrpkove zbierky. Poetologická výstavba textu a jazyk zaujali J. Trávníčka. Symbolikou Štrpkových básní sa zaoberá Z. Taneski, L. Spyrka hovorí o prekladoch do poľštiny. Poetka M. Haugová hodnotí „pocitovo“ – vymenúva básne a priraduje k nim svoj komentár. Poptextovú tvorbu básnika a jeho spoluprácu s artrockovým hudobníkom D. Ursinym si všíma Ladislav Šimon v príspevku *K piesňam I. Štrpku*. Zborník má okrem seminárnych príspevkov dokumentačnú časť v podobe manifestov Osamelých bežcov, starších recenzií, ale aj životný medailón a personálnu bibliografiu. V súlade s tradičnou podobou knižných publikácií nadácia Studňa aj tento výber je doplnený fundovanou štúdiou A. Bokníkovej o poézii L. Vackerti-Gavorníkovej.

Kolektívna vedecká monografia **Poetika a politika. Umenie a päťdesiate roky** pod vedením **Jeleny Paštékovej** obsahuje pätnásť štúdií zameraných na obdobie socialistického realizmu. Hoci monografia vyšla v Ústave slovenskej literatúry SAV, na projekte sa zúčastnili okrem literárnych vedcov (V. Petrik, Š. Drug) aj odborníci z oblasti histórie, divadla (J. Bžochová-Wild, N. Lindovská), filmu (V. Macek) a hudby.

Publikácia **Hrdina v balkánskych a stredo-európskych literatúrach 19. a 20. storočia** je výstupom projektu Ústavu svetovej literatúry, Kabinetu filmu a divadla SAV a Inštitútu literatúry bulharskej AV. Spoločným cieľom príspevkov je na literárnom materiáli podať plastický obraz o tom, ako sa vyvíjal a chápal pojem hrdina v stredo-európskom a balkánskom regióne. Devätnásť štúdií slovenských a bulharských literárnych vedcov sa okrem ústredného pojmu hrdinstva zaberá aj zobrazením lyrického subjektu a fiktívnosťou. Trojica divadelných štúdií modeluje obraz hrdinu v drámach R. Slobodu, S. Štepku, K. Horáka, ale aj dramatičkách klasických literárnych diel Timravy, G. Vámoša (štúdiá Dagmar Podmákové), v absurdných operách Združenia pre súčasnú operu (Piaček, Matej, Burlas, Burgr) odohraných v divadle Stoka (štúdiá Miloslava Blahynku) a absurdnom divadle 20. storočia L. Keratu a V. Klimáčka (štúdiá Miloša Mistríka). Z ostatných prác treba spomenúť štúdiu o telesnosti v slovenskej a talianskej literatúre (Pavol Koprda), a príspevok o argentínskom spisovateľovi Juliovi Cortazárovi (Ladislav Franek).

Zborník **Život a dielo V. Turčányho** (Spolok slovenských spisovateľov – Filozofická fakulta UKF v Nitre) pod editorstvom Andreja Červeňáka obsahuje materiály z vedeckého seminára, ktorý sa konal 20. novembra 2003 na pôde UKF v Nitre pri príležitosti autorovho jubilea (75 rokov). Už v úvode je Viliam Turčány predstavovaný ako „trojediný“ tvorca – básnik, prekladateľ a teoretik. Príspevok M. Bátorovej *Veniec z vyznání* odhaľuje, že Turčányho poézia má tri základné stĺpy – domov, svet a ženu. Eva Fordinállová sa venuje vzťahom Turčányho k poézii Jána Hollého. Vyčerpávajúcimi referátom *Poetológia a poetika* prispel František Štraus, dokumentujúci na vybraných ukážkach autorovo časté využitie palindromu. Jazyku Turčányho básní sa venuje Ján Kačala v príspevku *Jedinečný básnický jazyk*.

Zborník **Slovo o slove** (Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity) desiatym ročníkom už tradične ponúkol okrem lingvistických prednášok priestor aj literárnej vede. Príspevky sa s ohľadom na pedagogický zreteľ skúmania zamerali na literatúru pre deti – v prózach V. Klimáčka a V. Pankovčína (R. Kovács), na poptexty (Z. Hanusová). O prozaickom diele J. Lenča referovala V. Žemberová, próze A. Kristofovej sa venovala M. Petriková. Odborné príspevky zborníka dopĺňajú recenzie a literárne pokusy študentov.

Monografia **Miloslava Vojtecha Literatúra, literárna história a medziliternosť** (Vydavateľstvo UK) sa rovnako ako naznačuje názov, zaoberá tromi okruhmi tém. Prvá časť je venovaná autorom národného obrozenia a ich tvorbe – Predhovor k Doležalovej tragédii, tvorbe Jána Kollára a B. Tablica. V druhej časti sa autor zamýšľa nad slohovotopologickým zaradením Jána Kollára a skúma náhľady českej literárnej historiografie na slovenskú literatúru. V záverečnej časti sa venuje otázkam medziliterárnych vzťahov a prekladu v obrodeneckom období.

Dalimír Hajko v práci **50 rokov slovenskej poézie** (UKF v Nitre) ponúka 10 štúdií o slovenskej poézii 2. pol. 20. storočia, v ktorých mapuje básnické osobnosti a ich tvorbu v rozpätí rokov 1948 – 1998. Príbeh vývinu, premien a rozličných osobitých poetických podôb tak môžeme sledovať od bezprostredných povojnových rokov cez vyrovnávanie sa poézie a jej tvorcov s metódami socialistického realizmu v päťdesiatych a neskorších rokoch, cez obdobia politického uvoľňovania, až po takmer súčasnú tvorbu mladej generácie poetov. Útla publikácia pomerne stručne a zároveň hutne podáva prvú orientačnú informáciu o autoroch, dielach, poetikách a podobách slovenskej poézie v ostatnom polstoročí. Monografia nespere ku komplexnosti, je skôr autorovým výberom – autorovi úplne vypadla zo zreteľa napr. poetka T. Lehenová.

Habilitačná práca L. Čúzyho **Literárnoestetická koncepcia L. Štúra v prednáškach o poézii slovenskej** (UKF Nitra) predstavuje Štúra ako kľúčového reprezentanta literárnoestetického myslenia v období národného obrozenia. Nadväzujú na Oskára Čepana predkladaná práca sa z viacerých aspektov vyrovnáva s prednáškami o slovenskej poézii. Jednotlivé kapitoly sa vyčerpávajúco zaoberajú konkrétnymi prednáškami (upresnenie pojmu poézia, Štúrove názory na prózu, slovenské a slovenské povesti, epická poézia) ale aj vzťahom Štúrovej a Heglovej filozofickej a literárnoestetickéj koncepcie. Predstavuje aj záznamy prednášok o poézii (Ján Jaroslav Kmeť, Ján Jaromír Matička). Publikácia ponúka komplexnejší ako doteraz známy pohľad na uvedenú časť Štúrovej činnosti.

Michal Harpán, ktorý sa svojou prácou vytrvalo venuje reflektovaniu špecifického aspektu slovenskej literatúry – fenoménu krajanskej, t.j. dolnozemskej literatúry, prispel aj v uplynulom roku hneď tromi titulmi. Publikácia **Literárne paradigmy** (Vydavateľstvo Ivan Krasko – ESA) podobne ako predošlé knižné výbery mapuje

je tzv. dolnozemskej literatúrou. V jednotlivých štúdiách oboznamuje s konkrétnymi autormi i dielami, zamýšľa sa nad osobitosťou tzv. dolnozemskej literatúry, problémami prekladu, ako aj nad prvkami spojiť medzi slovenskou literatúrou a literatúrou iných území písanou v slovenskom jazyku. Kým prvú časť tvoria okrem spomínanej problematiky aj literárno-kritické medailóny, druhá a tretia časť obsahuje štúdie týkajúce sa konkrétnych interpretácií najmä poetických diel.

Teória literatúry (3. vydanie, Tigr) sa zaoberá všeobecnými literárnoteoretickými otázkami v častiach Podstata a výskum literatúry a Štylistika. Nasleduje časť verzologická (Teória verša) a genologická (Teória literárnych druhov). Teória literatúry je základnou a zásadnou, dodnes neprekonanou „učebnicou“ vysokoškolských študentov, ale slúži aj ako elementárna pomôcka pri literárnom štúdiu a výskume.

Zatiaľ poslednou Harpánovou knihou prinesenou na slovenský trh je súbor **Texty a kontexty. Slovenská literatúra a literatúra dolnozemskej Slovákov** (LIC), ktorý je výberom z literárnokritického diela, teda z doterajších štyroch kníh i rukopisov. Titul vydaný pri príležitosti autorových šesťdesiatin dopĺňa úvod Milana Šútovca a osobitý autorov epilóg. Publikácia má tendenciu pokryť celú produkciu dolnozemskej literárnych textov (poéziu, prózu, literárnu vedu i históriu), preto mapuje situáciu tzv. menšinových literatúr cez rôzne literárne druhy, tematické okruhy a problémy.

Príručka **Štefana Povchaniča Éléments de versification** (Štátny pedagogický ústav) vo francúzskom jazyku podáva základy verša a francúzskej metriky. Je určená najmä študentom francúzskych filológií, ale ako pomôcka iste poslúži aj prekladateľom z tohto jazyka.

Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici prispela za uplynulý rok dvoma titulmi – oba od zostavovateľky S. Šváčovej. Prvým je výberová personálna bibliografia **Zdenko Kasáč** (literárny vedec, nar. 1924). Druhým je zborník **Humanistické tradície v literárnom odkaze SNP** (zborník príspevkov z odborného seminára k 60. výročiu SNP a 100. výročiu narodenia L. Novomeského). Popri historických príspevkoch zborník ponúka aj štúdie venované L. Novomeskému, M. Kováčovi či poézii v povstaleckej tlači.

Slovenský Tatran v tradičnej a obľúbenej edícii *Knihy do vrečka* pripravil tri výbery z pôvodnej tvorby.

Výber zostavovateľky G. Gáfríkovej **Hugolín Gavlovič: O dobrých mravoch** predstavuje dosiaľ neznámu časť literárnej pozostalosti františkána a pozoruhodného predstaviteľa záverečnej vrcholnej fázy slovenského literárneho baroka. Výber pochádza z diel *Valaská škola, Škola kresťanská a Peťsto naučení o dobrých mravoch*. Okrem Valaskej školy (editorkou knižného kritického vydania je G. Gáfríková) všetky texty podnes existovali len v rukopise. Aktuálny výber dopĺňa obraz tvorby básnika, doteraz nie celkom poznaného a doceneného. Leitmotív výberu je skrytý v názve – O dobrých mravoch. Úvodné slovo zostavovateľky predstavuje Gavlovičove životné osudy a hovorí o mieste a významu tohto autora pre literatúru.

Dva výbery z jedného obdobia zostavovateľa Cyrila Krausa **Slovenský klasicizmus – poézia a Slovenský klasicizmus – próza** predstavujú miniantológiu z básnickej a prozaickej tvorby slovenských klasicistických spisovateľov (v poézii: A. Doležal, Bajza, Tablic, Šafárik, Kollár, Hollý, Kuzmány; v próze Bajza, Fándly, S. Godra, Ottmayer, J. Chalupka, Kuzmány).

Oba výbery sú doplnené úvodnou štúdiou a bibliografiou.

Vydavateľstvo Lúč prináša literárne relevantné tituly v edícii *Libri historiae Slovaciae Artes & Litteris*, pod editorstvom Júliusa Paštéku. Po vydaní súborného diela Janka Silana v 8 zväzkoch (1995 – 1998) pokračuje vydavateľstvo vo vydávaní autorov katolíckej moderny tentoraz súborným dielom básnika a katolíckeho kňaza Pavla Ušáka Olivu (1914 – 1941). V dvoch zväzkoch **Paľo Oliva** (1) **Torzo literárneho diela a Tak umieral a žije Paľo Oliva** (2) je zozbieraná autorova poézia, próza, eseje a korešpondencia. Nechýbajú ani spomienky autorovej žijúcej sestry Hany a básnických druhov (Silan, Šprinc, Dilong) a tiež dokumentárny materiál. Pri príležitosti nedožitých deväťdesiatin autora editor J. Paštéka vytvoril súborné dielo, v dvoch zväzkoch zhromaždil dostupné materiály – časopisecké a rukopisné básne (zbierka Čierne kvietie), keďže doteraz bola oficiálne vydaná jediná zbierka *Oblaky* a denník *Hasnúce iskry*, cyklus spirituálnej poézie *Madone* a cyklus *Sestra smrť*. Paľo Oliva bol tiež autorom próz (cyklus *Tváre*, *V Hostinci u Ondreja*), úvah, kázni, životopisov svätých. Z jeho diel zaznieva silná melanchólia ako anticipácia predčasného a bolestivého odchodu.

Pri príležitosti životného jubilea venuje vydavateľstvo Lúč svojmu vedeckému redaktorovi **J. Paštékovi** vydanie titulu **Literatúra ako svetlo** – súbor esejí a literárnych štúdií, ktoré vznikli predovšetkým v súvislosti s jeho editorskou činnosťou. Kniha hovorí o literárnych tvorcoch domácej (básnici katolíckej moderny, A. Žarnov, V. Beniak, V. Turčány) i zahraničnej literatúry (Danteho Božská komédia, sv. Augustín), ktorí by podľa autorovho želania mali ostať v našej kultúre ako nositelia pozitívnych hodnôt a sprostredkovatelia svetla.

Výber z literárnohistorických štúdií **Jozefa Vševlada Gajdoša** kňaza a vedca, ktorý mal dlho zakázané publikovať, vychádza pod názvom **V tichu kláštoru a knižnic**. Štúdie sa venujú predovšetkým duchovným tendenciám našej staršej literatúry – od stredoveku po bernolákovcov. Posledným titulom vydavateľstva Lúč za uplynulý rok je prvá časť výberu z literárnokritického a literárnoteoretického diela **Jozefa Kútnika Šmálova Literárna kritika ako poznávanie a hodnotenie**. Bol to teológ, literárny a kultúrny historik a kňaz (1912 – 1982), ktorý články a recenzie uverejňoval od čias vysokoškolských štúdií od roku 1939, až po februárový režim mu zabránil v publikovaní. Vo svojich textoch sa autor zamýšľa nad požiadavkami kritiky – východiskom má byť estetika a cieľ objektívnosť. Z takejto koncepcie vyplývajú aj jeho jednostranné postoje, výhrady formuluje najmä voči surrealizmu (resp. nadrealizmu). Jeho svetonázor totiž od poézie „vyžadoval“ intelekt, fantáziu a vôľu a uprednostňoval zažité predstavy. Preto privítal poéziu Beniaka, Novomeského a Lukáča, ktorá podľa jeho názoru naplnila mravné poslanie. Takisto sa venoval literárnohistorickému reflektovaniu prózy a drámy (najmä M. Urbana, ale aj S. H. Vajanského a i.).

Kniha **Xénie Činčurovej Epické podoby priestoru** (Modrý Peter) je syntézou samostatne publikovaných, čiastočne prepracovaných štúdií, týkajúcich sa priestorových aspektov prózy. Prvou kapitolou pod názvom *Interpretácia priestoru v literárnej vede* predstavuje doterajšie dostupné (domáce, ale i zahraničné) diela o problematike priestoru v literárnom texte (viac prozaickom, ale aj poetickom). Druhá kapitola *Od priestoru kúľ k jeho zvyznamňovaniu* dokladá

zmenu podoby i závažnosti kategórie priestoru – prelom prináša predromantické obdobie – dovtedy bol priestor len nevýraznou kulisu udalosti. V tretej kapitole *Priestor ako izolovaná prírodná lokalita a jej vzťah k času, žánru, motívu smrti a názvu textu* ako aj v nasledujúcich sa zaoberá výskumom, podobami a významami priestoru v dielach F. Švantnera (Horiaci vrch), M. Urbana (Staroba), D. Chrobáka (Poviestka), F. Hečka (Červené víno), ale aj vo svetovej literatúre (Reymont, Flannery O'Connorová, K. H. Mácha). Podnetná je aj kapitola o symbolike a opozíciách priestoru.

Prekladateľ z angličtiny a teoretik prekladu **Marián Andričík** prispel k problematike prekladu titulom **K poetike umeleckého prekladu** (Modrý Peter). Stretávame sa v ňom s teoretickým reflektovaním problematiky, ale autor sa v nej usiluje riešiť i praktické problémy – konkrétne „prekladateľské oriešky“. V jednotlivých častiach ho zaujíma rytmická imitácia, porovnanie prekladov *Havrana* E. A. Poea, hranice interpretácie, slovenský preklad Carolovej *Alice v krajine zázrakov*, preklad modernej autorkej rozprávky (T. Hughes) a preklad veršov v próze pre deti a mládež. Svoju prekladateľskú vyzretosť Andričík v uplynulom roku dokázal vlastným prekladom poézie Wiliama Blaka, ktorá vyšla vo výbere *Počul som spievať anjela*.

Ďalšia knižka z vydavateľstva Modrý Peter: **Marián Milčák O nezrozumiteľnosti básnického textu** obsahuje sedem štúdií, v ktorých sa do predia záujmu dostávajú relácie medzi zložkami (účastníkmi) literárnej komunikácie: text – autor – recipient – kritika. V častiach knihy, ktoré sa zaoberajú problémom nezrozumiteľnosti básne, hovorí o jej funkčnosti – nezrozumiteľnosť neznamená absenciu zmyslu, ale jeho tajomstvo (tajomnosť).

Debútovú prácu **Petra Glocka ml. Ide dravec tvrdo na vec. Humorista a satirik Vlado Bednár** (Vydavateľstvo Matica slovenskej) možno označiť ako spomienkovú monografiu. Glockove interpretácie Bednárových satirických próz, próz pre deti a mládež sú doplnené spomienkami a rozhovormi. Snahu o popularnosť predkladaného titulu autor zvýraznil pútavým rozprávaním životného príbehu V. Bednára.

Eseje, štúdie a články spisovateľov, literárnych vedcov a spoločenských činiteľov, reflektujúce kultúrne, spoločenské, literárnovedné i literárnohistorické aktuality, vychádzajú už niekoľko rokov pod hlavičkou vydavateľstva Kalligram v edícii *Domino*. Aj uplynulý rok bol v tomto zmysle nielen plodný, ale výsledným spektrom titulov aj pomerne pestrý. Kým tituly **Petra Zajaca Krajina bez sna** a **Rudolfa Chmela Moje slovenské pochybnosti**, sa viac dotýkajú kultúrnej a intelektuálnej atmosféry na Slovensku v konkrétnych obdobiach, **Listy a eseje Rudolfa Slobodu** dopĺňajú obraz tejto osobnosti a sú prekvapivým čítaním najmä v najintimnejších polohách (listy priateľom). **Pavel Vilikovský** vo **Vyznaniach naivného milovníka** vyznáva lásku či obdiv viacerým dielkam svojich slovenských i zahraničných kolegov. Vo výbere nájdeme aj zvláštny žáner „ďakovacie reči“ pri preberaní cien. **Signály z dialky Adama Bžocha** sú literárnokritickým uvažovaním o svetovej prekladovej tvorbe. **Kráľ je polonahý Jána Štrasser** je výberom viac-menej publicistických článkov, aj keď kde-tu sa mihne aj otázka literárnej tvorby. V každom prípade sa však tituly edície *Domino libertas et civitas* zhodujú v záujme o kultúrne dianie a o slovo ako „nástroj“ i médium tvorby.